

UNIVERSAL
LIBRARY

OU_206149

UNIVERSAL
LIBRARY

OSMANIA UNIVERSITY LIBRARY

Call No. T 294.1/1734P Accession No. T 2052

Author మార్కండేయశర్మ గారు

Title ప్రశ్నోత్తరము

This book should be returned on or before the date
last marked below.

గురుభ్యానమః.

ప్రశ్నోపనిషత్తు

అనుభూతిప్రకాశ, ఆత్మపురాణ వివరణసహితము.

అథర్వవేదాంతర్గతము.

మచ్చంకరభగవత్పాదభాష్యము ననుసరించి
కనుపత్తి మార్కండేయశర్మగారిచే
ప్రయః బడిన
ఆంధ్రప్రదేశ్ ప్రభుత్వవివరణములుగలది.

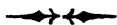
వాణిశ్ రామస్వామికాస్త్రులుఅండ్ సన్స్ వారిచే

ప్రకటితము.

1932.

ప్రశ్న. ౫-౨.

ముండకోపనిషద్వివరణము నొనర్చినదియు సంగ్రహముగ నిట తెలుపుచున్నాడను.

ముండకోపనిషత్తు - ప్రశ్నోపనిషత్తు.

౧. మంత్రాత్మకమగు ముండకోపనిషత్తునందు విద్యలు పరాపరవిభేదముచేత ద్వివిధమనియు, అందఱుగావిద్య ఋగ్వేదాదికమనియు, మఱియు కర్తృరూపము, ఉపాసనారూపమనియు మున్నగు విషయములు “ద్వేవిద్వేవేదితవ్యే ఇతిహస్తయద్భృష్టావిదోవదంతి పరాచైవాపరాచ.” (ముండ. ౧-౧౪) తత్రాపరా ఋగ్వేదోయజుర్వేదస్సామవేద శ్చిక్షాకల్పావ్యాకరణం నిరుక్తంఛందోజ్యోతిషమితి (ముండ. ౧-౧౫) అను మంత్రములందు చెప్పబడినవి. ఈకర్తృపాసనలు రెంటికి ఫలము వైరాగ్యమూలకముగ బ్రహ్మమును పొందింయను విషయము ప్రథమప్రశ్నయందు తెలుపబడినది.

౨-౩. ఉపాసనారూపమగు అపరావిద్యకు చిన విషయములు ద్వితీయ, తృతీయప్రశ్నలందు తెలుపబడినవి. కర్తృరూపమగు అపరావిద్యయొక్క వివరణము కర్తృమండయందే విశేషించి కలదు కావున ఇచ్చట ఉపేక్షింపఁ గినది.

౪. “అథ పరాయయాతదక్షరమధిగమ్యతే” (ముండ. అని ఉపనిషత్సమాప్తివఱకు చెప్పబడినది.

ను మంత్రద్యయముయొక్క వివరణము చతుర్థప్రశ్నయందు
లుపబడినది.

౫. ప్రణవో ధను శ్మరో హ్యత్తా. ముండ. ౨-౨-౪.
అను మంత్రమునందు ప్రతిపాదింపబడిన ప్రణవోపాసనము
యొక్క వివరణము పంచమప్రశ్నయందు చేయబడినది.

౬ ఏతస్మా జ్ఞాయతే ప్రాణః. ముండ. ౨-౧-౩.
అను మంత్రమునందు తెలుపబడినవిషయము, మఱికొన్ని
తరవిషయములును షష్ఠప్రశ్నయందు తెలుపబడినది.

శ్రీమన్నారాయణావతారులకు వ్యాసభగవానులవారి
చేత ఉపనిషత్సంప్రదానమనన్వయార్థము రచింపబడిన శాస్త్ర
మును ఉత్తరమీమాంసయని చెప్పెదరు. దీనికే బ్రహ్మసూత్ర
ములనియు పేరు. ఈబ్రహ్మసూత్రములం దీప్రశ్నోపనిషదుక్త
ములగు కొన్ని మంత్రములు విషయవాక్యములుగ పరిగ్ర
హింపబడియున్నవి.

౧. సూ. శ్రుతోపనిషత్కగత్యభిధానాచ్చ.

బ్రహ్మసూత్రము. (౧-౨-౧౬) నందు

మం. అథోత్తరేణ తపసాబ్రహ్మచర్యేణ శ్రద్ధయా...న్నచ

స రావర్తంతే. ప్రశ్నో. ౧-౧౦. మంత్రమున్ను.

౨. సూ. ఈక్షతికర్తవ్యపదేశాత్సః. బ్రహ్మ. ౧-౩-౧౩ నందు

మం. ఏతద్వైసత్యకామ పరంచాపరంచ...మన్వేతి.

ప్రశ్న. ౫-౨.

మం. యః పునరేతంత్రీమాత్రేణ...మీక్షతే. ప్రశ్న ౧-౧.

అను మంత్రములున్నా.

3. సూ. దహరఉత్తరేభ్యః. బ్రహ్మ. ౧-3-౧౪. నందు

మం. సవతస్తాజ్జీవఘనాత్. ప్రశ్న ౧-౧. అను మంత్రమున్నా

౪. సూ. కారణత్వేనచాకాశాదిషు యథావ్యపదిష్టోక్తేః.

బ్ర. ౧-౪-౧౪ నందు

మం. సప్రాణమస్పృజతప్రాణాత్ ౬-౪ మంత్రమున్నా

౫. సూ. అవస్థితి వై శేష్యాదితి చేన్నాభ్యుపగమాద్భూదిహి.

బ్రహ్మ. ౨-3-౨౪. నందు

మం. హృదిహ్యేష ఆత్మా. 3-౬ మంత్రమున్నా

౬. సూ. అత ఏవచసర్వాణ్యను. బ్రహ్మ. ౪-౨-౨ నందు

మం. తస్తాదుపశాంతతేజః. 3-౯ మంత్రమున్నా

౭. సూ. తానిపరే తథా హ్యహ. బ్రహ్మ. ౪-౨-౧౫. } లందు

౮. సూ. అవిభాగేవచనాత్. బ్రహ్మ. ౪-౨-౧౬. }

మం. ఏవమేవాస్యపరిద్రష్టురిమాః.....అమృతోభవతి.

ప్రశ్న. ౬-౧. మంత్రమున్నా పరిగ్రహింపబడినవి.

ప్రశ్నోపనిషత్తు - వివరణ గ్రంథములు.

మూతాపితృసహస్రముకంటె వేయిరెట్లు మానవుల
యందు హితబుద్ధిగల భగవతియగు శ్రుతి సకలప్రాణులకు అధి

కారతారతమ్యము ననుసరించి తెలుపఁదగిన విషయములను
 వేదమంత్రముల ద్వారాబోధించియు, మఱల తదర్థమును సా
 ధకులగువారలలో పలువు రెఱుంగఁగలరో లేరో యని
 తలంచి మంత్రవ్యాఖ్యానరూపమగు బ్రాహ్మణభాగమునుకూడ
 యొట్లు ప్రకటించెనో అట్లే మంత్రబ్రాహ్మణాత్మకమగు వేదా
 ర్థము నెఱుంగ అనర్హులగు వారికి సులభముగ వేదా
 ర్థము నెఱుంగుటకు మహర్షియగు వేదవ్యాసులవారు పురా
 ణముల నొనర్చిరను విషయము సుప్రసిద్ధమేకదా, అట్లే పూ
 ర్వాశ్రమమునందు మాధవాచార్య నామముచేత విజయనగ
 రసామ్రాజ్యమును దక్షిణసింధుస్థానమునందునిర్మించి వైదిక
 మతమును విమతస్థుల బారికిలోనుగాకుండునటుల కాపాడిన
 మహానుభావుఁడే యత్యాశ్రమమును స్వీకరించి విద్యారణ్య
 నామమును ధరించి పంచదశ్యాద్యనేక వేదాంతగ్రంథములను,
 అష్టోత్తరశతోపనిషత్తులకు వ్యాఖ్యను సలుపుటయేగాక అను
 భూతి ప్రకాశికయనుపేర శ్లోకరూపముగ ఉపనిషద్వివరణము
 నొనర్చిరి. అట్లే విద్యారణ్యులవారి గురువులగు శ్రీమచ్ఛంక
 రానందులవారు ఆత్మపురాణ మనుపేర శ్లోకరూపముగ ఉపని
 షత్తులకు వివరణము నొనర్చిరి. ఈరెండు గ్రంథముల నింత
 వఱ కాంధ్రాక్షరములం దెవ్వరున్నా ముద్రించియుండక
 పోవుటచేత వాని నీగ్రంథమునందు కడపటచేర్చితిని.
 తద్గ్రంథము ద్రాక్షాపాకముగ సకృత్పఠనమాత్రముచేతనే
 అర్థమును సులభముగ ప్రకటించుచుండుటచేత దీనిని

క్లాఫించి వ్రాయుట అనావశ్యకము.

౧. అనుభూతిప్రకాశము:— విద్యారణ్యకృతము.
ఇందు సప్తమాధ్యాయమునందు ప్రశ్నోపనిషద్వివరణము
గలదు.

౨. ఆత్మపురాణము:— శ్రీమచ్ఛంకరానందకృతము.
ఇందు సప్తదశాధ్యాయమునందు ప్రశ్నోపనిషద్వివరణము
గలదు.

ఈ యధ్యాయములు రెండున్నూ ఈ గ్రంథాం
తమున చేర్పబడియున్నవి. చూ. ౧౩౪-౧౫౨ పుటలు.
3. బ్రహ్మగీత = ఇది స్కాందపురాణాంతర్గతమగు సూతసం
హితేయందు గలదు. ఈ బ్రహ్మగీతయందు ౧౨ అధ్యాయములు
గలవు. ౭-వ అధ్యాయమునం దీ ప్రశ్నోపనిషద్వివరణము
గలదు.

సంస్కృతాంధ్రగ్రంథములను చక్కగా సంస్కరించి
ముద్రించి విద్యావ్యాప్తిని సులభముగ నొనర్చుచున్న శ్రీ
వావిళ్ల రామస్వామిశాస్త్రిలు అండ్ సన్స్ వారియొక్క అధి
కారులగు శ్రీయుత వావిళ్ల వేంకటేశ్వరశాస్త్రిలవారు పర
మేశ్వరుని యనుగ్రహమువలన ఈశ, కేన, కఠ, ప్రశ్న, ముండ,
మాండూక్య, తైత్తిరీయోపనిషత్తులను టీకాతాత్పర్యవివరణ
ములతోడను ముద్రించిరి. శ్వేతాశ్వతరోపనిషత్తులను
ముద్రించుచున్నారు. ఛాందోగ్య, బృహదారణ్యకోప

నిషత్తుల నిట్లే ముద్రింపఁగలరు. ఇదివఱకు ఆంధ్రమహాజనులు
శ్రీవావిళ్లవారి ముద్రితగ్రంథములను పరిగ్రహించి ప్రోత్స
హించుచున్నట్లే ఇతోఽప్యధికముగ ప్రోత్సాహము నొనర్తు
రని విశ్వసించుచున్నాను.

ఆంగీరస సం॥
కార్తిక శు ౪ బుధవారము.

ఇట్లు,
కనుపర్తి మార్కండేయశర్మ.

ప్రశ్నోపనిషత్తు

విషయసూచిక.

ప్రథమప్రశ్నము - పుటలు ౧-౩౧.

మంత్రము.

విషయము.

పుట

పూర్వ కాంతిపాతమంత్రములు.

౧-౪

౧. మం. సుకేశాదిమహర్షి వట్కము బ్రహ్మవిద్యాజిజ్ఞాసతో పిష్ప
లాదమహర్షి సమీపమునకు వచ్చుట.

౪-౭

౨. మం. పిష్పలాదమహర్షి బ్రహ్మవిద్యార్థము శరణుచొచ్చిన మహర్షి
వట్కమును ఒక్కసంవత్సరము మఱల బ్రహ్మచర్య పూర్వక
ముగ గురుకులవాసము చేసిన తరువాత వారికిగల సందేహ
ములను అడుగవలయునని ఆజ్ఞాపించుట.

౭, ౮

౩. మం. సంవత్సరకాలము గురుకులవాసము చేసినతరువాత కాత్యాయనుడగు కఠంధియనువాడు ప్రాణలెవ్వనివల్ల నుండి పుట్టు
చున్నారని పిష్పలాదమహర్షిని ప్రశ్నించుట.

౯

౪. మం. హిరణ్యగర్భుడను ప్రజాపతియే ప్రాణులను సృష్టింపవలయు
ననితలంచి రయిప్రాణములను మిథునమునుసృజించి తద్వారా
ప్రపంచము సృజించెనని పిష్పలాదమహర్షి తెలుపుట. ౧౦, ౧౧

౫-౮ మం. సృష్టికి కారణమౌతములగు రయిప్రాణములనుగూర్చి శ్రుతి

మంత్రము.

విషయము.

పుట.

యే సూర్యచంద్రాదిరూప మిధునమునుగూర్చి ఉపన్యసిం

చుట.

౧౨-౧౭

౯ మం. దక్షిణాయన (ధూమాది) మార్గము ఇష్టాపూర్తకర్తలు

మున్నగువాని వివరణము.

౧౭-౨౦

౧౦ మం. ఉత్తరాయణ (అర్చిరాది) మార్గము.

౨౦-౨౨

౧౧. మం. సంవత్సరాత్మకుడగు ఆదిత్యుని వర్ణనము

౨౩, ౨౪

౧౨. మం. మాసాత్మకుడగు ప్రజాపతియొక్క వర్ణనము.

౨౪, ౨౫

౧౩. మం. అహోరాత్రాత్మక ప్రజాపతివర్ణనము.

౨౬, ౨౭

౧౪. మం. ఆన్నాత్మక ప్రజాపతివర్ణనము.

౨౭

౧౫, ౧౬. మం. ప్రజాపతివ్రత ఫలకథనము.

౨౮-౩౦

ఈ ప్రక్షార్పమును తెలిపెడి ఇతర గ్రంథభాగము.

౩౧

ద్వితీయ ప్రశ్నము - పుటలు ౩౨-౫౦.

౧. మం. భార్గవుడగు వైదర్భియనువాడు ఈదేహమును కాపాడువా రెందఱు? వారిలో శ్రేష్ఠుడెవ్వఁడు అని పిప్పలాదుని ప్రశ్నించుట.

౩౨

౨. మం. పిప్పలాదుఁడు ఆఖ్యాయికాపూర్వకముగ సమాధానము నొసంగదలంచి ఆకాశాది పంచభూతేంద్రియాభిమాన దేవతలు మేమే యీ దేహమును కాపాడుచున్నామని ఖరస్పరము కలహించుట.

౩౩-౩౫

౩. మం. భూతేంద్రియాభిమానదేవతల కలహమునుగాంచి ప్రాణదేవత మీలో ఎవ్వరున్నూ దేహమును ధరించుటలేదు, నేనే ధరించుచున్నానని చెప్పట.

౩౬, ౩౭

మంత్రము.

విషయము.

పుట.

౪. మం. ప్రాణదేవతచెప్పిన విషయమును భూలేంద్రియాభిమాన
దేవతలు విశ్వసింపకపోవుటచేత వారికి విశ్వాసము కలి
గించునిమిత్తము ప్రాణదేవత తాను దేహమునుండి
బయటికి వెళ్ల దలచగ నే భూలేంద్రియములు వివశము
లయి ప్రాణదేవతయందు విశ్వాసముకలిగి ప్రాణదేవ
తను స్తుతించుట. ౩౨, ౩౮

౫-౧౩. మం. భూలేంద్రియాభిమానదేవతలు ప్రాణదేవతను కొని
యాడుట. ౩౮-౫౦

తృతీయప్రశ్నము - పుటలు ౫౧-౬౯.

౧. మం. ఆశ్వలాయన గోత్రోత్పన్నుడగు కాసల్యుండు ప్రాణ
దేవత ఎట్లుపుట్టును? ఈ దేహమునం దెట్లుప్రవేశిం
చును? దేహమునం దెట్లుండును? దేహమునందుండి
యెట్లుపోవును, బాహ్యమగు అధిభౌతిక, అధిదైవిక జగ
త్తుల నెట్లు ధరించును? అధ్యాత్మజగత్తు నెట్లు ధరిం
చును? అని వివర్ణించునది ౬ ప్రశ్నలనడుగుట. ౧౫-౧౩

౨. మం. కాసల్యుండడిగిన ప్రశ్నలకు ఉత్తరమునొసంగుట. ౫౩, ౫౪

౩. మం. కాసల్యుండడిగిన మొదటి రెండు ప్రశ్నలకు సమాధా
నము. ౫౪-౫౬

౪, ౫, ౬. మం. ,, మూడవ ప్రశ్నకు సమాధానము. ౫౬-౬౯

౭. మం. ,, నాల్గవ ప్రశ్నకు సమాధానము. ౬౧, ౬౨

౮. మం. ,, ఐదవ ప్రశ్నకు సమాధానము ౬౨, ౬౪

౯, ౧౦. మం. ,, ఆఠవ ప్రశ్నకు సమాధానము. ౬౪-౬౬

మంత్రము.

విషయము.

పుట.

౧౧,౧౨. మం. ప్రాణవిషయకమగు విజ్ఞానము నెఱింగినవానికి
లభించునట్టిఫలము తృతీయప్రశ్నమునకు సంబంధించిన
యితర గ్రంథభాగము.

౬౯

చతుర్థప్రశ్నము - పుటలు ౭౦-౧౦౧.

౧. మం. ౧. గర్భగోత్రోత్పన్నుడగు సౌర్యాయణి దేహమునందుగల
ఇంద్రియములలో ఏయింద్రియములు నిద్రించుచుండు
ను? ౨. ఏయింద్రియములు మేల్కొనియుండును?
౩. స్వప్నమును చూచువాడెవ్వడు? ౪. నిద్రాసుఖము
ననుభవించువాడెవ్వడు? ౫. జాగ్రత్స్వప్నవ్యాపార
ములుడిగియున్న సమయమునందు తత్తదింద్రియాధిష్ఠాన
దేవతలు ఎచ్చట విశ్రమించియుండును? ఆని పిప్పలా
దుని ప్రశ్నించుట.

౭౦-౭౪

౨. మం. ౧-వ ప్రశ్నకు సమాధానము.

౭౪-౭౭

౩. మం. ౨-వ ప్రశ్నకు సమాధానము.

౭౭-౭౯

౪,౫. మం. ౩-వ ప్రశ్నకు సమాధానము.

౮౩-౯౦

౬. మం. ౪-వ ప్రశ్నకు సమాధానము.

౯౦-౯౨

౭,౮. మం. ౫-వ ప్రశ్నకు సమాధానము.

౯౨,౯౩

౯,౧౦. మం. ఆత్మ స్వరూపనిర్ణయాదికము.

౯౭-౧౦౦

౧౧. మం. ఆత్మ స్వరూప విజ్ఞానఫలము.

౧౦౦

ఈ ప్రశ్నకు సంబంధించిన ఇతర గ్రంథభాగము.

౧౦౧

మంత్రము.

విషయము.

పుట.

పంచమప్రశ్నము - పుటలు ౧౦౨-౧౦౪.

౧. మం. శిబిపుత్రుడగు సత్యకాముడు ప్రణవోపాసనమువలన కలిగెడి ఫలమేమియని వివరించుట. ౧౦౨-౧౦౪

౨. మం. ప్రణవము-(ఓంకారము) పరాపరబ్రహ్మములు కెంతికిని ప్రతీకమనియు, దీనిని ఎట్టిభావముతో ఉపాసించునో అట్టిఫలమును సాధకుడు పొందుననియు నిరూపించుట.

౧౦౪-౧౦౬

౩. మం. ఏకమాత్ర ప్రణవోపాసనమువలన కలిగెడి ఫలము. ౧౦౭, ౧౦౮

౪. మం. ప్రణవద్వితీయ మాత్రోపాసనమువలన కలిగెడి ఫలము.

౧౦౮, ౧౦౯

౫. మం. మాత్రాత్రయసమన్విత ప్రణవోపాసనమువలన కలిగెడి ఫలము.

౧౦౯-౧౧౧

౬, ౭. మం. ప్రణవోపాసనమువలన కలిగెడి ఫలము.

౧౧౧

షష్ఠప్రశ్నము - పుటలు ౧౧౫-౧౧౩.

౧. మం. భరద్వాజునిపుత్రుడగు నుకేతుడు షోడశకర్మడగు పురుషుడనగా నెవ్వడని వివరించుట.

౧౧౫, ౧౧౬

౨. మం. ఆ షోడశకర్మవిశిష్టుడగు పురుషుడీదేహమునందే యున్నాడని వివరించుట సమాధానము చెప్పుట.

౩. మం. ఏదియున్నప్పుడు నే నీ దేహమునం దుంటున్నాడను,

మంత్రము.

విషయము.

పుట.

విదిలేనప్పు డీ దేహమునందుండి నేను బయటికి వెడలి
పోవుచున్నాను అని పరమేశ్వరుఁ డాలోచించుట.

౧౧౯-౧౨౦-౧౨౩.

౪. మం. పరమేశ్వరుఁడు ప్రాణాదిషోడశకళలను సృష్టించుట.

౧౨౩-౧౨౬

౫. మం. షోడశకళలకు పరమేశ్వరునకుఁగల సంబంధము. ౧౨౬-౧౨౯

౬. మం. షోడశకళావిశిష్టఁడగు పురుషుని తాను జీవించియున్న
కాలమునందే సాధకులెఱుంగవలయునని నిరూపించుట.

౧౨౯, ౧౩౦

౭. మం. పిప్పలాదుఁడు సమాధానముచెప్పి ఇంతకంటె తెలుసు
కొనఁదగిన విశేషములేదని జిజ్ఞాసులయి తనకడకువచ్చిన
మహర్షులకు చెప్పట.

౧౩౦, ౧౩౧

౮. మం. పిప్పలాదుఁ డుపదేశించిన బ్రహ్మవిద్యను గ్రహించిన సుశే
కాదిమహర్షి షట్కము సంతుష్టాంతరంగముతో అచా
ర్యుఁడగు పిప్పలాదుని స్తుతించుట.

౧౩౧, ౧౩౨

ఉత్తరకాంతిపాఠము.

౧౩౨

వృత్తశ్చతుసంబంధించిన ఇతర గ్రంథభాగము.

౧౩౩

౧. శ్రీమద్విద్యారణ్యులవారు ఉపనిషత్తులను వివరణముగ
నొనర్చిన అనుభూతిప్రకాశికయను గ్రంథమునందు
బ్రహ్మోపనిషత్తునకు వివరణరూపమగు నర్హమాధ్యాయము.

౧౩౪-౧౪౧

మంత్రము.

విషయము.

పుట.

౨. శ్రీమచ్ఛంకరానందులవారు ఉపనిషత్తులకు వివరణరూపముగ నొసర్చిన ఆత్మపురాణగ్రంథమునందు ప్రశోభనిషత్తునకు వివరణభూతమగు సప్తదశాధ్యాయము.

౧౪౨-౧౪౩.

శ్రీ గురుభ్యో నమః హరిః ఓమ్.

ప్రశ్నోపనిషత్తు.

(అథర్వవేదాంతర్గతము)

ఆంధ్రటీకాతాత్పర్య వివరణసమన్వితము.

ప్రథమ ప్రశ్నము.

పూర్వశాంతి పాఠమంత్రములు.

ఓం భద్రం కర్ణేభి శ్శృణుయామ దేవాః
భద్రం పశ్యేమామభి ర్యజత్రాః,
స్థితై రంగై స్తుష్టవాగ్ంస స్తనూభిః
వ్యశేమ దేవహితం యదాయుః.

౧

స్వస్తి న ఇంద్రో వృద్ధశ్రవాః
స్వస్తి నః పూషా విశ్వవేదాః,
స్వస్తి న స్తార్క్ష్యో అరిష్టనేమిః
స్వస్తి నో బృహస్పతి ర్దధాతు.

౨

ఓం శాంతి శాంతి శాంతి.

వద. భద్రం కర్ణభిః శ్రుణుయామ దేవాః భద్రం వశ్యేమ అక్షభిః
యజత్రాః, స్థిరైః అంగైః తుష్టవాంసః తనూభిః వ్యశేమ దేవహితం యత్
అయుః.

౧

స్వస్తి నః ఇంద్రః వృద్ధశ్రవాః స్వస్తి నః పూషా విశ్వవేదాః,
స్వస్తి నః తార్క్ష్యః అరిష్టనేమిః స్వస్తి నః బృహస్పతి దధాతు. ౨
ఓం కాంతి క్కాంతి క్కాంతి.

టీక. దేవాః = ఓయింద్రాదిదేవతలారా! (వయం = ఆచార్యాంశా
వాసులమగుమేము) కర్ణభిః = మాశ్రోత్రేంద్రియములచేత, భద్రం = శ్రు
స్పృశివాక్యరూపమగు మంగళశబ్దసమూహమును, శ్రుణుయామ = వింద
ముగాక! (మీయనుగ్రహమువలన యెల్లప్పుడు వేదాంతవాక్యజాతమును
అలకించుచుందుముగాక. ఇట్లు సద్బ్రంధశ్రవణ, తదర్థమనన, తదనురూపా
చరణములచేత) యజత్రాః=పూజనీయులమైన(మేము), అక్షభిః=నేత్రముల
చేత, భద్రం = మంగళప్రదకృత్యజాతమును, వశ్యేమ = చూచెదము
గాక. అంగైః=చక్షురారుదులును హస్తపాదాదికములును అగు అవయవముల
చేతను, తనూభిః=అవికలములగు శరీరములచేతను (కూడికొనియున్న మేము),
తుష్టవాంసః=మీసంబంధమైన స్తుతినిచేయుచున్నవారమై, దేవహితం=భగ
వంతునిచేత మాకొసంగఁబడిన, యత్=ఏ, అయుః=(౧౧౬ యో, లేక ౧౨౦.
సం. పరిమాణమొగల సంపూర్ణమయిన) ఆయుస్సుగలదో, తల్=ఆ (సం
పూర్ణమయిన) ఆయుస్సును, వ్యశేమ=(ఆకాలమృత్యు, రోగ, భయాదికముల
వలన ఆయుర్విహీనులముగాక) చక్కగా పొందెదముగాక.

౧

టీ. వృద్ధశ్రవాః = మహాత్ములచేత శ్రుతిస్పృశిపురాణములందు
కానియాడఁబడిన మహిమగల యింద్రుడు, నః=(కీర్తించార్థముగ)మాకు,
స్వస్తి=(వేదాంతాధ్యయన, శ్రవణ, తదర్థానుష్ఠానములకొఱుకు) జేమమును,

ప్రశ్నము.] ఆంధ్రటీకాతాత్పర్యవివరణసమన్వితము. 3

దధాతు = కలుగఁజేయుఁగాక. విశ్వవేదాః = సర్వము నెఱింగిన, పూషా = పూషయనుదేవత, నః = (శిష్యాచార్యులమగు) మాకు, స్వస్తి దధాతు = ఊమమును కలుగఁజేయుఁగాక. అరిష్టనేమిః = అహింసను సంరక్షించునట్టి, తార్క్ష్యః = గరుడుఁడు, నః = (శిష్యాచార్యులమగు) మాకు, స్వస్తి దధాతు = ఊమమును కలుగఁజేయుఁగాక. బృహస్పతిః = బృహస్పతి, నః = మాకు, స్వస్తి దధాతు = ఊమమును కలుగఁజేయుఁగాక.

ఓం = ప్రణామదేవత మాయం దనుగ్రహము కలిగియుండుగాక, శాంతిః (అస్తు) = ఆధ్యాత్మికతాపశాంతి (అగుఁగాక) శాంతిః (అస్తు) = ఆధిభౌతికతాపశాంతి (అగుఁగాక) శాంతిః (అస్తు) = ఆధిదైవికతాపశాంతి (అగుఁగాక).

తాత్పర్యము. ఓ యింద్రాదిదేవతలారా! మీయనుగ్రహమువలన యెల్లప్పుడు శిష్యాచార్యులమగు మేము మాచెవులతో శ్రుతిస్మృతిపురాణ సమ్మతమయిన సత్సన్నిధాంతమునే ఆలకించుచుందుముగాక. ఇట్టి సచ్చాస్త్రశ్రవణ, తదర్థమనన, తదర్థాచరణములచేత పవిత్రులమయిన మేము సర్వకాల సర్వావస్థలయందున్నా సత్తార్థములనే చూచుచుందుముగాక. భగవంతుఁడు మాకునుగ్రహించి యిచ్చియున్న కరచరణాద్యఖిలావయవములు ఆయాకర్మలను చక్కఁగా నిర్వహించుటకు సమర్థములయియుండి అతఁడు మాకొసంగిన సంపూర్ణాయుస్సును అనఁగా ౧౦౬, లేక ౧౨౦ సంవత్సరములు అకాల మరణ, ఆధివ్యాధ్యాది దురవస్థలులేక చక్కఁగా జీవించియుండుముగాక.

శ్రుతిస్మృతిపురాణములందు మిగుల కొనియాడఁబడిన ఇంద్రుఁడు శిష్యాచార్యులమగు మాకు ఊమమును కలుగఁజేయుఁగాక. అహింసను సర్వదా కాపాడుటయందు సమర్థుఁడగు గరుడుఁడు శిష్యాచార్యులమగుమాకు ఊమమును కలుగఁజేయుఁగాక. సకలమునెఱింగిన నూర్యుఁడు, లేక పూషయనుదేవత శిష్యాచార్యులమగు మాకు ఊమమును కలుగఁ జేయుఁగాక. శిష్యాచార్యులమగు మాకు బృహస్పతిఊమమును కలుగఁజేయుఁగాక.

మాకు ఆధ్యాత్మిక, ఆధిభౌతిక, ఆదిదైవికములను త్రివిధములయిన తాపములు శమించుఁగాక.

వివరణము:—కాంతిపాతమంత్ర విషయకమగుచర్చనుగూర్చి మేము ప్రకటించిన ముండకోపనిషద్వివరణముయొక్క 2, ౮, ౯, ౧౦ పుటలను చూడవలయును.

ప్రథమప్రశ్నము—౧-వ మంత్రము.

మూ. సుకేశా చ భారద్వాజ శ్చైబ్యః శ్చ సత్యకామ సౌర్యాయణీ చ గార్గ్యః కౌసల్యశ్చాశ్వలాయనో భార్గవో వైదర్భిః కబంధీకాత్యాయనస్తే హైతే బ్రహ్మపరాః బ్రహ్మనిష్ఠాః పరం బ్రహ్మన్వేషమాణా ఏష హవైత త్వర్వం వక్ష్యతీతి తే హ సమిత్యాణయో భగవంతం పిప్పలాద ముపసన్నాః. ౧

పద. సుకేశా చ భారద్వాజః శ్చైబ్యః చ సత్యకామః సౌర్యాయణీ చ గార్గ్యః కౌసల్యః చ ఆశ్వలాయనః భార్గవః వైదర్భిః కబంధీ కాత్యాయనః తే హ ఏతే బ్రహ్మపరాః బ్రహ్మనిష్ఠాః పరం బ్రహ్మ అన్వేషమాణాః ఏషా హ వై తత్ త్వర్వం వక్ష్యతి ఇతి తే హ సమిత్యాణయః భగవంతం పిప్పలాదం ఉపసన్నాః. ౧

టీ. భారద్వాజః = భరద్వాజానిపుత్రుఁడగు, సుకేశాచ = సుకేశుఁడును, శ్చైబ్యః = శిబియనువానిపుత్రుఁడగు, సత్యకామః = సత్యకాముఁడున్నా, గార్గ్యః=గర్గగోత్రోత్పన్నుఁడగు, సౌర్యాయణీచ = సౌర్యాయణీయున్నా, ఆశ్వలాయనః = ఆశ్వలాయనునిపుత్రుఁడగు, కౌసల్యః చ = కౌసల్యుఁడున్నా, వైదర్భిః = విదర్భదేశమునందు జన్మించిన, భార్గవః =

భార్గవుడున్నా, కాత్యాయనః = కత్యాయనుని మునిమనుమడు అగు, కబంధీ చ = కబంధియు, లేహ = ఆప్రసిద్ధులగు, ఏలే = వీరలు, బ్రహ్మచర్యాః = సగుణ (అపర) బ్రహ్మమునే పరబ్రహ్మమునుగా నిశ్చయించుకొనినవారలయి, బ్రహ్మనిష్ఠాః = ఆయపరబ్రహ్మమునే అనుష్ఠించుచున్నవారలయి, పరంబ్రహ్మ = పరబ్రహ్మమును, అన్వేషమాణాః = ఆబ్రహ్మమెట్టిదో తెలిసికొనవలయుననుకొరికగలవారలయి, ఏషః = ఇతఁడు, (అనఁగా పిప్పలాదమహర్షి) తత్సర్వం = ఆపరబ్రహ్మమును గూర్చి అంతయు, వక్ష్యతి ఇతి హ = చెప్పఁగలవాఁడని (తలంచినవారలయి), లేహ = ఆయాణ్ఠురు, సమిత్యాణయః = సమిత్యాణులయి, భగవంతం = భగవానుఁడగు, పిప్పలాదం = పిప్పలాదమహర్షిని, ఉపసన్నాః = సమీపించిరి.

తా. వెనుక ముండకొపనిషత్తునందు చెప్పఁబడిన బ్రహ్మతత్త్వమునే వివరముగ బోధించుటకై ఈప్రశ్నోపనిషద్బ్రాహ్మణము బ్రహ్మణము చెప్పఁబడుచున్నది:—

సుకేశాది మహర్షి పట్కము భగవంతుఁడగు పిప్పలాదుని సమిత్యాణులయి శుశ్రావలయి ప్రశ్న మొనర్చుటయు, వారలకు ఆపిప్పలాదమహర్షి ఈబ్రహ్మవిద్యను బోధించినటుల ఆఖ్యాయికను చెప్పుటయు విద్యాన్తుతినిమిత్తము. అనఁగా తపోవంతులును బ్రహ్మనిష్ఠులును అగు మహానుభావులే మఱల సంవత్సరముకాలము బ్రహ్మచర్యము నాచరించి ఈబ్రహ్మవిద్యను గ్రహించియున్నారు కావున అట్టి తపశ్శీలులే ఇట్టిబ్రహ్మవిద్యను గ్రహింపఁదగినవారలనియు, పిప్పలాదమహర్షి వలె సర్వజ్ఞులగునాచార్యులే బోధింపఁదగినవారుగాని సామాన్యులగు వారలు బోధించుటకుఁగాని గ్రహించుటకుఁగాని అర్హులుకారనియు, విద్యయొక్క ప్రభావము సృష్టమగుచున్నది. మూలమునందు బ్రహ్మచర్యాది సాధనములగులవారలని సూచించుటచేత అట్టిసాధనములు గలవారలకే బ్రహ్మవిద్య సాధ్యమనియు సూచితమగుచున్నది. ఈక్రిందఁ

తెప్పఁబడిన సుకేశుఁడుమున్నగు అజ్ఞురమహర్షులు సగుణ బ్రహ్మమునే పరబ్రహ్మమునుగా భావించి ఉపాసించుచున్న వారలయి అట్టి సగుణబ్రహ్మము నిత్యము కాదని ఎఱిగినవారలయి నిత్యమగు పరబ్రహ్మమెట్టిదో తెలిసికొనవలయునను అభినివేశముగలవారయి సర్వజ్ఞుడగు ఈశిప్పలాదమహర్షి సర్వము (అనఁగా పరబ్రహ్మమును గూర్చినది అంతయు) చెప్పఁగలడని భావించి సమిత్వాణులయి భగవానుడగు శిప్పలాదమహర్షిని సమీపించిరి.

వివరణము:—‘ముండకము, ప్రశ్నము’ అనియెడి ఉపనిషత్తులు రెండున్నా అథర్వవేదాంతర్గతములు. అందు ముండకోపనిషత్తు మంత్ర రూపము, ప్రశ్నోపనిషత్తు బ్రాహ్మణరూపము. మంత్రాత్మకమగు ముండకోపనిషత్తునందు “దేవీ విద్యే వేదితవ్యే ఇతి హ స్త యద్బ్రహ్మవిదోవదంతి పరాచైవాపరా చ” ముండక. ౧. ౧. ౪. అని విద్యలు రెండని చెప్పఁబడియున్నది. ఆవిద్యలు రెండింటియందు అపరావిద్యయనఁగా ఋగ్వేదాదిక మనియు, పరావిద్యయనఁగా ఆపరమాత్మను పొందింపఁజేయునట్టిదియనియు “తత్రాపరా ఋగ్వేదో యజుర్వేద స్సానువేద శ్శిక్షా కల్పా వ్యాకరణం నిరుక్తం ఛందో జ్యోతిషమితి, అథ పరా యయా తదక్షర మధిగమ్యతే” ముండక. ౧. ౧. ౫. చెప్పఁబడినది.

ఈవిద్యలు రెండింటిలో మఱల అపరావిద్య కర్తరూపమనియు, ఉపాసనారూపమనియు ద్వివిధమయియున్నది. అందు కర్తరూపమగు అపరావిద్య కర్తకాండయందే విశేషముగ వివరింపఁబడియున్నది. కావున దానిని ఇచట మఱల వివరించుట యనావశ్యకము.

ఉపాసనారూపమగు అపరావిద్య ఈయుపనిషత్తుయొక్క ద్వితీయ, తృతీయ ప్రశ్నములందు స్పష్టముగ వివరింపఁబడును.

ఈకర్తౌపాసనలు రెండింటికి ఫలము వైరాగ్యమూలకముగ బ్రహ్మమును పొందుటయేయను విషయము ఈప్రథమ ప్రశ్నమునందే స్పష్టికరింపఁబడును.

ప్రశ్నము.] ఆంధ్రటీకాతాత్పర్యవివరణసమన్వితము. 7

ముండకమునందు “అథ పరా యయా తదక్షర మధిగమ్యతే” ముండక. ౧. ౧. ౧. మొదలుకొని ఆయుపనిషత్సూక్తివఱకు పరావిద్య చెప్పబడినది. ఇతలు వానినిగుఱించిన వివరణము ఈ ప్రశ్నోపనిషత్తుయొక్క ౪, ౧. ౬ ప్రశ్నములందు చెప్పబడును.

అందులో “తజేత శ్శత్యం, యథా సుదీప్తాత్” ముండక. ౨. ౧. ౧. “దివ్యో హ్యమూర్తః పురుషః” ,, ౨. ౧. ౨. అనెడి మంత్రద్వయముయొక్క వివరణము. ౪-వ ప్రశ్నయందున్న;

“ప్రణవో ధను శ్శరోహ్యోత్తా” ముండక. ౨. ౨. ౪ అను మంత్రమునందు ప్రతిపాదించబడిన ప్రణవోపాసనావివరణము ౧-వ ప్రశ్నయందున్న; “ఏతస్తాజ్ఞాయతే ప్రాణః” ముండక ౨. ౧. ౩. అను మంత్రమునందున్న, ఇతరత్రయ చెప్పబడిన విషయములయొక్క వివరణము ౬-వ ప్రశ్నయందున్న వివరింపబడును.

ప్రథమప్రశ్నము—౨-వ మంత్రము.

మూ. తాఁ హ స ఋషి రువాచ భూయ ఏవ తపసా బ్రహ్మ
చర్యేణ శ్రద్ధయా సంవత్సరం సంవత్సర్యథ యథాకా
మం ప్రశ్నా నృచ్యత యది విజ్ఞాన్యామ సర్వం హ
వో వక్ష్యామ ఇతి.

పద. తాఁ హ సః ఋషిః ఉవాచ భూయః ఏవ తపసా బ్రహ్మ
చర్యేణ శ్రద్ధయా సంవత్సరం సంవత్సర్యథ యథాకామం ప్రశ్నాం పృ
చ్ఛత యది విజ్ఞాన్యామః సర్వం హ వః వక్ష్యామః ఇతి.

టీ. సః ఋషిః=అపిష్ఠలాదమహర్షి, తాఁ హ=అమహర్షులనుగూర్చి,
ఉవాచ హ = ఈచెప్పబోవువిధముగాఁ బలికెను. (యూయం = మీరలు)

భూయఃపిప=మఱి, తపసా=ఇంద్రియనిగ్రహముతోడను, బ్రహ్మచర్యేణ= బ్రహ్మచర్యముతోడను, శ్రద్ధయా=శ్రద్ధతోడను, సంవత్సరం=ఒకసంవత్సర కాలము, సంవత్సర్యథ=గురుశుశ్రూషాపథులయి ఉండుడు. (పిదప) యథా కామం = మియిష్టానుసారము, ప్రక్షాల్=ప్రక్షములను, పృచ్ఛత=అడుగుడు. (తల్ = మిరడిగినప్రక్షమునుగూర్చి) విజ్ఞాస్యామః యది=మేము ఎఱింగియున్న యెడల, వః=మీకు, సర్వం హ=అంతయు, వక్ష్యామః ఇలి = చెప్పఁగలమని (ఉవాచ = పలికెను).

కా. ఈవిధముగా బ్రహ్మవిద్యార్థులయి తన్ను సమీపించినట్టియు తపస్వులయినట్టియు నుకేశ, సత్యకామాది ౬ రు మహర్షులను పిప్పలాదమహర్షి చూచినవాడయి మిరిదివఱకే బ్రహ్మచర్యాదినియమములుగల తపస్వులయినను మఱి ఒకసంవత్సరమువఱకు జీలేంద్రియములయి, బ్రహ్మచర్యనియమము గలవారలయి, ఆస్తిక్యబుద్ధి కలిగి, ఆదరముగలవారలయి నాయాశ్రమమునందు గురుశుశ్రూష సలుపుచు నివసింపుడు. ఆ సంవత్సరమంతయు నిటుల పరిపూర్తిచేసినపిదప మీలో ఎవరికి వివిషయమై అడుగవలయునను తలంపుగలదో ఆవిషయమును మీరందఱు అడుగవచ్చును. మిరడిగిన విషయము నాకు తెలిసియున్నయెడల ఆవిషయమునుగూర్చి నేను మీకుఁ జెప్పఁగలను అని పిప్పలాదుడు బదులుపలికెను. “నాకు తెలిసియున్నయెడల చెప్పెదను” అని చెప్పినది పిప్పలాదునకు అన్ని విషయములు తెలియకగాదు. సర్వజ్ఞుఁడనను గర్వము లేక న.మ్రమయిన చిత్తముగలవాడు కావున నటుల చెప్పినాడని తలంపవలయును.

వివరణము:—పిప్పలాదమహర్షి మిరడిగిన ప్రక్షలకు సమాధానము నాకు తెలిసినయెడల చెప్పఁగలను అని వినయసంనూచనార్థము చెప్పినాడుగాని అజ్ఞానముచేత కాదనియెడి విషయము ఆమహర్షులడిగిన ప్రక్షలకన్నింటికి సమాధానమును చెప్పటచేతనే మనము గ్రహింపవచ్చును.

ప్రశ్నము.] ఆంధ్రటీకాతాత్పర్యవివరణసమన్వితము. 9

ప్రథమప్రశ్నము—3-వ మంత్రము.

మూ. అథ కబంధీ కాత్యాయన ఉపేత్య పప్రచ్ఛ భగవత్ కుతో హ వా ఇమాః ప్రజాః ప్రజాయంతే ఇతి. 3

వద. అథ కబంధీ కాత్యాయనః ఉపేత్య పప్రచ్ఛ భగవత్ కుతః హ వై ఇమాః ప్రజాః ప్రజాయంతే ఇతి. 3

టీక. అథ = ఒక సంవత్సరము బ్రహ్మచర్యము చేసినపిదప, కాత్యాయనః = కాత్యాయనుడగు, కబంధీ = కబంధి యనువాడు, ఉపేత్య = సిప్పలాదుని సమీపించి, భగవత్ = భగవంతుడవగు ఓషిప్పలాదమహర్షి !, ఇమాః ప్రజాః = ఈబ్రహ్మణాది ప్రజలు, కుతః ప్రజాయంతే = ఎవనివల్ల నుండి పుట్టుచున్నారు, ఇతి=ఇట్లుని, పప్రచ్ఛ హ వై = అడిగెను.

తా. సిప్పలాదమహర్షి చెప్పినచొప్పున ఒక సంవత్సరకాలము బ్రహ్మచర్యమొనర్చినపిదప ఆయాజ్ఞులు మహర్షులలో కత్యాయనుడను మహర్షి యొక్కమునిమనుషుడగు కబంధియనువాడు సిప్పలాదమహర్షిని సమీపించి ఓషిప్పలాదా ! ఈబ్రహ్మణాది ప్రజలు ఎవనివల్లనుండి పుట్టుచున్నారు ? అని అడిగెను. (ప్రథమమున పరబ్రహ్మమును తెలిసికొనవలయునను తలంపుతో ఆచార్యుని సమీపించినవారలు ప్రజాపతి సృష్టి నెటుల నొనర్చెనని అడుగుట యసంగతము కాదా ? యనెడి సంశయము కలుగవచ్చును కావున తత్సంశయాపనోద్దాధము శ్రుతితాత్పర్యమును పూర్వోక్తర సందర్భముల విచారించి శ్రీమచ్ఛంకరభగవాను డిట్లుని చెప్పెను:—) అఖరవిద్యాకర్తలవల్లను, జ్ఞానకర్తసముచ్చయము వల్లను ఏఫలము లభింపఁగలదో దానిని చెప్పఁదలచియే శ్రుతి ఇట్టిప్రశ్నమును వైచినదని ఎఱుంగవలయును.

ప్రథమబ్రహ్మము.—గీ-వ మంత్రము.

మూ. ఆదిత్యో హ వై ప్రాణో రయి రేవ చంద్రమా రయి
 ర్వా ఏత త్వర్వం యన్తూర్తం చా మూర్తం చ తస్మా
 న్మూర్తిరేవ రయిః. ౫

పద. ఆదిత్యః హ వై ప్రాణః రయిః ఏవ చంద్రమాః రయిః వై
 ఏతత్ సర్వం యత్ మూర్తం చ అమూర్తం చ తస్మాత్ మూర్తిః
 ఏవ రయిః. ౫

టీ. ప్రాణః హవై = (భక్షుకుడగు) అగ్నియే, ఆదిత్యః = సూర్యుడు,
 రయిః ఏవ = అన్నమే, చంద్రమాః = చంద్రుడు, యత్ = ఎయ్యది,
 మూర్తంచ = స్థూలమున్ను, అమూర్తంచ = సూక్ష్మమున్ను (గలదో),
 ఏతత్ సర్వం = ఇది అంతయు, రయిః వై = రయియే (అన్నమే) గదా.
 తస్మాత్ = అమూర్తామూర్తవిభాగములతో, మూర్తిః ఏవ = మూర్తము
 యినది (=అనగా మూర్తములయిన పృథివ్యప్రేక్షస్సలు), రయిః = అన్నము.
 (అని పిప్పలాదయుషి పలికెను.)

తా. (వేనుకటిమంత్రమునందు రయి ప్రాణములు సృజింపఁబడెనని
 చెప్పఁబడెను. తద్వివరణమును శ్రుతియే చెప్పచున్నది.) అత్తయనగా
 భక్షుకుడగు అగ్నియే ఆదిత్యుడు, ప్రాణమనగా అగ్నియని చెప్పఁబడు
 చున్నాడు. రయి అనగా అన్నము, అయన్నమే చంద్రుడు. అత్త
 (భోక్త)యు, అన్న(భోజ్య)మును, అగు నీరెండున్ను ప్రజాపతినిర్మితమే
 కావున ఏకస్వరూపమే. ప్రజాపతి నిర్మితమయిన ప్రపంచమునందు మూర్త
 మనియు, అమూర్తమనియు, స్థూలమనియు, సూక్ష్మమనియు నెయ్యది
 గలదో అది యంతయు రయియే—అనగా అత్తయు—భక్షుకుడును,

ప్రశ్నము.] ఆంధ్ర టీకా తాత్పర్యవివరణసమన్వితము. 13

అన్నము—భక్ష్యమును అంతయు రయియే. మూర్తములనఁగా పృథివి, జలము, అగ్ని, అమూర్తములనఁగా వాయు, ఆకాశములు, ఈయుభయము మూర్తామూర్తవిభాగము చేయక గుణమాత్రవివక్షచేత రయియని చెప్పఁబడుచున్నది. మూర్తామూర్తములు రెంటియందున్న మూర్తములు (పృథివ్యప్తేజస్సులు) అమూర్తములచేత (అమూర్తములనఁగా ఆకాశవాయువులచేత) భక్షింపఁబడుచుండుటచేత రయి యని ఆనఁగా అన్నమని చెప్పఁబడుచున్నది.

ప్రథమ ప్రశ్నము—౬-వ మంత్రము.

మూ. అథా౨౬దిత్య ఉదయన్యత్యాచీం దిశం ప్రవిశతి
తేన ప్రాచ్యాన్పాణాన్రక్షిషు సం నిధతే యద్దక్షి
ణాం యత్ప్రతీచీం యదుదీచీం యదథో యదూర్ధ్వం
యదంతరా దిశో యత్సర్వం ప్రకాశయతి తేన సర్వా
న్పాణాన్రక్షిషు సం నిధతే. ౬

పద. అథ ఆదిత్యః ఉదయన్ యత్ ప్రాచీం దిశం ప్రవిశతి తేన
ప్రాచ్యాన్ ప్రాణాన్ రక్షిషు సం నిధతే యత్ దక్షిణాం యత్ ప్రతీచీం
యత్ ఉదీచీం యత్ అధః యత్ ఊర్ధ్వం యత్ అంతరా దిశః యత్
సర్వం ప్రకాశయతి తేన సర్వాన్ ప్రాణాన్ రక్షిషు సం నిధతే. ౬

టీ. అథ=పిమ్మట, ఆదిత్యః=ఆదిత్యుఁడు, ఉదయన్ = ఉదయించు
చున్నవాఁడయి, యత్=ఏన్నప్రకాశముచేత, ప్రాచీందిశం=ప్రాగ్దిశను, ప్రవి
శతి=వ్యాపించుచున్నాఁడో, తేన=అన్నప్రకాశముచేత, ప్రాచ్యాన్, ప్రా
ణాన్=తూర్పుదిక్కుననుండెడి ప్రాణములను, రక్షిషు=రక్షణములనఁ
ధతే=సన్నివేశముచేయుచున్నాఁడు. యత్

దక్షిణపుదిక్కును, యత్ ప్రతీచీం=విస్వప్రకాశముచేత పశ్చిమపుదిక్కును, యత్ ఉదీచీం=విస్వప్రకాశముచేత ఉత్తరపుదిక్కును, యత్ అధః=విస్వప్రకాశముచేత క్రిందిభాగమును, యత్ ఊర్ధ్వం=విస్వప్రకాశముచేత ఊర్ధ్వపుదిశను, యత్ అంతరాదిశః=విస్వప్రకాశముచేతను దిక్కుణములను (అనగా అవాంతరపుదిశలను), యత్ సర్వం=విస్వప్రకాశముచేత సకలప్రపంచమును, ప్రకాశయతి = ప్రకాశింపజేయుచున్నాడో, తేన = ఆస్వకీయప్రకాశవ్యాప్తిచేతనే, సర్వాప్రాణాః = సకలదిక్కులందున్న ప్రాణములను, రక్షిషు=స్వకీయకిరణములందు, సన్నిధతే=చేర్చుకొనుచున్నాడు.

తా. అమూర్తమగు ప్రాణము సర్వోపభోక్తాయ్యును, అద్యము అనగా భోగ్యరూపమగు ప్రాణరూపుడగుచున్నాడు. అత్తయు (భోక్త) అద్యము (భోగ్యవస్తువు) అను రెండున్నూ ఒక్కటి యేవిధముగానుండును? అనుటకు సమాధానము చెప్పబడుచున్నది:—ప్రాణస్వరూపుడగు ఆదిత్యుడు ఉదయమును పొందుచున్నవాడై—అనగా ప్రాణులనేత్రేంద్రియములకు గోచరీభూతుడై యెప్పుడు తూర్పుదిక్కును తన కిరణప్రసారముచేత వ్యాపించుచున్నాడో అవిధమయిన స్వకీయకిరణవ్యాప్తిచేత ఆదిక్కునందున్న ప్రాణిజాతమును ఆవరించుచున్నాడు. అనగా స్వప్రకాశముచేత ఆదిక్కునందుంగల పదార్థములను బాహ్యంతరములందు స్వకీయకిరణములచేత ప్రకాశింపజేయుచున్నాడని భావము) అదేవిధముగ దక్షిణము, పశ్చిమము, ఉత్తరము, క్రిందిభాగము, ఊర్ధ్వభాగము, అవాంతరదిక్కులు, తక్కిన సకలప్రదేశములను విస్వకీయకిరణప్రవేశముచేత ప్రకాశింపజేయుచున్నాడో, ఆయాదిక్కులందున్న విదిక్కులందును అంతటనుగల ప్రాణిజాతమునంతయు స్వప్రకాశవ్యాప్తిచేత స్వకీయకిరణములందే ఆ ప్రాణిజాత బాహ్యంతరములందుండునటుల చేయు

ప్రథమప్రశ్నము—2-వ మంత్రము.

మూ. స ఏష వైశ్వానరో విశ్వరూపః ప్రాణో అగ్ని రుద
యతే తదేత దృచాభ్యుక్తమ్:— 2

పద. సః ఏషః వైశ్వానరః విశ్వరూపః ప్రాణః అగ్నిః ఉదయతే
త ఏతత్ ఋచా అభి ఉక్తమ్. 2

టీ. సః = ఆ, ఏషః = ఈ, ప్రాణః = ఆదిత్యుడే, వైశ్వానరః =
వైశ్వానరుడును, (సర్వాత్మస్వరూపుడు) విశ్వరూపః=విశ్వరూపుడును,
అగ్నిః=అగ్నియును అగుచున్నాడు (ఇతడే భోక్తయు-భక్షకుడును అగు
చున్నాడు). ఉదయతే=ఉదయించుచున్నాడు. తత్ ఏతత్ = ఆయావి
షయము, (అనగా ఆదిత్యుడు సర్వాత్మకుడను విషయము) ఋచా =
మంత్రముచేత, అభ్యుక్తం = చెప్పబడినది.

తా. ఈ ప్రశ్నముగఁగనంబడుచున్న ఆదిత్యుడే వైశ్వానరుడు—
అనగా సర్వజీవాత్మకుడు, విశ్వరూపుడు—అనగా సర్వప్రపంచాత్మ
కుడు, ఇతడే ప్రాణరూపుడు, ఇతడే అగ్నియునగుచున్నాడు. ఇతడు
ప్రశ్నహమయించుచు అన్నిదిక్కులను స్వాధీనప్రకాశములు గలవానిని
గా నొనర్చుచున్నాడు. ఈవిషయముఅనగా ఆదిత్యుడు సర్వాత్మకుడను
విషయము ఈయుపనిషత్తునందే మైమంత్రముచేతకూడ చెప్పబడినది.

వివరణము:—వైశ్వానరశబ్దవృత్తి:—

సరాః=దీవాః, విశ్వేచతే సరాశ్చ విశ్వానరాః విశ్వానరా ఏష వై
శ్వానరః, సర్వజీవాత్మక ఇత్యర్థః.

అర్థ. నరులనగా జీవులు, విశ్వానరాః, అనగా జీవులందఱు అని
అర్థము. వైశ్వానరుడన్నను ఇదేయర్థము. వైశ్వానరుడనగా సర్వజీవాత్మ
కుడు అని భావము.

విశ్వరూపశబ్దవ్యుత్పత్తి:—

విశ్వ ఏవ రూపో యస్య సః విశ్వరూపః = సర్వప్రపంచాత్మకః.

అర్థ. సకలప్రపంచము ఆత్మగాఁగలవాఁడు.

వైశ్వానర, విశ్వరూపశబ్దములయొక్క అర్థ భేద మీవిధముగ ఆనందగిరిటీకయందుఁ గలదు.

ప్రథమప్రశ్నము—౧-వ మంత్రము.

మూ. విశ్వరూపం హరిణం జాతవేదసం

పరాయణం జ్యోతిరేకం తపన్తమ్,

సహస్రరశ్మి శ్శతథా వర్తమానః

ప్రాణః ప్రజానా ముదయత్యేష సూర్యః.

౮

పద. విశ్వరూపం హరిణం జాతవేదసం పరాయణం జ్యోతిః ఏకం తపన్తమ్, సహస్రరశ్మిః శతథా వర్తమానః ప్రాణః ప్రజానాం ఉదయతి ఏషః సూర్యః.

౯

టీ. (అష్టవేత్తలగువారలు స్వాత్మయగు సూర్యుని) విశ్వరూపం = సర్వప్రపంచాత్మకునిగను, హరిణం = కిరణములుగలవానిగను, జాతవేదసం = జాతప్రజ్ఞునిగను—సర్వజ్ఞునిగను, పరాయణం = సకలజీవులకు ఆశ్రయభూతునిగను, జ్యోతిః = సర్వప్రాణులకు చక్షుర్భూతునిగను, ఏకం = అద్వితీయునిగను, తపంతం = అంతర్బహిస్తాపమును కలుగఁజేయువానిగను తెలుసుకొనుచున్నారు. ఏషః = ఈసూర్యుఁడు, సహస్రరశ్మిః = అనేకకిరణములుగలవాఁడై, శతథా=అనేకవిధములుగా, వర్తమానః=ఉన్నటువంటి, ప్రజానాం=ప్రాణులకు, ప్రాణః=ప్రాణభూతుఁడై, ఉదయతి = ఉదయించుచున్నాఁడు.

తా. అష్టవేత్తలగువారలు భోక్తయగు నీసూర్యుని విశ్వరూపునిగను, కిరణములు గలవానిగను, ప్రజ్ఞానయుక్తునిగను, సకలప్రాణులకు ఆశ్రయభూతునిగను, జ్యోతిస్స్వరూపునిగను, అద్వితీయునిగను, సకలప్రాణులకు చక్షుర్యభూతునిగను, అంతర్బహిస్తాపమును కలుగఁజేయువానిగను, స్వాత్మభూతునిగను భావించుచున్నారు. ఈసూర్యుఁడు మఱియు నెట్టివాఁడనఁగా అనేక కిరణములు కలిగియున్నాఁడు. ఆయా ప్రాణిభేదములతో అనేకవిధములుగా నున్నవాఁడయి, సకలప్రాణులకు ప్రాణభూతుఁడయి ఉంటున్నాఁడు.

వివరణము:—ఈమంత్రముయొక్క పూర్వార్థమంతయు ద్వివీర్య విభక్తులును, ఉత్తరార్థము ప్రథమావిభక్తులును కలిగియుండుటచేత అన్వయము కుదురదను తలంపుతో భాష్యకారులవారు క్రితపదములను ఆధ్యాహారముచేసి వ్యాఖ్యానమొనర్చిరి. తదనుసారము టీకాతాత్పర్యములు వ్రాయఁబడినవి.

ప్రథమప్రశ్నము—౯-వ మంత్రము.

మూ. సంవత్సరోవై ప్రజాపతి స్తస్యాయనే దక్షిణం చోత్తరంచ తద్యేహవై తదిష్టాపూర్తే కృతమిత్యుపాసతే, తేచాంద్రమసమేవ లోకమభిజయంతే, తేఏవ పునరావర్తంతే తస్మాదేత ఋషయః ప్రజాకామాః దక్షిణం ప్రతిపద్యంతే, ఏవహవై రయిర్యః పితృయాణః. ౯

వద. సంవత్సరః వై ప్రజాపతిః తస్య ఆయనే దక్షిణం చ ఉత్తరంచ తత్ యే హ వై తత్ ఇష్టాపూర్తే కృతం ఇతి ఉపాసతే తే చాంద్రమసం ఏవ లోకం ఆభిజయంతే తే ఏవ పునః ఆవర్తంతే తస్మాత్ ఏతే ఋషయః ప్రజాకామాః దక్షిణం ప్రతిపద్యంతే ఏవః హ వై రయిర్యః పితృయాణః.

ప్రశ్నోపనిషత్తు—2

టీ. తత్ = రయిప్రాణాత్తకమగు ఆమిథునము, సంవత్సరః=సంవత్సరము, ప్రజాపతిః వై = ప్రజాపతి స్వరూపముగదా, తస్య = ఆసంవత్సర స్వరూపుడగు ప్రజాపతికి, దక్షిణం చ ఉత్తరం చ = దక్షిణము ఉత్తరము అనునవి రెండున్నూ, అయనే=మార్గములు. యేహ=ఎవ్వరు? ఇష్టావృత్తే = ఇష్టావృత్తములను, కృతం మితి=కార్యభూతములగువానిని, తత్ ఉపాసలే= ఆమిథునమును ఉపాసించుచున్నారో, లే=వారు, చాంద్రమసం = చంద్ర సంబంధమయిన, లోకం ఏవ=లోకమునే, అభిజయంతే=పొందుచున్నారు. తే ఏవ=ఆచంద్రలోకమును పొందినవారలే, పునః ఆవర్తంతే = (ఇష్టావృత్తకర్తాచరణముచేత సంభవించిన పుణ్యఫలమునుభవము అయిపోయిన తరువాత) ఆచంద్రలోకమునుండి తిరిగివచ్చుచున్నారు. తస్మాత్ = అందు వలన, ప్రజాకామాః = ప్రజాకాములగు, ఏలే = ఈ, ఋషయః=ఋషి శ్వరులు, దక్షిణం=దక్షిణాయనమార్గముచేత పాపుష్ట్యుడగుచంద్రుని, ప్రతి పద్యంతే = పొందుచున్నారు. సిత్తయాణః = దక్షిణాయన మార్గోపలక్ష్ఠి తుండగు, ఏషః హ = ఈచంద్రుడే, రయివై = అన్నస్వరూపుడగుదా.

తా. ఎయ్యదిమూర్తమో అది రయియనియు, రయియనఁగా అన్నము- భోజ్యమనియు, దీనినే చంద్రునిగాఁ దలంచవలయుననియు, అదేవిధముగా ఎయ్యది అమూర్తమో అది పాణిము—భోక్తయనియు, దీనినే ఆదిత్యుని గా భావించవలయుననియు, ఇటుల సూర్యచంద్రాత్తకమగు మిథునమును ప్రజాకాముడగు ప్రజాపతి సృష్టించెననియు ఇదివఱకు చెప్పఁబడినది. ఏక రూపమగు ఆమిథునమునుండి నానావిధమయిన సృష్టి యెటుల ఉత్పన్నమాయెనను ప్రశ్నమునకు సమాధాన మీమంత్రమునందు చెప్పఁబడుచున్నది:—

సంవత్సరాత్తకమగు కాలమే ప్రజాపతి (సంవత్సరము ప్రజాపతి విర్జిత మెట్లగుచున్నదనఁగా) అహోరాత్రములయొక్క సముదాయమే

సంవత్సరము. ఈ సంవత్సరము సూర్యచంద్రులయొక్క సంచారవిశేషము వలన నేర్పడుచున్న తిథులయొక్క సమూహము గదా. రయిప్రాణాత్మకు లగు—భోజ్య, భోక్తాత్మకులగు సూర్యచంద్రులను మిథునముచేత నిర్వర్తిత మగుటచేత సంవత్సరముకూడ రయిప్రాణాత్మకమనియే చెప్పబడుచున్నది. సంవత్సరాత్మకుడగు ప్రజాపతికి సంచారమార్గములు దక్షిణమనియు ఉత్తరమనియు రెండుగలవు. అందు ఆఱుమాసములు దక్షిణాయనము, ఆఱుమాసములు ఉత్తరాయణమనియు గ్రహించునది. ఇవి సంవత్సరాత్మకుడగు ప్రజాపతియొక్క సంచారమార్గములు. ఈ దక్షిణ, ఉత్తర, మార్గద్వయము కేవలకామ్యకర్తల నాచరించు వారలకును, జ్ఞానసహితమయిన కర్తల నాచరించువారలకును కలుగఁగల లోకములకు వారివారిని పొందింపఁజేయుచున్నవి. ఎట్లనఁగా బ్రాహ్మణాదులగు ఆయావర్ణములవారు ఇష్టావృత్తములగు నేకార్థములను ఆచరించుచున్నారో వారలు మిథునాత్మకుడగు ప్రజాపతికి అంశభూతుఁడును, రయి—అన్నాత్మకుఁడును అగు చంద్రునియొక్క లోకమును పొందుచున్నారు. ఆచంద్రలోకము నందు స్వకృతపుణ్యఫలభోగావసానకాలమునందు ఈమనుష్యలోకమునో, లేక ఇంతకంటె హీనతరమయిన మఱొక లోకమునో పొందుచున్నారు. అనఁగా మనుష్యులుగానో పశుపక్ష్యాదులుగానో పుట్టుచున్నారు. అన్నాత్మకుడగు ప్రజాపతినిగూర్చి సకాములయి ఇష్టావృత్తకర్తల నాచరించిన వారలు స్వర్గాదిపుణ్యలోకసౌఖ్యము లనుభవించుతురని యెఱింగిన శ్రోత్రియులును, ప్రజాకాములును అగు గృహస్థులు తమతమ పుణ్యకర్తలకు తగిన చంద్రలోకమును పొందుచున్నారు. విత్పర్యాణమన్నను విత్పర్యాణోపలక్షితుఁడగు చంద్రుఁడన్నను అంతయు రయి—అన్నము, భోగ్యకాతమని భావము.

వివరణము:—ఇష్టావృత్తకర్తల వివరము.

ఇష్టములు:—శ్లో. అగ్నిహోత్రం తప స్సత్యం వేదానాం చానుపాలనమ్,
అతిభ్యం వైశ్వదేవం చ ఇష్ట మిత్థభిషీయతే.

అర్థ. అగ్నిహోత్రము తపస్సు సత్యము వేదాధ్యయనము అతిథిపూజ వైశ్యదేవాచరణము (ఈకర్తలు) ఇష్టము లనంబడును.

పూర్తములు:—శ్లో. వాపీకూపతటాకాది దేవతాయతనాని చ,

అన్నదాన మారామః పూర్త మిత్యభిధీయతే.

అర్థ. దిగుడుబావులు, బావులు, చెరువులు మున్నగువానిని త్రవ్వించుట, దేవాలయములు కట్టించుట, అన్నదానము, వనములు వేయుట, ఇవి పూర్తకర్త లనంబడును.

ఈ ప్రశ్నోపనిషత్తు బ్రాహ్మణరూపమును విషయము ప్రథమమంత్ర భాష్యప్రారంభమునందే చెప్పఁబడియున్నది. కావున ఆచారవిద్యయొక్క వివరణమునుగూర్చిన మంత్రములయొక్క విషయ మిచట స్పష్టికరింపఁబడినదని యెఱుంగవలయును. అనఁగా ముండకోపనిషత్తుయొక్క ద్వితీయ ఖండము ౨-వ మంత్రముమొదలు, ౧౦-వ మంత్రమువఱకు చెప్పఁబడిన ౯ మంత్రములయొక్కసార మిట సంగ్రహీతము. అందలి ౧౦-వ మంత్రమివిధముగాఁ గలదు.

మం. ఇష్టాపూర్తం మన్యమానా పరిష్కం నాన్యచ్ఛ్రేయో వేదయంతే ప్రమాధాః, నాకస్యపృథ్వీతే సుకృతే ౭ను భూత్వేమం లోకం హీనతరం వావిశంతి.

౧ ముండకము, ౨-వ ఖండము, ౧౦-వ మంత్రము.

ప్రథమప్రశ్నము—౧౦-వ మంత్రము.

మూ. అథోత్తరేణ తపసా బ్రహ్మచర్యేణ శ్రద్ధయా, విద్యయా ౭౭త్తాన మన్విష్యా ౭౭దిత్య మభిజయంతే, ఏతద్వై ప్రాణానా మాయతన మేత దమృత మథయ మేత త్వ రాయణ మేతస్తాన్న పునరావర్తంత ఇత్యేష నిరౌధస్త దేష శ్లోకః.

పద. అథ ఉత్తరేణ తపసా బ్రహ్మచర్యేణ శ్రద్ధయా విద్యయా
ఆత్మనం అన్విష్య ఆదిత్యం అభిజయం లే ఏతత్ వై ప్రాణానాం ఆయతనం
ఏతత్ అమృతం అభయం ఏతత్ పరాయణం ఏతస్మాత్ న పునః ఆవర్తంతే
ఇతి ఏషః నిరోధః తత్ ఏషః శ్లోకః. ౧౦

టీ. అథ=తరువాత, తపసా = ఇంద్రియనిగ్రహరూపమగు తపస్సు
చేతను, బ్రహ్మచర్యేణ = బ్రహ్మచర్యవ్రత పరిపాలనముచేతను, శ్రద్ధయా=
(వేదవాక్య గురూపదేశాదికమునందుఁగల) విశ్వాసముచేతను, విద్యయా=
ఆత్మవిషయక జ్ఞానముచేతను, ఆత్మనం = ప్రాణస్వరూపుఁడగు ఆత్మను,
అన్విష్య = విచారణపూర్వకముగా తెలిసికొని, ఉత్తరేణ = ఉత్తరాయ
ణమార్గముగా, ఆదిత్యం=సూర్యుని-సూర్యలోకమును, అభిజయంలే=పొందు
చున్నారు. ఏతత్ = ఈసూర్యరూపము—లేక సూర్యలోకరూపమునది,
ప్రాణానాం = సకలప్రాణులకును, ఆయతనం వై = స్థానభూతముగదా,
ఏతత్ = ఇదియే, అమృతం = నాశరహితమయినది, ఏతత్ = ఇది, అభ
యం = భయరహితమయినది. (చంద్రలోకమువలె పునరావృత్తి భయ
ములేనిదనుట) ఏతత్ = ఇదియే, పరాయణం = శ్రేష్ఠమయినగతి, ఏత
స్మాత్=ఈయాదిత్యలోకమునుండి, న పునః ఆవర్తంతే=తిరిగివచ్చి పుట్టఁ
జాలరు. ఇతిఏషః = ఈవిధమయిన ఈఉత్తరాయణమార్గము, నిరోధః=
(అజ్ఞానులగువారలకు) అడ్డుగానుండునది, తత్=ఆవిషయమై, ఏషశ్లోకః=
ఈచెప్పఁబోవుమంత్రము (గలదు).

తా. (వెనుకటిమంత్రమునందు ప్రాణరూపుఁడగు ప్రజాపతియొక్క
దక్షిణోత్తర ఆయన రూపమగు మార్గద్వయమునందు దక్షిణాయనమార్గగతి
తదగతిచేత పుణ్యలోకములను పొందెడివారు పుణ్యఫలానుభవానంతరము
పొందునట్టి పరిస్థితియు వర్ణింపఁబడినది. ఈమంత్రమునం దుత్తరాయణ

మార్గస్థితి వర్జింపఁబడుచున్నది.—) ఉత్తరాయణ మార్గముచేత ప్రజాపతి యొక్క అంశరూపుఁడగు ఆదిత్యుని పొందెడివారలు ఇంద్రియజయముగల వారై బ్రహ్మచర్యవ్రతమును పరిపాలించువారై వేదశాస్త్రగురూపదేశాదిక మునందు శ్రద్ధావంతులయి ఆత్మజ్ఞానసమన్వితులయి యుండవలయును. స్థావర జంగమాత్మకమగుసీ ప్రపంచమునకు ఆదిత్యుఁడే ఆత్మభూతుఁడని యెఱింగినవారలు ఉత్తరాయణమార్గముచేత ఆదిత్యుని పొందుచున్నారు. ఇంద్రియనిగ్రహాది గుణగణవిశిష్టులగువారలు ఉత్తరాయణమార్గముచేత పొందెడి ఆదిత్య లోకమునకలప్రాణులకుస్థానభూతమయినది. మఱియు అమృతము—అనఁగా వినాశరహితము. (దక్షిణాయనమార్గము కొంతకాలమే స్వర్గాదిపుణ్యలోక ఫలసుఖమును కలుగఁజేయును. కావున సుఖానుభవానంతరము నశించును. ఉత్తరాయణముచేత పొందఁబడెడి సూర్యలోకము తద్ధిన్నమై శాశ్వత ముగానుండును కావున అమృతమనుటయే యుక్తము) కావుననే భయవర్జితము. (దక్షిణాయనమార్గానుసారముగ ప్రాప్తించునట్టి చంద్రలోకమునుండి మఱి అధోలోకమునకు దిగిరావలసిన స్థితిగలదు. ఈసూర్యలోకమును పొందెడి వారలకు పునరావృత్తిరూపభయము లేదు.) ఈ సూర్యలోకమే జ్ఞానవంతులకున్నా, జ్ఞానపూర్వకముగ ఉపాసనలు సలుపువారికిన్ని శ్రేష్ఠమయినగతి అయివలయుచున్నది. శేవలకర్షకులగు వారలు చంద్రలోకమును పొంది అచటినుంచి పుణ్యఫలానుభవానంతరము మనుష్యలోకమునో అంతకంటె హీనలోకమునో పొందెదరుగాని జ్ఞానులున్నా, జ్ఞానపూర్వకముగ ఉపాసనల నొనర్చువారున్నా అట్టిపునరావృత్తిని పొందరు. శేవలకర్షకులగువారలకు సంవత్సరాత్మకుఁడగు ప్రాణుని - అనఁగా ఆదిత్యలోకమును పొంద శక్యముకాదు. కర్షకులగువారలకు కాలాత్మయగు సంవత్సర ప్రజాపతి పొంద శక్యముకాదు. ఈవిషయమై పైనుంత్తమునం దిట్లు చెప్పఁబడెనున్నది.

ప్రథమప్రశ్నము—౧౧-వ మంత్రము.

మూ. పంచపాదం పితరం ద్వాదశాకృతిం
దివ ఆహుః పరే అర్థే పురీషిణమ్,
అథేమే అన్య ఉపరే విచక్షణం
సప్తచక్రే షడర ఆహు రర్పిత మితి. ౧౧

పద. పంచపాదం పితరం ద్వాదశాకృతిం దివః ఆహుః పరే అర్థే
పురీషిణమ్, అథ ఇమే అన్యే ఉపరే విచక్షణం సప్త చక్రే షడరే ఆహుః
అర్పితం ఇతి. ౧౧

టీ. (సంవత్సరాత్తకుండగు నీయాదిత్యుని, కాలవిదులగు కొందఱు)
పంచపాదం=పంచసంఖ్యగల ఋతువులే పాదములుగా గలవానిగను, (ఇచట
హేమంతశిశిరఋతువులను ఒక్కఋతువుగ గ్రహించి ఋతువులు ౫ దు
అని వ్యవహరించివారని ఎఱుంగునది) పితరం = స్థావర జంగమాత్తకముగు
సకలలోకమునకు కారణభూతుండగుటచేత జనకునిగను, ద్వాదశాకృతిం =
పండ్రెండుమాసములే ఆకారముగాఁ గలవానిగను, దివః=ద్యులోకముకంటె,
పరే=ఉత్తరార్ధమయిన, అర్థే=స్థానమునందు, పురీషిణం=ఉదకములు కలిగియు
న్నవానిగను, ఆహుః=పలికెదరు. అథ=తరువాత, పరే=శ్రేష్ఠులయిన, ఇమే
ఉ=ఈ విద్వాంసులే, విచక్షణం=నిపుణుండగు—సర్వజ్ఞుండగు నీయాదిత్యు
ని, సప్తచక్రే=విషుగుణ్ణముల రూపముగల విషుచక్రము గలిగినట్టియు, షడ
రే=ఆఱుఋతువులే ఆకులుగాఁగల కాలచక్రమునందు, అర్పితం=అర్పించ
బడినవానిగా, ఆహుః=చెప్పచున్నారు.

తా. అయిదు ఋతువులే పాదములుగా గలవాఁడు సంవత్సరాత్త
కుండగు ఆదిత్యుండు. పాదములచేత ప్రాణులెట్లు సంచరింతురో అట్లే సం
వత్సరాత్తకుండగు పురుషుండు ఋతువులచేత సంచరించుచుండును. ఋతు

వులు ౬ అని ప్రసిద్ధియుండగా గో దు ఋతువులనుట అసంగతమని కొందఱు తోచవచ్చునుగాని ఇట్లు చెప్పట హేమంతశిశిరఋతువులు రెండును ఒక్కటేయను కల్పనము ననుసరించిచెప్పబడినది. స్థావరజంగమాత్మకమగు ప్రపంచమున కంతటికిని ఆదిత్యుడు జనయిత—ఉత్పాదకుడు కావున పిత యగుచున్నాడు. ద్వాదశమాసములందు వేర్వేరు ఆకారములు కలిగియున్న వాడు కావున ద్వాదశాకృతి యనియు, ద్యులోకముకంటె ఎత్తయినస్థాన మునందు మూడవదియగు అంతరిక్షలోకమునందు జలములు కలిగియుండు వానిగను కాలవేత్తలు తలంచుచున్నారు. ఆయంతరిక్షలోకమునందున్న ఆదిత్యునే మఱికొందఱు మహాసుభావులు సర్వజ్ఞునిగను, సంతతము నడచు టయే స్వభావముగాఁగల ఏడుగుఱ్ఱముల చేతను, అఱు అరముల (బండిఅకులు) చేతను, ఇచట షడ్భువులే బండితుండ యొక్క ఆకులుగా పరిగ్రహింపబడి నది. ఇట్టి కాలచక్రమునందు నీజగమంతయు అర్పితమయియున్నదని పలుకు చున్నారు. సంవత్సరాత్మకమగు నీకాలపురుషుడు పంచపాదములు ద్వాద శాకృతులు గలవాడైనను, లేక సప్తచక్రములు షడక్షరములు గలవాడైనను ఇతనియందు అనగా కాలాత్ముడును, చంద్రాదిత్యలక్షణుడును అగు ప్రజా పతియందు జగత్కారణ మణిగియున్నది.

ప్రథమప్రశ్నము—౧౨-వ మంత్రము.

మూ. మాసో వై ప్రజాపతిః స్తస్య కృష్ణపక్ష ఏవ రయి
శ్శుక్లః ప్రాణస్తస్మాదేతే ఋషయశ్శుక్ల ఇష్టం కుర్వంతీ
తర ఇత రస్మిన్.

౧౨

పద. మాసః వై ప్రజాపతిః తస్య కృష్ణపక్షః ఏవ రయిః శుక్లః
ప్రాణః తస్మాద్ ఏతే ఋషయః శుక్లే ఇష్టం కుర్వంతీ ఇతరః ఇతరస్మిన్.

టీ. మానః=(సంవత్సరమునకు అవయవభూతముగు) మానమే, ప్ర
జాపతిః=ప్రజాపతి, తస్య=ఆమిథునాత్మకుండగుమానరూప ప్రజాపతికి, కృష్ణ
పక్షః ఏవ=కృష్ణపక్షమే, రయిః=అన్నము, (అన్నస్వరూపుండగు చంద్రుడు)
శుక్లః=శుక్లపక్షము, ప్రాణః=ప్రాణము (భోక్తయగు ఆదిత్యుడు), తస్మాత్=
అందువలన, ఏతే ఋషయః = శుక్లపక్షరూపముగు ప్రాణము నెఱింగిన
మహాత్ములు, శుక్లే=శుక్లపక్షమునందు, ఇష్టం కుర్వంతి=యాగాదుల నొనర్చు
చున్నారు. ఇతరే=ప్రాణస్వరూపము నెఱుంగనివారలు, ఇతరస్మిన్=ఇతర
మయిన కృష్ణపక్షమునందే, ఇష్టం కుర్వంతి = యాగాదికము నాచరించు
చున్నారు.

తా. సృష్టికి సాధనభూతమును, మిథునరూపమును అగునది ఎవని
యందు గలదో అతడే ప్రజాపతి. అతనిని సంవత్సరాత్మకునిగా భావించి
వెనుకటి మంత్రమునందు చెప్పబడినది. ఈమంత్రమునందు సంవత్సరావ
యవమగు మానముగా చెప్పబడుచున్నది. మానస్వరూపమయి సృష్టిసాధన
రూపమిథునాత్మకుండగు ప్రజాపతికి కృష్ణపక్షమే రయి అనగా అన్నము.
ఇదియే చంద్రరూపము. ఇదియొకభాగము. శుక్లపక్షము ప్రాణము. అనగా
భోక్తయగు ఆదిత్యుడు ప్రాణవేత్తలగు వారలు శుక్లపక్షాత్మకుండగు ఆత్మనే
అంతట చూచుచున్నారు. వారు యాగాదికమునుకూడ శుక్లపక్షమునందే
ఆచరించుచున్నారు. శుక్లపక్షాత్మకుండగు ఆత్మ నెఱింగినవారలు కృష్ణపక్ష
మునందు యాగాదికము నాచరించినను ప్రాణవృత్తిరేకముగ కృష్ణ
పక్షబుద్ధియే వారికి లేదు కావున వారు శుక్లపక్షమునం దాచరించిన యా
గాదికమువలన కలిగెడిఫలమే వారికి కలిగెడిని. ప్రాణాత్మదర్శనము లేనివార
లకు సర్వదా కృష్ణపక్షమే కావున వారు శుక్లపక్షమునందు యాగాదికర్త
లనాచరించినను కృష్ణపక్షమునందు యాగము నాచరించిన వారేయగు
చున్నారు.

ప్రథమ ప్రశ్నము—౧౩-వ మంత్రము.

మూ. అహోరాత్రో వై ప్రజాపతిస్తస్యాహరేవ ప్రాణోరా
త్రిరేవ రయిః ప్రాణం వా ఏతేప్రస్కందంతి యే దివా
రత్యాసంయుజ్యంతే బ్రహ్మచర్యమేవ తద్యద్రాత్రై
రత్యా సంయుజ్యంతే. ౧౩

పద. అహోరాత్రః వై ప్రజాపతిః తస్య అహః ఏవ ప్రాణః రాత్రీః
ఏవ రయిః ప్రాణం వా ఏతే ప్రస్కందంతి యే దివా రత్యా సంయు
జ్యంతే బ్రహ్మచర్యం ఏవ తత్ యత్ రాత్రై రత్యా సంయుజ్యంతే. ౧౩

టీక. అహోరాత్రః = పగలురాత్రియును, ప్రజాపతిఃవై=ప్రజా
పతియేగదా, తస్య=అయహోరాత్రరూపుఁడును మిథునాత్మకుఁడును అగు
ప్రజాపతికి, అహఃఏవ=పగలే, ప్రాణః=భోక్తయగుఅగ్ని, రాత్రి ఏవ=రాత్రి
యే, రయిః=అన్నము, యే=ఏవ్వరు? దివా=పగటియందు, రత్యా=సంభోగ
కారణమగుస్త్రీతో, సంయుజ్యంతే = కూడుకొనుచున్నారో, ఏతే=ఏవరలు,
ప్రాణంవా=అహోరూపమగు ప్రాణమునే—జీవునే, ప్రస్కందంతి=శోషిం
పఁజేయుచున్నారు. యత్ = ఎయ్యది, రాత్రై=రాత్రియందు, రత్యా =
సంభోగకారణమగుస్వభార్యతో, సంయుజ్యంతే = కూడుకొనుచున్నారో,
తత్=అది, బ్రహ్మచర్యం ఏవ=బ్రహ్మచర్యమే (యగుచున్నది).

తా. (వెనుకటిమంత్రమునందు సంవత్సరావయవమగు మాసాత్మక
ప్రజాపతియొక్క స్వరూపవివరణము చెప్పఁబడినది. ఈమంత్రమునందు
మాసావయవరూపమగు అహోరాత్రాత్మక స్వరూపముగఁ జెప్పఁబడు
చున్నది:—) అహోరాత్రరూపమగు మిథునమునందు అహమ్ను—పగలే
ప్రాణరూపమగు అగ్ని, భోక్తయనఁబడును. రాత్రియే రయి—అనఁగా

అన్నము పగలు ప్రాణస్వరూపము కావున ఎవ్వరు పగలు స్త్రీసంగము నొనర్తురో అట్టిమూఢులప్రాణములు శిథిలములయి పోవుచున్నవి. కావున పగలు స్త్రీసంగము చేయఁగు-డదని ప్రాసంగికముగ దివాసంభోగము నిషేధింపఁబడినది. రాత్రియందు స్వస్త్రీసంగముచేయఁబడినయెడల అది బ్రహ్మచర్యముతో సమానము కావున స్వభార్యయందు ఋతుకాలగమనము వ్రశస్తమని చెప్పఁబడినది. ఇదియు ప్రాసంగికమగు విధియని గ్రహించవలయును. ఆయహోరాత్రాత్తకుఁ డగు ప్రజాపతి వ్రీహియవాద్యాత్తకుఁడుగా నగుచున్నాఁడు.

ప్రథమ ప్రశ్నము.—౧౪-వ మంత్రము.

మూ. అన్నంవై ప్రజాపతిస్తతోహవై తద్రేతస్తస్మా దిమాః
ప్రజాః ప్రజాయంతే. ఇతి ౧౪

పద. అన్నం వై ప్రజాపతిః తతః హ వై తత్ రేతః తస్మాత్
ఇమాః ప్రజాః ప్రజాయంతే. ఇతి. ౧౪

టీ. అన్నంవై = వ్రీహియవాద్యాత్తకమగు అన్నమే, ప్రజాపతిః = ప్రజాపతి, తతః = ఆయన్నమునుండియే, తత్ = ఆ, రేతః = రేతస్సు, (ప్రజాయంతే = పుట్టుచున్నది) తస్మాత్ = ఆరేతస్సువల్లనుండియే, ఇమాః ప్రజాః = ఈ ప్రజలు, ప్రజాయంతే = పుట్టుచున్నారు.

తా. ఇటుల ప్రాణాదిక్రమముగ పరిణామమును పొందిన వ్రీహియవాద్యాత్తకమగు అన్నమే ప్రజాపతి యగుచున్నాఁడు. ఎట్లనఁగా తినఁబడిన ఆయన్నమునుండియే ప్రాణులయొక్క పుట్టుకకు బీజభూతమగు రేతస్సు కలుగుచున్నది. ఆరేతస్సునుండియే—ఆనఁగా స్త్రీయందుంచబడిన ఆరేతస్సు వల్లనుండియే, మనుష్యపశ్వాదిలక్షణమగు ప్రాణిసమూహము పుట్టుచున్నది. ఇటుల చంద్రాదిత్యరూపముగ మిథునాదిక్రమమునుండి అహోరాత్రాంతమయిన మిథునమువలన అన్న, రక్తరేతోద్వారములచేత ప్రాణిసమూహమంతయు పుట్టుచున్నదని నిరీతమయినది.

ప్రథమశ్లోకము—౧౫-వ మంత్రము.

మూ. తద్యేహ వైతత్ప్రజాపతివ్రతం చరంతి తే మిథున ము
త్పాదయంతే తేహమేవైష, బ్రహ్మలోకో యేహం త
పో బ్రహ్మచర్యం యేష సత్యం ప్రతిష్ఠితమ్. ౧౫

పద. తత్ యే హ వా ఏతత్ ప్రజాపతివ్రతం చరంతి తే మిథునం
ఉత్పాదయంతే, తేహం ఏవ ఏషః బ్రహ్మలోకః యేహం తపో బ్రహ్మచర్యం
యేష సత్యం ప్రతిష్ఠితమ్. ౧౫

టీ. తత్=అందువలన, యే=విగృహస్థాశ్రమములు, ఏతత్=ఈ, ప్రజా
పతివ్రతం=ప్రజాపతివ్రతమును, (అనగా ఋతుకాలమునందు రాత్రియం
దు స్వభార్యాగమనమును చేయుచున్నారో? తే=ఆగృహస్థులు, మిథునం=
పుత్రపుత్రికలను, ఉత్పాదయంతే = పుట్టించుచున్నారు. తేహంఏవ=అట్టి
వారలకే, ఏషః=ఈ, బ్రహ్మలోకః=బ్రహ్మలోకము, ఏహం=ఎవ్వరికి, తపో=
తపస్సున్నా, బ్రహ్మచర్యం = బ్రహ్మచర్యమున్నా, యేష = ఎవ్వరియందు,
సత్యం ప్రతిష్ఠితం=సత్యము ప్రతిష్ఠితమో, తేహంఏవ=వారలకే, ఏషః బ్రహ్మ
లోకః=పితృయాలిలక్షితమగు చంద్రసంబంధమయిన బ్రహ్మలోకము అగు
చున్నది.

తా. వెనుక చెప్పబడిన ప్రకారము విగృహస్థాశ్రమములు పూర్వోక్త
మయిన ప్రజాపతివ్రతమును—అనగా ఋతుకాలమునందు రాత్రిలందు
స్వభార్యాగమనముచేయుట యనువ్రతమును అనుష్ఠించుచుందురో వాః
పుత్రపుత్రికా సంతానరూపమగు మిథునము కలుగును. ఇది వారలకు దృష్ట
ఫలము. ఈదృష్టఫలమేగాక ఆదృష్టఫలముకూడఁ గలదని చెప్పబడుచున్నది:-
ఇష్టాపూర్తకర్తల నొనర్చినవారలకు పితృయాలిలక్షణాతమగు ఏచంద్రలోక

సౌఖ్యానుభవముగలదో అట్టి బ్రహ్మలోక సౌఖ్యానుభవము సత్యశీలురై తపోవంతులయి ఋతుకాలమునందుమాత్ర మే స్వభార్యాగమనము చేయుచు ఋతువ్యతిరీక్తకాలమునందు స్వభార్యయందుకూడ బ్రహ్మచర్యమును పరిపాలించువారలకు కలుగును. (మూలమునందు చెప్పబడిన 'బ్రహ్మలోక' పదము పితృయాణ సాధ్యమగు చంద్రలోకపరముగ ప్రకరణము ననుసరించి యిటు భాష్యమునందు వ్యాఖ్యాతమైనది.)

ప్రథమప్రశ్నము—౧౬-వ మంత్రము.

మూ. తేషా మసౌవిరజో బ్రహ్మలోకో న యేషు జిహ్వా మృతం న మాయా. ౧౬

ఇత్యధర్వవేదీయ ప్రశ్నోపనిషది ప్రథమః ప్రశ్నః.

పద. తేషాం అసౌ విరజః బ్రహ్మలోకః న యేషు జిహ్వాం అన్యతం న మాయా. ౧౬

టీక. యేషు=ఎవ్వరియందు, జిహ్వా=కొటిల్లము, న=లేదో, అన్యతం=అసత్యము, మాయా=మాయయు, న=లేదో, తేషాం=వారికే. అసౌ=ఈ, విరజః=పాపములేని, బ్రహ్మలోకః=బ్రహ్మలోకము.

తా. (ఇదివఱకు గతమంత్రమునందు చంద్రోపలక్షితమగు బ్రహ్మలోకము చెప్పబడినది. ఈమంత్రమునందు ఆదిత్యోపలక్షితమగు బ్రహ్మలోకవిషయము ప్రతిపాదించబడుచున్నది:—) ఏ బ్రహ్మలోకము ఆదిత్యాత్మకమో, ఉత్తరాయణమార్గప్రాప్యమో ప్రాణాత్మకమో ఆది విరజము—అనఁగా శుద్ధము. చంద్రబ్రహ్మలోకమువలె వృద్ధిక్షయాది కళంకసహితముకాదో, అట్టి బ్రహ్మలోకమును పొందువార లెవ్వరనఁగా బ్రహ్మచర్య, వానప్రస్థ, సన్యాసాశ్రమస్థులగు అధికారులకే ఆదిత్యోపలక్షితమగు

బ్రహ్మలోకము ప్రాప్తించును. జీహ్వాము, అసత్యము, మాయ యనుదుర్గుణములు ఎవ్వరియందు లేవో అట్టివారలకే ఆయా దివ్యోపలక్షితమగు బ్రహ్మలోకమని చెప్పబడేత బ్రహ్మచర్య, వానప్రస్థ, సన్యాసాశ్రమములందు జీహ్వా, అనృత, మాయాదిగుణము లుండవలసిన నిమిత్తమే లేదు. గృహస్థాశ్రమముల విషయ మట్టిదికాదు, వారి కెప్పుడున్నూ పరస్పరము విరుద్ధములుగనుండు ఆనేకవిధవ్యవహారములతోటి సంబంధము తప్పకయుండును ఆయాసందర్భముల ననుసరించి కొందఱితో కుటిలత్వము అనఁగా వక్రభావమును సలుపుట సంభవించును. గృహస్థులగు వారలకు ఆటపాటలందు నర్హ సంభాషణాదికములం దొకప్పు డసత్యము చెప్పవలసివచ్చును. అదేవిధముగా మాయాసంబంధమయిన వ్యవహారమున్నూ సలుపక తప్పదు. మాయయనఁగా లోపల ఒకటి పెట్టుకొని బయటికి తద్విన్నముగ సంచరించుట, దీనినే మిథ్యాచారమనియు చెప్పుదురు. గృహస్థ వ్యతిరేక్షులగు బ్రహ్మచర్య, వానప్రస్థ, సన్యాసాశ్రమములందు కొటిల్య, అనృత, మాయావ్యవహారము లుండుటకు ఆవకాశము లేదు కావున వారికి వారిసాధనానురూపమగు విశుద్ధమగు బ్రహ్మలోకము కలిగితిరును. జ్ఞానయుక్తముగ సత్కర్మానుష్ఠానము చేయు వారలకు మాత్రమే విశుద్ధమగు బ్రహ్మలోకము కలుగును. జ్ఞానయుక్తముగకాక కేవల కర్మతులయిన వారలకు మాత్రము చంద్రలక్షణమగు బ్రహ్మలోకము కలిగితిరును.

వివరణము:—బ్రహ్మచారి, వానప్రస్థ సన్యాసాశ్రమములకు ఆదిత్యోపలక్షితమగు బ్రహ్మలోకము ప్రాప్తించునని చెప్పినవిషయము, పరమహంస వ్యతిరేక్షులగు కుటిచక, బహుదక హంసలను సన్యాసాశ్రమప్రవిశేదముగల వారి విషయముగాని పరమహంసాశ్రమము గలవారి విషయము మాత్రముకాదని గ్రహించునది. పరమహంసాశ్రమములకు బ్రహ్మలోకమునందుకూడ నిరర్థకము కావున వారికి బ్రహ్మలోకప్రాప్త్యభిలాషయే లేదు.

అనుభూతి ప్రకాశము:— ప్రశ్నోపనిషద్వివరణము అను భూతి ప్రకాశమునందు ౭-వ అధ్యాయము. ౧౦౦ శ్లోకములు కలిగియున్నది. ఈ ప్రథమ ప్రశ్నముయొక్క వివరణము ౧—౨౦ శ్లోకములలో వివరింపఁబడినది. గ్రంథాంతమునందీ శ్లోకములను గాంచునది.

ఆత్మపురాణము:— ప్రశ్నోపనిషద్వివరణము ఆత్మపురాణమునందు ౧౭-వ అధ్యాయము. దీనియందు దాదాపు ౧౫ శ్లోకములు గలవు. ఈ ప్రథమ ప్రశ్న వివరణము ౫౦ శ్లోకములలో వివరింపఁబడినది. గ్రంథాంతమునందీ శ్లోకములను గాంచునది.

ప్రశ్నోపనిషత్తునందు ప్రథమ ప్రశ్నము సటీకము సమాప్తము.

శ్రీ గురుభ్యో నమః హరిః ఓమ్.

ప్రశ్నోపనిషత్తు

(అథర్వవేదాంతర్గతము)

ఆంధ్రప్రదేశ్ కాతాత్పర్య వివరణ సమన్వితము.

ద్వితీయ ప్రశ్నము.

మూ. అథ హైనం భార్గవో వైదర్భిః పప్రచ్ఛ భగవన్ స త్యేవ
దేవాః ప్రజాం విధారయంతే కతర ఏత త్ప్రకాశ
యంతే? కః పున? రేషాం వరిష్ఠ ఇతి. ౧

పద. అథ హ ఏనం భార్గవో వైదర్భిః పప్రచ్ఛ భగవన్ కతి ఏవ
దేవాః ప్రజాం, విధారయంతే కతరే ఏతత్ ప్రకాశయంతే కః పునః ఏషాం
వరిష్ఠః ఇతి. ౧

టీ. అథ=కబంధుడను మహర్షి యడిగిన ప్రశ్నమునకు పిప్పలాద
మహర్షి సమాధానము చెప్పినపిదప, ఏనం=ఈపిప్పలాదుని, వైదర్భిః = విద
ర్భునిపుత్రుడగు, భార్గవః=భార్గవుడనుమహర్షి, భగవన్ = ఓభగవంతా!
కతిఏవదేవాః=ఎందఱు దేవతలు, ప్రజాంవిధారయంతే = దేహమును విశేష
ముగా ధరించుచున్నారు? కతరే=ఎందఱు, ఏతత్=దీనిని, ప్రకాశయంతే=

ప్రశ్నము.] ఆంధ్ర టీకా తాత్పర్యవివరణసమన్వితము.

33

ప్రకాశింపఁజేయుచున్నారు? ఏషాం=వీరిలో, కఃపునః = ఎవ్వఁడు, పరిష్కః ఇతి=శ్రేష్ఠుఁడుఅని, పప్రచ్ఛహ=అడిగెను.

తా. (కబంధమహర్షి యడిగిన ప్రశ్నమునకు సమాధానముగా పిప్పలాదమహర్షి ప్రజాపతిమొదలుకొని ప్రజాసృష్టివఱకు ఉండెడి భేదములను తెలియపఱచినాఁడు) ఆతెలియవఱుచునపుడు ప్రజాపతియే ఉపభోక్తయగు ప్రాణమనియు చెప్పియున్నాఁడు. ఈ ప్రాణమే ప్రజాపతియనియు ఉపభోక్తయనియు ఈదేహమునందే బాగుగా నిరూపించి చెప్పుటకుఁగాను ఈ ప్రశ్నము అరబ్ధమయినది:—కబంధుఁ డడిగిన ప్రశ్నమునకు పిప్పలాదుఁడు సమాధానము చెప్పినతరువాత విదర్భునిపుత్రుఁడగు భార్గవుఁడనుమహర్షి ఈవిధముగా ప్రశ్నమునొనర్చెను:—౧. ఓపూజ్యుఁడవగు పిప్పలాదమహర్షీ! ఎందఱుదేవతలు ఈదేహమును చక్కఁగా భరించుచున్నారు?

౨. బుద్ధింద్రియ కర్తేంద్రియ ప్రవిభక్తమయిన యీదేహమును ఎందఱుదేవతలు స్వమాహాత్మ్యప్రకటనపూర్వకముగా ప్రకాశింపఁజేయుచున్నారు?

౩. కార్యకారణలక్షణభూతులగు వీరిలో ప్రధాన మెవ్వఁడు? అని మూఁడు ప్రశ్నములను అడిగెను.

ద్వితీయ ప్రశ్నము—౨-వ మంత్రము.

మూ. తన్వై సహోవాచా కాశోహవా ఏష దేవో వాయురగ్ని
రావః పృథివీ వాజ్ఞ నశ్చక్షుశ్రోత్రం చ, తే ప్రకాశ్యాభి
వదన్తి వయ మేతద్బాణమవష్టభ్య విధారయామః. ౨

పద. తన్వై సః హ ఉవాచ ఆకాశః హ వై ఏష దేవః వాయుః
అగ్నిః ఆపః పృథివీ వాక్ మనః చక్షుః శ్రోత్రం చ, తే ప్రకాశ్యా అభివ
దన్తి వయం ఏతత్ బాణం అవష్టభ్య విధారయామః. ౨

ప్రశ్నోపనిషత్తు—౩

టీ. తస్మై=ఆభార్గవునికొఱకు, సః=అపిష్పలాదుఁడు, ఉవాచహ=ఈ విధముగా బదులు పలికెను:—ఏషః=ఈ, దేవః ఆకాశః హ=ప్రకాశించు నట్టి ఆకాశాభిమానిదేవతయు, వాయుః, అగ్నిః, ఆహుః, పృథివీ=వాయువు, అగ్ని, జలములు, భూమి, వీని యభిమానదేవతలున్నా, వాక్మనః చక్షుః శ్రోత్రంచ = వాఙ్మనశ్చక్షుశ్రోత్రాభిమానదేవతలున్నా, తే=వారందఱు, వయం=మేము, ఏతల్ =ఈ, బాణం=దేహమును, అవప్తభ్యః=పట్టుకొని, విధారయామః ఇతి=ధరించుచున్నామని, ప్రకాశ్య ఆభివదంతి = స్పష్టముగాఁ జెప్పుచున్నారు.

తా. ఈవిధముగా ప్రశ్నము నడిగినభార్గవునకు పిష్పలాదమహర్షి సమాధానము చెప్పఁదలంచి ఆఖ్యాయికారూపమున వివరించుచున్నాఁడు:— ఆకాశ, వాయు, అగ్ని, జలము, పృథివి, యను శరీరారంభకములగు పంచమహాభూతాభిమానిదేవతలున్నా, వాగాది కర్తేంద్రియాభిమానిదేవతలున్నా చక్షుశ్రోత్రాది జ్ఞానేంద్రియాభిమానిదేవతలున్నా, మనోబుద్ధ్యభిమానిదేవతలున్నా — అనఁగా కార్యకరణలక్షణరూపులగు ఆ దేవతలందఱు మేమే ఎక్కువ మేమే ఎక్కువ అని తమతమ శ్రేష్ఠత్వమును స్పష్టాపూర్వకముగ నిటులపలుకుచున్నారు. ఎట్లనఁగా— మేమే ఈకార్యకరణసంఘాతాత్మకమగుశరీరమును ప్రాసాదాదికమును స్తంభము వహించి యున్నటుల వహించినవారలమయి పడిపోకుండా బాగుగ ధరించి యున్నాము. ఈదేహమును నేనొక్కఁడనే పడిపోకుండా ధరించుచున్నావని ఒక్కొక్కదేవతయు తలచుచున్నదని భావము.

వివరణము.—మూలమునందుఁగల “ఆకాశోహవా ఏషదేవః” అను చోట గలదేవశబ్దము సర్వత్ర గ్రహించి అర్థమును చెప్పుకొనవలయును. లేని

ప్రశ్నము.] ఆంధ్రటీకాతాత్పర్యవివరణసమన్వితము. 35

యెడల వాయ్వాదిభూతములు, ఇంద్రియములు జడములు కావున అభివదనాదిరూపమగు చేతనవ్యవహారము సిద్ధింపనే సిద్ధింపదు. ఇట్టి తావులందంతట,

సూ. అభిమాని వ్యవదేశస్తు విశేషానుగతిభ్యాం, బ్ర-సూ. ౨-౧-౫.

అనున్యాయము ననుసరించి అభిమాని దేవతాగ్రహణము శాస్త్రసమ్మతమని ఎఱుంగునది.

ఆకాశము అవకాశప్రదానముచేతను, వాయువు ప్రాణసముచేతను ఇటుల శరీరధారణమునం దేకదేశమును తాము సలుపుచున్నను తామే శరీరధారణమునంతయు సలుపుచున్నటుల ఒక్కొక్కరు పలుకుచున్నారని భావము.

బాణశబ్దవ్యుత్పత్తి:—

౧. వాతి కుత్పితంగంధం వహతీతి బాణః=చెడువాసన గలదికావున శరీరము బాణ మనంబడును. వకారబకారములకు అభేదము.

౨. వణతి వినాశంగచ్ఛతీతి, వణం, వణమేవవాణం, బాణం, వట యోరభేదః. నశించునది యని భావము.

౩. బాణవల్ దేశాల్ దేశాంతరం గచ్ఛతీతివాబాణం=బాణము వలె ఒకచోటినుండి మఱొకచోటికి పోవునది కావున బాణమనంబడును.

ఆకాశాదిభూతపంచకము శరీరాకారముగా పరిణమించుచున్నది కావున కార్యలక్షణమనంబడును.

జ్ఞానకర్తేంద్రియములు జ్ఞానసాధనభూతము లగుచున్నవి కావున కరణలక్షణము లనంబడును.

ద్వితీయప్రశ్న—3-వ మంత్రము.

మూ. తాఁ వరిష్ఠః ప్రాణఉవాచ మా మోహమాపద్యథాహ
మేనైతత్పంచధాఽఽత్తానం ప్రవిభజ్యైతద్భాణ మవ
ప్తభ్య విధారయామీతి తేఽశ్రద్ధధానా బభూవుః. 3

పద. తాఁ వరిష్ఠః ప్రాణః ఉవాచ మా మోహం ఆపద్యథ అహం
ఏవ ఏతత్ పంచధా ఆత్తానం ప్రవిభజ్య ఏతత్ బాణం అవప్తభ్య విధార
యామి ఇతి తే అశ్రద్ధధానాః బభూవు.

3

టీక. వరిష్ఠః=శ్రేష్ఠమగు ప్రాణము, తాఁ=ఆప్రకారము మేమే శరీర
మును భరింపుచున్నారమని పలుకుచున్న ఆకాశాదిభూతములను ఇంద్రి
యములనుగూర్చి, ఉవాచ=ఈ చెప్పబోవు విధముగా పలికెను. (యూయం=
మీరు) మోహం=అభిమానమును, మా ఆపద్యథ=పొందకుండు, అహం ఏవ=
నేనే, ఆత్తానం=నన్ను, పంచధా=విదువిధములుగా, ప్రవిభజ్య = విభజించు
కొని, ఏతత్ బాణం=ఈ శరీరమును, అవప్తభ్య=పట్టుకొని, విధారయామి =
ధరించుచున్నాను, ఇతి=ఇట్లునిపలికెను, తే=ఆ భూతపంచక ఇంద్రియాభి
మానిదేవతలు, అశ్రద్ధధానాః=నమ్మకము లేనివారలు, బభూవుః=అయిరి.

తా. ఈ శరీరమును మేమే భరింపుచున్నాము, మేమే భరింపుచున్నార
మని ఒకరితోనొకరు పోట్లాడుకొనుచున్న భూతపంచకమును, జ్ఞానకర్తేంద్రి
యములను వరిష్ఠమగు ప్రాణముగాంచినదయి మీకేల ఈయవివేకము? అభిమా
నమును పరిత్యజింపుండు. ఈదేహమును మీలా ఎవ్వరును భరించుటలేదు.
నేనే నన్ను విదుగా ప్రాణాపానాది వృత్తిభేదములు కలుగునట్లు విభజించు
కొని ఈదేహమును భరించుచున్నాను అని పలుకుక గా ప్రాణముచెప్పినవాక్య
మునందు ఆకాశాద్యభిమానిదేవతలకు నమ్మకము లేకపోయెను—అనగా
నేను అవకాశప్రదానముచేత దేహమును భరించుచున్నానని ఆకాశాభిమాని

దేవతయు, అట్లే వాయ్వాద్యభిమాని దేవతలును మేమే యాదేహమును ధరించుచుండగా ఈ ప్రాణమువచ్చి తానే యాదేహమును ధరించుచున్నట్లున్నా మన మేమియు ధరించుటలేనట్లున్నా చెప్పినమాట విశ్వసనీయము కాదని తలంచెనని భావము.

ద్వితీయ ప్రశ్నము—౪-వ మంత్రము.

మూ. సోఽభిమానాదూర్ధ్వ ముత్కామిత ఇవ తస్మిన్ను
తామ్రిత్యభేదరే సర్వవోత్కామంతే తస్మింశ్చ
ప్రతిష్ఠమానే సర్వవ ప్రతిష్ఠస్తే, తద్యథామక్షికా
మధుకరరాజాన ముత్కామంతం సర్వావోత్కా
మంతే తస్మింశ్చప్రతిష్ఠమానే సర్వావప్రాతిష్ఠస్త వపం
వాజ్ఞనశ్చక్షుశ్శోత్రంచతే ప్రీతాఃప్రాణం స్తున్వంతి ర

పద. సో అభిమానాల్ ఊర్ధ్వం ఉత్కామితే ఇవ తస్మిన్
ఉత్కామితి అథ ఇతరే సర్వే ఏవ ఉత్కామంతే తస్మిన్ చ ప్రతిష్ఠ
మానే సర్వే ఏవ ప్రతిష్ఠంతే తత్ యథా మక్షికాః మధుకరరాజానం
ఉత్కామంతం సర్వాః ఏవ ఉత్కామంతే తస్మిన్ చ ప్రతిష్ఠమానే
సర్వాః ఏవ ప్రాతిష్ఠంతే ఏవం వాజ్ఞనశ్చక్షుశ్శోత్రం చ తే ప్రీతాః
ప్రాణం స్తున్వంతి. ౪

టీక. సో=ఆప్రాణము, అభిమానాల్=రోషమువలన, ఊర్ధ్వం=పైకి,
ఉత్కామితే ఇవ=ఎగురంబోయెను, తస్మిన్-ఆప్రాణము, ఉత్కామితి=
లేచుచుండగా, అథ=తరువాత, ఇతరే=ఇతరులగు, సర్వవప = అందఱు,
ఉత్కామంతే=లేచిపోవుచున్నారు, తస్మిన్=ఆప్రాణము, ప్రతిష్ఠమానేచ=
ఊరకయిండగా, సర్వవప=అందఱు, ప్రతిష్ఠస్తే=ఊరకనిలిచియుంటున్నారు,
తత్ యథా=అవిషయ మెట్లనగా, సర్వాః ఏవ మక్షికాః = లేనెటిగలు

అన్నియు, ఉత్కామంతం=ఎగిరిపోవుచున్న, మధుకరరాజానం=లేనెటీగల రాజుననుసరించి, ఉత్కామంతే = ఎగిరిపోవుచున్నది, తస్మిన్=ఆ లేనెటీగల రాజు, ప్రతిష్ఠమానేచ = నిలిచియుండగా, సర్వావివ=లేనెటీగలు అన్నియు, ప్రతిష్ఠంత = నిలిచియుంటున్నది, ఏవం=ఇదేవిధముగా, వాత్సనశ్చక్షుశ్చోత్త్రంచ=వాత్సనశ్చక్షుశ్చోత్త్రములను ఇంద్రియములను, పంచభూతములను (ప్రాణము ననుసరించుచున్నవి.) లే = అపంచభూతములు వాగాదీంద్రియములు (ప్రాణమాహత్మ్యమును స్వయముగా నెఱుంగుటవలన, ప్రీతాః=ప్రీతిగలవై, ప్రాణం=ప్రాణమును, స్తన్వంతి=కొనియాడుచున్నవి.

తా. ప్రాణము తాను యథార్థవిషయమును చెప్పినను తనమాట యందు వాగాదీంద్రియములకు విశ్వాసము లేకపోవుటచేత ప్రాణము రోషముగలదయి దేహమునుండి బయలు వెడలీవెడలకముందే వాగాదీంద్రియములకు సంభవించిన గతి దృష్టాంతపూర్వకముగ విశదీకరింపబడుచున్నది:—ప్రాణము దేహమునుండి బయలు వెడలుట కుపక్రమింపఁగనే వాగాదీంద్రియములు సైతము లేనెటీగలు అన్నియు తమ రాజయిన పోతుటీగ వెడలిపోవునెడల దానిని వెన్నాడి ఎటులపోవునో అది నిలిచియున్నయెడల దాని ననుసరించి ఎటుల నిలిచియుండునో అదేవిధముగా ఆప్రాణముతోడనే బయలు వెడలుటకు సిద్ధపడగా ఆవాత్సనశ్చక్షుశ్చోత్త్రాదీంద్రియములు ప్రాణము చెప్పినమాటలందు తమ కింతకుముందున్న అపనమ్మకము తప్పని తెలిసికొన్నవయి ప్రాణమాహత్మ్యమిట్టిది గదా యని తెలిసికొని ప్రీతికలిగి ప్రాణమునిట్లు కొనియాడుచున్నవి.

ద్వితీయ ప్రశ్నము—గీ-వ మంత్రము.

మూ. ఏహోఽగ్నిస్తవత్యేష సూర్యవీచపర్జన్యో మఘవానేష వాయురేష పృథివీ రయి ద్వైవః స్వ దసచ్ఛామృతం చ యత్.

పద. ఏషః అగ్నిః తపతి ఏషః సూర్యః ఏషః పర్జన్యః మఘవాన్
ఏషః వాయుః ఏషః పృథివీ రయిః దేవః సత్ అసత్ చ అమృతం చ
యత్.

గ

టీ. ఏషః=ఈప్రాణము, అగ్నిః=అగ్నిస్వరూపమయి, తపతి=ప్రజ్వలించుచున్నది, ఏషః=ఈప్రాణము, సూర్యః=సూర్యస్వరూపమయి, (ప్రకాశతే = ప్రకాశించుచున్నది.) ఏషః=ఈప్రాణము, పర్జన్యః=మేఘస్వరూపమయి, (వర్షతి=వర్షించుచున్నది) ఏషః=ఈప్రాణము, మఘవా=ఇంద్రస్వరూపమయి (పాలయతి=ప్రజలను పరిపాలించుచున్నది.) ఏషః=ఈప్రాణము, వాయుః=ఆవహప్రవహాది భేదముగల వాయుస్వరూపమయి (వహతి=మేఘములను జ్యోతిశ్చక్రాదికమును, వహించుచున్నది.) ఏషః = ఈప్రాణము, పృథివీ = భూస్వరూపమయి (ధారయితా = సకలమగు జగత్తును ధరించుచున్నది. ఏషః దేవః=ఈప్రాణము, రయిః=చంద్రస్వరూపమయి, (పోషయతి=సర్వమును పోషించుచున్నది.) యత్ = ఏయది, సత్=మూర్తమో, అసత్ చ=అమూర్తమో, అమృతం=దేవతలకు స్థితిభూతమగు అమృతమో, (తత్=అదియు,) ఏషః=ఈప్రాణమే.

తా. ౧. ఈప్రాణమే అగ్నిస్వరూపమయి ప్రజ్వలించుచున్నది.

౨. ఈప్రాణమే సూర్యస్వరూపమయి ప్రకాశించుచున్నది.

౩. ఈప్రాణమే మేఘస్వరూపమున అంతట వర్షించుచున్నది.

౪. ఈప్రాణమే ఇంద్రస్వరూపమున సకలప్రాణులను పరిపాలించుచున్నది.

౫. ఈప్రాణమే ఆవహప్రవహాది భేదములుగల వాయుస్వరూపముగలదై మేఘములను జ్యోతిశ్చక్రాదికములను వహించుచున్నది.

౬. ఈప్రాణమే పృథివీస్వరూపముగలదయి ఈజగత్తునంతయు ధరించుచున్నది.

౭. ఈప్రాణమే చంద్రస్వరూపము గలదయి సకల జగత్తును పోషించుచున్నది.

౮. వేయేల ఏయది మూర్తవస్తువో, ఏయది అమూర్తవస్తువో, ఏయది అమృత మోఅదియంతయు నీప్రాణమేగాని మఱొకటి కాదు.

ద్వితీయ ప్రశ్నము.—౬-వ మంత్రము.

మూ. అరా ఇవరథనాభౌప్రాణే సర్వం ప్రతిష్ఠితం,
ఋచో యజాంషిసామాని యజ్ఞఃక్షత్రం బ్రహ్మ చ.

పద. అరాః ఇవ రథనాభౌ ప్రాణే సర్వం ప్రతిష్ఠితం, ఋచః యజాంషి సామాని యజ్ఞః క్షత్రం బ్రహ్మ చ. ౬

టీ. రథనాభౌ=రథముయొక్క నాభియందు, అరాఇవ = బండియొక్క వలవలెనే, ప్రాణే=ప్రాణమునందు, ఋచః యజాంషి సామాని = ఋగ్యజుర్సామమంత్రములును, యజ్ఞః=తన్వంత్ర సాధ్యమగు యజ్ఞమున్నూ, క్షత్రం=సర్వమును పరిపాలింప సమర్థుడగు క్షత్రియుడన్నూ, బ్రహ్మచ=అయిదాది కర్తలనాచరించుటకు అధికృతుడగు బ్రహ్మణుడన్నూ, సర్వం=శ్రద్ధాది సామాంతములగు పంచదశకళలున్నూ, ప్రతిష్ఠితం = స్థితికాలమునందు ఉంచబడినవి.

తా. బండిచక్రముయొక్క మధ్యప్రదేశమునందు బండియొక్క అటలన్నియు వివిధముగా ప్రతిష్ఠితములయి యుండునో అదేవిధముగా

శ్రద్ధాదినామాంతములగు సర్వము ప్రాణమునందే స్థితికాలమునందు ప్రతిష్ఠితములయినవి. అదేవిధముగా ఋక్కులు, యజుస్సులు, సామములను త్రివిధమంత్రములున్నూ తన్మంత్రసాధ్యమగు యజ్ఞమున్నూ సర్వమును పరిపాలించుసామర్థ్యముగల శ్చత్రియజాతియు, తద్యజ్ఞాదికర్తాచరణమునం దధికృతుడగు బ్రాహ్మణుఁడును వీరంశఱు ప్రాణముయొక్క స్వరూపములే. శ్రద్ధాదినామాంతములు ౧౫ కళలు అని ఈముపనిపత్తుయొక్క ఆఱవప్రశ్నమునందు ౪-వ మంత్రమునందు ముందు చెప్పఁబడియున్నది:—

శ్రద్ధ, ఆకాశము, వాయువు, అగ్ని, జలము, భూమి, ఇంద్రియములు, మనస్సు, అన్నము, వీర్యము, తపస్సు, మంత్రములు, కర్త, లోకములు, నామము అని కళలు పదునైదు.

వివరణము:—ప్రపంచమునందుగల సకలకర్తలు, తత్సామర్థ్యము, తత్సాధనము, తత్కర్త ఇవియన్నియు ప్రాణము నవలంబించియున్నవనియు, ఇవన్నియు జడవస్తువులనియు, ప్రాణమే వీనికి చైతన్యము నొసంగుచు ఆధారమును స్థితికర్తయు నాశనకర్తయు నగుచున్నదని భావము.

ద్వితీయప్రశ్నము—౭-వ మంత్రము.

మూ. ప్రజాపతి శ్చరసి గర్భే త్వమేవ ప్రతిజాయసే, తుభ్యం ప్రాణప్రజా స్త్విమా బలిం హరంతి యః ప్రాణైః ప్రతితిష్ఠసి.

పద. ప్రజాపతిః చరసి గర్భే త్వం ఏవ ప్రతిజాయసే, తుభ్యం ప్రాణప్రజాః తు ఇమాః బలిం హరంతి యః ప్రాణైః ప్రతితిష్ఠసి.

టీక. ప్రాణ=ఓప్రాణమా, త్వం ఏవ=నీవే, ప్రజాపతిః=ప్రజాపతి స్వరూపుఁడవు, త్వం ఏవ=నీవే, గర్భే=గర్భమునందు, చరసి=సంచరించు

చున్నావు. (త్వంఏవ=నీవే) ప్రతిజాయనే=తండ్రికి తల్లికి సమానరూపుడవయి పుట్టుచున్నావు.

ప్రాణ=ఓప్రాణమా, యః=ఏనీవు, ప్రాణైః = చక్షురాదీంద్రియములతోడ, ప్రతిలిప్తసి=సర్వశరీరములందు ప్రతిష్ఠితుడవయి ఉన్నాడవో (అతః=కావున) ఇమాః=ఈ, ప్రజాః=మనుష్యాదులు, తుభ్యం=నీకొఱకు, బలిం=అన్నాదిరూపమగుబలిని, హరంతి=చక్షురాదిద్వారముగా ఇచ్చుచున్నారు.

తా. ఓప్రాణమా! నీవే విరాట్స్వరూపుడవు. ఓప్రాణమా! నీవే పితృగర్భమునరేతోరూపమునను, మాతృగర్భమున పుత్రరూపమునను చరించుచున్నాడవు, సిద్ధప ఆపితృమాతృలకు ఏకరూపుడవయి నీవే పుట్టుచున్నాడవు. నీవు ప్రజాపతిస్వరూపుడవగుటచేత పితృమాతృరూపత్వము సర్వదేహదేహ్యైకృతిత్వము నీకు సిద్ధించియే యున్నది. నీవు చక్షురాదీంద్రియములన్నింటితోడ సర్వశరీరములందు ప్రతిష్ఠితుడవయి యుంటున్నాడవు కావున ఈ మనుష్యాదులందఱు చక్షురాదిద్వారములచేత నీకు అన్నాదిరూపమగు బలినిసంగుచున్నారు. నీవు భోక్తృవు కావున నీకు తక్కినదంతయు భోజ్యమగుచున్నదని భావము.

ద్వితీయప్రశ్నము—౨-వ మంత్రము.

మూ. దేవానామసి వహ్నితమః పితౄణాం ప్రథమాస్వధా,
ఋషీణాం చరితం సత్యం అథర్వాంగిరసా మసి.

పద. దేవానాం అసి వహ్నితమః పితౄణాం ప్రథమా స్వధా,
ఋషీణాం చరితం సత్యం అథర్వాంగిరసాం అసి.

టీక. (ఓప్రాణమా నీవు) దేవానాం=ఇంద్రాదిదేవతలకు, వహ్నితమః=హవిస్సులను పొందించువాడవు, అసి=అగుచున్నాడవు, పితౄణాం=పితరు

లకు, ప్రథమా = మొదటిదగు, స్వధా = స్వధాకారము, అసి = ఆగుచున్నాడవు, అథర్వాంగిరసాం = అథర్వాంగిరసములకు, (అథర్వమనఁగా ముఖ్యమయిన ప్రాణము, అంగిరసములనఁగా అవయవములు) ఋషీణాం = చక్షురాదీంద్రియములకు, సత్యం = సత్యమగు, చరితం = చరితము, అసి = నీవే ఆగుచున్నావు.

తా. ఓ ప్రాణమా ! ఇంద్రాదిదేవతలకు హవిస్సును పొందించుదానవు నీవే యగుచున్నావు.

పితరులకు యజ్ఞాదికర్తల నాచరించుటకుముందుగా నాందీముఖక్రాద్ధము నాచరించియే తరువాత దేవతలకు హవిస్సు నొసంగుచున్నారు కావున ఆట్టిస్వధ ప్రథమస్వధయగును. అట్టిస్వధను పితరులకు చేర్చుదానవున్నా నీవే.

మఱియు ఋషులనఁగా చక్షురాదీంద్రియములకున్నా, అంగిరసములనంబడు అవయవములకున్నా అశర్వయనంబడు ముఖ్యప్రాణమునకున్నా దేహధారణాద్యుపకారలక్షణమగు సత్యము నీవే యగుచున్నావు.

వివరణము:—“వహానాద్వహ్నిః” అను వ్యుత్పత్తి ననుసరించి వహ్నియనఁగా పొందింపఁజేయునదియని యకాగికార్థము ఇచట గ్రహింపఁబడినది. యజ్ఞాదిదైవకర్తలందు నాందీక్రాద్ధము అవశ్యము ప్రథమమున కర్తవ్యమగుటచేతను ఆనాందీక్రాద్ధమునందు పితరులకు స్వధాకారము ఇవ్వవలసి యుండుటచేతను ప్రథమత్వము యుక్తమే యగుచున్నది. ‘ఋషగతా’ అను ధాతువు గత్యర్థకము కావున గత్యర్థకములగు ధాతువులన్నియు జ్ఞానార్థకములగును కావునను ఋషిశబ్దమిట జ్ఞానజనకచక్షురాదీంద్రియవాచకమగుచున్నది.

ప్రాణాభావే అంగానాం శోషదర్శనాత్ లేహం అంగిరస్సస్వత్వం = ప్రాణములేనియెడల అవయవములు శుష్కించిపోవుచున్నవి కావున ఇట అవయవములు అంగిరసము లనంబడును.

“ప్రాణోఽవా అథర్వా” అని శ్రుతియే చెప్పచున్నది కావున ముఖ్య ప్రాణము అథర్వ మనంబడును.

ద్వితీయప్రశ్నము—౯-వ మంత్రము.

మూ. ఇంద్రస్త్యం ప్రాణతేజసా రుద్రోఽసిపరిరక్షితా,
త్వమస్తరిక్షేచరసి సూర్యస్త్యం జ్యోతిషాం పతిః. ౯

పద. ఇంద్రః త్వం ప్రాణ తేజసా రుద్రః అసి పరిరక్షితా, త్వం
అస్తరిక్షే చరసి సూర్యః త్వం జ్యోతిషాం పతిః. ౯

టీ. ప్రాణఃఽపిప్రాణమా, త్వం=నీవు, ఇంద్రః = పరమేశ్వరుడవు,
(త్వం=నీవు) తేజసా=సంహరసామర్థ్యముచేత, రుద్రః అసి=(జగమును సం
హరించుచున్నవాడవు) రుద్రుడవగుచున్నాడవు. (త్వం=నీవు) పరిరక్షితా=
(సౌమ్యమగు విష్ణ్వాదిరూపముచేత జగత్తును) సంరక్షించువాడవు (అసి =
అగుచున్నాడవు.) త్వం=నీవు, సూర్యః=సూర్యుడవయి, అంతరిక్షే=అంత
రిక్షమునందు, చరసి=(ఉదయాస్తమయములం బొందుచు) చరించుచున్నాడవు,
త్వం=నీవే, జ్యోతిషాం=సకల తేజస్సులకు, పతిః=అధిపతివి.

తా. పిప్రాణమా నీవే పరమేశ్వరుడవు, నీవే సంహరసామర్థ్యమున
జగత్తును సంహరించినవాడవయి రుద్రుడవనంబడుచున్నాడవు, నీవే సౌ
మ్యమగు విష్ణ్వాదిరూపమున జగత్తును సంరక్షించువాడవు అగుచున్నాడవు.
నీవే ఆకాశమునందు ఉదయాస్తమయములనందుచు ఎల్లపుడు సంచరించు
చున్న సూర్యుడవగుచున్నాడవు. నీవే సకల జ్యోతిస్సులకు అధిపతివగు
చున్నాడవు.

వివరణము:—ఇదివఱకు ౫-వ మంత్రమునందు ఈప్రాణమును ముఖ
వయసు శబ్దముతో ఇంద్రుడని వివరింపఁబడినది. ఈమంత్రమునందు ఇంద్రు
డనఁగా 'ఇది పరమేశ్వర్యే' అను ధాతువువలన ఈశబ్దము పుట్టినది కావున
పరమేశ్వరుడని యర్థము గ్రహించునది.

ద్వితీయ ప్రశ్నము—౧౦-వ మంత్రము.

మూ యదా త్వమభివర్ష స్య భేమాః ప్రాణతే ప్రజాః,
ఆనందరూపాః స్తిష్ఠంతి కామాయాన్నం భవిష్యతితి.

పద. యదా త్వం అభివర్షసి అథ ఇమాః ప్రాణతే ప్రజాః, ఆనందరూపాః స్తిష్ఠంతి కామాయ అన్నం భవిష్యతి ఇతి.

టీ. (ప్రాణ=ఓప్రాణమా,) త్వం=నీవు, యదా=ఎప్పుడు, అభివర్షసి=పర్జనరూపుడవయి వర్షించుచున్నాడవో, అథ = అప్పుడు, ఇమాః ప్రజాః=ఈ ప్రజలు, ప్రాణతే = జీవించుచున్నారు, కామాయ = స్వేచ్ఛగా, అన్నం=అన్నము, భవిష్యతి = కలుగఁగలదు, ఇతి=ఇట్లునీ, ఆనందరూపాః=ఆనందస్వరూపులయి, స్తిష్ఠంతి=ఉంటున్నారు.

తా. ఓప్రాణమా నీవు ఎప్పుడు మేఘస్వరూపమును వహించి వర్షించుచున్నాడవో అప్పుడే ఈ ప్రజలు జీవించుచున్నారు. (మఱియు) ఇంక తమకు ఇచ్చానుసారము అన్నము కలుగఁగలదను అభిప్రాయముగలవారలయి ఆనందస్వరూపులయి ఉంటున్నారు.

మఱొకవిధమగు పదవిభాగాదికము.

పద. యదా త్వం అభివర్షసి అథ ఇమాః ప్రాణ తే ప్రజాః, ఆనందరూపాః స్తిష్ఠంతి కామాయ అన్నం భవిష్యతి ఇతి.

టీ. ప్రాణ=ఓప్రాణమా, త్వం=నీవు, యదా=ఎప్పుడు, అభివర్షసి=మేఘస్వరూపుడవయి వర్షించుచున్నాడవో, అథ=అప్పుడు, లే=నీయొక్క, ఇమాః=ఈ, ప్రజాః=ప్రజలు, ఆనందరూపాః=నీవు వర్షించుటచే, ఆనంద

స్వరూపులయి, కామాయ=స్వేచ్ఛగా, అన్నం=అన్నము, భవిష్యతి ఇతి = కలుగఁగలదని, తిష్ఠంతి=ఉంటున్నారు.

తా. ఓపాణిమా! నీవు ఎపుడు మేఘస్వరూపుఁడవయి వర్షించుచు న్నాఁడవో అప్పుడు నీస్వరూపభూతులయినట్టియు, నీయన్నముచేత సంవర్ధితులయినట్టియు ప్రజలు నీవు వర్షించుటను చూచినంతమాత్రముచేతనే ఆనందస్వరూపులయి (తమకీక) స్వేచ్ఛగా అన్నము లభింపఁగలదను అభిప్రాయముతో సుఖము పొందినవారివలెనే ఉంటున్నారు.

ద్వితీయ ప్రశ్నము—౧౧-వ మంత్రము.

మూ. వ్రాత్యస్త్వం ప్రాణైకఋషిరతా విశ్వస్యసత్పతిః, వయమాద్యస్యదాతారఃపితా త్వం మాతరిశ్వనః. ౧౧

పద. వ్రాత్యః త్వం ప్రాణ ఏకఋషిః అతా విశ్వస్య సత్పతిః, వయం ఆద్యస్య దాతారః పితా త్వం మాతరిశ్వనః. ౧౧

టీక. పాణి=ఓపాణిమా! త్వం=నీవు, 'వ్రాత్యః=సంస్కారవిహీనుఁడవు, ఏకఋషిః=ఏకఋషియనుపేరుగల అగ్నివయి, అతా=(సకలహవిస్సుచు) భక్షించుచున్నవాఁడవు, విశ్వస్య = సకలప్రపంచమునకు, సత్పతిః = సత్పతివి, (పాణి=ఓపాణిమా,) వయం=మేము, ఆద్యస్య=భక్షింపఁదగినహవిస్సును, దాతారః=(నీకు) ఇచ్చెడివారము, మాతరిశ్వ=ఓపాణిమా, త్వం=నీవు, నః=మాకు, పితా=తండ్రివి.

తా. ఓపాణిమా! నీవే ప్రథమమున పుట్టినవాడవగుటచేత మఱొక ఆచార్యాది సంస్కర్తయగువాఁడు లేకపోవుటవలన అసంస్కృతుఁడవగుటచేత వ్రాత్యుఁడవగుచున్నాఁడవు. (ఇచట లోకమునందు సంస్కారవిహీనుఁ

డగువానికి వ్రాత్యుడనునామము సుప్రసిద్ధము. అదేవిధముగా ప్రాణము ప్రథమమున జనించినది, ఆప్రాణముపుట్టినప్పుడు మఱొకఁడు లేడు కావున తత్సంస్కర్త లేకపోవుటచేత ప్రాణమునకు వ్రాత్యశబ్దము ప్రయోగింపఁబడినది.) స్వభావముగానే శుద్ధుడని యభిప్రాయము.

ఓప్రాణమా! నీవే అధర్వణులందు ప్రసిద్ధమగు ఏకఋషియను పేరు గలవాఁడవయి సకలవిధములగు హవిస్సులను భక్షించువాఁడవగుచున్నాఁడవు. నీవే సమస్తప్రపంచమునకు సత్ప్రభువగుచున్నావు. ఓప్రాణమా మేము నీకు అదనీయమగు హవిస్సు నొసంగువారల మగుచున్నాము. ఓప్రాణమా! నీవే మాకు తండ్రివగుచున్నాఁడవు.

వైమంత్తమునందు నాల్గవపాదమునందు అర్థాంతరము:—

పద. పితా త్వం మాతరిశ్వనః.

టీక. (ఓప్రాణమా!) త్వం=నీవే, మాతరిశ్వనః=వాయువునకు, పితా=తండ్రివి.

తా. ఓప్రాణమా! నీవే వాయువునకు తండ్రివి. కావున సకలప్రపంచమునకు తండ్రివనుట సిద్ధించుచున్నది.

ద్వితీయప్రశ్నము—౧౨-వ మంత్తము.

మా. యా తేతనూర్వాచిప్రతిష్ఠితా యాశ్రోత్రేయాచచక్షుషి, యాచమనసిసంతతా శివాంతాంకురు మోత్కమీః. ౧౨

పద. యా తే తనూః వాచి ప్రతిష్ఠితా యా శ్రోత్రే యా చ చక్షుషి, యా చ మనసి సంతతా శివాం తాం కురు మా ఉత్కమీః. ౧౨

టీ. (ఓప్రాణమా!) యా=ఏ, తనూః = నీసంబంధమయినతనువు, వాచి = వాక్కునందు, ప్రతిష్ఠితా=(వక్తృత్వరూపమున) ప్రతిష్ఠితమయి యున్నదో, యా=ఏతనువు, శ్రోత్రే = శ్రోత్రమునందు, (ప్రతిష్ఠితా=ఆకర్ణిం చుటయను రూపమున ప్రతిష్ఠితమయియున్నదో) యాచ=ఏతనువు, చక్షుషి=నేత్రమునందు, (ప్రతిష్ఠితా=చూచుట యనురూపమునఁ బ్రతిష్ఠితమయి యున్నదో) యాచ=ఏయది, మనసి=మనస్సునందు, సంతతా = సంకల్పవికల్పాదివ్యాపారరూపమున సంకతమయియున్నదో, తాం = ఆతనువును, శివాం=శాంతమయినదానినిగా, కురు=చేయుము, మాఉత్క్రమిః=ఉత్క్రమణమును చేయకుము.

తా. ఓప్రాణమా! ఏప్రాణసంబంధమయిన తనువు వాక్కునందు వక్తృత్వరూపమున ప్రతిష్ఠితమయి వాగ్వాప్యపారమును చేయుచున్నదో, ఏనీసంబంధమయిన తనువు శ్రోత్రేంద్రియమునందుండి (వ్యానరూపమున) ఆకర్ణనము నొనర్చుచున్నదో— అనఁగా వినుచున్నదో, ఏనీ తనువు నేత్రమునందుండి (ప్రాణరూపమున) చూచుచున్నదో, ఏనీసంబంధమయిన తనువు మనస్సునందుండి (సమానరూపమున) సంకల్పవికల్పాదిరూపమున సమనుగతమయి యున్నదో, అట్టి నీతనువును శాంతమయినదానినిగా నొనర్చుము. ఓప్రాణమా!) నీవు అట్టి శరీరమునుండి వెడలిపోకుము—అనఁగా నీవు వెడలిపోయినయెడల(ఈవాగాద్యాత్మకమగు) శరీరము ఆయోగ్యమగును కావున అటులఁజేయకుము.

వివరణము:—ఈప్రాణమే ఆయాయంద్రియములందు ఆయాప్రాణాదిరూపమున నుండుననుటకుఁ గల శ్రుతిప్రమాణము.

శ్రు. సప్రాణస్తచ్చక్షుః; సవ్యానస్తచోభ్రతః;
సోఽపాన స్సావా క్షసమానస్తనః.

ప్రశ్నము.] ఆంధ్ర టీకా తాత్పర్యవివరణసమన్వితము. 49

ప్రాణోత్క్రమణమయినయెడల అపానాద్యాత్మకమును వాగాదిరూపమును
అగు శరీరము కార్యాయోగ్యము అగుచున్నదిని భావము. ౧౩

ద్వితీయ ప్రశ్నము—౧౩-వ మంత్రము.

మూ. ప్రాణస్యేదం వశే సర్వం త్రిదివే యత్ప్రతిష్ఠితం,
మాతేవపుత్రా రక్షస్వశ్రీశ్చప్రజ్ఞాం విధేహి న ఇతి. ౧౩

ఇత్యథర్వవేదీయ ప్రశ్నోపనిషది ద్వితీయః ప్రశ్నః.

పద. ప్రాణస్య ఇదం వశే సర్వం త్రిదివే యత్ ప్రతిష్ఠితం, మాతా
ఇవ పుత్రా రక్షస్వ శ్రీ చ ప్రజ్ఞాం చ విధేహి నః ఇతి. ౧౩

టీ. ఇదం=ఈ, సర్వం=సర్వము, ప్రాణస్య=ప్రాణముయొక్క, వశే=
ఆధీనమునందు, ప్రతిష్ఠితం=ప్రతిష్ఠితమయి యున్నది. త్రిదివే=స్వర్గమునం
దు, యత్=ఏయదిగలదో (అదియు ప్రాణముయొక్క ఆధీనమే) కావున
ఓప్రాణమా! నీవు, మాతా=తల్లి, పుత్రా ఇవ = పుత్రులనువలె, నః=మమ్మ
లను, రక్షస్వ=రక్షింపుము, నః=మాకు, శ్రీ చ=సంపదలను, ప్రజ్ఞాం చ=
ప్రజ్ఞను, విధేహి=కలుగఁజేయుము. ఇతి=ఇట్లని (వాగాదీంద్రియములు ప్రాణ
మును ప్రాథమింపెను.)

తా. ఓప్రాణమా! ఈభూలోకమునందుఁగల ఉపభోగవస్తుజాలమం
తయు నీయధీనమునందే యున్నది. మఱియు స్వర్గలోకమునందు దేవాదుల
కు ఉపయోగలక్షణమగునది ఏదిగలదో దానికంతయు నీవే రక్షకమగుచు
న్నావు. కావున నీవే తల్లి తనపుత్రులను సంరక్షించునటుల మమ్మలను సం
రక్షింపుము. ఓప్రాణమా! బ్రహ్మసంబంధమయినట్టియు క్షత్రియసంబంధ
మయినట్టియు సంపదలన్నియు నీవుండుటచేతనే కలుగుచున్నవి. కావున

ప్రశ్నోపనిషత్తు—4

అట్టివానిని మాకు గలుగఁజేయుము. ఇట్లని వాగాదీంద్రియములు ప్రాణము ను సర్వాత్మకమునుగా కొనియాడినవి కావున ప్రాణమే ప్రజాపతియనియు విషయభోక్తయనియు (విరిషమనియు) సిద్ధాంత మొనర్పఁబడినది.

వివరణము:— బ్రాహ్మ్యసంపదలనఁగా ఋగ్యజుస్సామ రూపములగు మంత్రములు.— శ్రు. 'ఋచస్సామానియజుగ్ంషి, సాహిశ్రీరమృతా సతాం.'

క్షత్రియసంపదలనఁగా ధనాద్యైశ్వర్యరూపములను విషయము శ్రుసిద్ధమే గదా.

కైశో అనుభూతి ప్రకాశము ౭-వ అధ్యాయమునందు ౨౧-౩౪-వ శ్లోకములయం దీ ప్రశ్నార్థము వివృతమయినది. ఆత్మపురాణము ౧౭-వ అధ్యాయమునం దీ ప్రశ్నార్థము వివృతమయినది.

ప్రశ్లోపనిషత్తునందు ద్వితీయప్రశ్నము సటికము సమాప్తము.

శ్రీ గురుభ్యో నమః హరిః ఓమ్.

ప్రశ్నోపనిషత్తు

(అథర్వవేదాంతర్గతము)

ఆంధ్రటీకాతాత్పర్య వివరణసమన్వితము.

తృతీయ ప్రశ్నము.

తృతీయ ప్రశ్నము—౧-వమంత్రము.

మూ. అథ హైనం కౌసల్యశ్చాశ్వలాయనః పప్రచ్ఛ భగవ
న్ముత ఏష ప్రాణో జాయతే కథమాయాత్యస్తిఞ్చరీర
ఆత్మానం వా ప్రవిభజ్య కథం ప్రాతిష్ఠతే కేనోత్క్ర
మతే కథం బాహ్యం మభిధత్తే కథ మధ్యాత్మమితి. ౧

పద. అథ హ ఏనం కౌసల్యః చ ఆశ్వలాయనః పప్రచ్ఛ భగవన్
కుతః ఏషః ప్రాణః జాయతే కథం ఆయాతి అస్తి కేనోత్క్ర ఆత్మానం వా
ప్రవిభజ్య కథం ప్రాతిష్ఠతే కేన ఉత్క్రమతే కథం బాహ్యం అభిధత్తే కథం
అధ్యాత్మం ఇతి. ౧

టీ. అథనా=వైదర్భియడిగిన ప్రశ్నమునకు సిద్ధులాదమహర్షి నమా
ధానము చెప్పినపిదప, ఆశ్వలాయనః=ఆశ్వలాయనుని గోత్రోత్పన్నుడగు,

కాసల్యః=కాసల్యమహర్షి, “భగవన్=ఓమహాత్మా! ఏషప్రాణః=ఈప్రాణము, మతఃకాయతే=దేనివలనఁ బుట్టుచున్నది. అస్మిన్ శరీరే = ఈశరీరమునందు, కథం ఆయాతి=ఎట్లు వచ్చుచున్నది? ఆత్మానం=తనను, ప్రవిభజ్య=విభజించి, కథం ప్రాప్తిష్ఠతే=ఏవిధముగా ఉంటున్నది? కేన = ఏవృత్తివిశేషముచేత, ఉక్త్రామతే=(ఈశరీరమునుండి) బయటకు వెడలిపోవుచున్నది. కథం=ఏవిధముగా, బాహ్యం=బాహ్యమగు అధిభూత అధిదైవతములను, అభిధత్తే = ధరించుచున్నది? ఇతి=ఇట్లుని, పప్రచ్ఛ = (పిప్పలాదమహర్షిని) యడిగెను.

తా. (వెనుకటి ప్రశ్నమునందు ప్రాణమే ప్రజాపతియనియు, విషయభోక్తయనియు మున్నగు విషయములు నిర్ధారితములయినవి. కావున ఇంక ప్రాణముయొక్క ఉత్పత్త్యాదివిషయము లీ ప్రశ్నమునందు ప్రశ్నప్రతిపచనపూర్వకముగ చెప్పఁబడుచున్నవి:—) వాగాదీంద్రియములు ప్రాణము ఇట్టిమహిమలు గలదనియు, ప్రజాపతియనియు, విషయభోక్తయనియు, (తెలిసికొనినవని చెప్పటచేతనే) తన్మాహాత్మ్యము నెఱింగినవారలయినను ప్రాణము సామయికము కావున కార్యమేయని తలంచి అశ్వలాయనుని గోత్రోత్పన్నుడగు కాసల్యమహర్షి ఈక్రింది ప్రశ్నముల నడుగుచున్నాఁడు.

౧. ప్రశ్న.—ఓపిప్పలాదమహర్షి! పరిష్ఠమని నిర్ణయింపఁబడిన ప్రాణము ఏకారణమువల్లనుండి పుట్టుచున్నది?

౨. ప్రశ్న.—ఆపుట్టినప్రాణము ఏవృత్తివిశేషముతోడ ఈశరీరము నందు ప్రవేశించుచున్నది?

౩. ప్రశ్న.—శరీరమును ప్రవేశించినదై తనను ఏవిధముగా విభాగము చేసికొని ఏప్రకారముగా శరీరము నవలంబించియుంటున్నది?

౪. ప్రశ్న.—ఎట్టి వృత్తివిశేషముతో ఈశరీరమునుండి లేచిపోవుచున్నది?

ప్రశ్నము.] ఆంధ్రటీకాతాత్పర్యవివరణసమన్వితము. 53

గ. ప్రశ్న.—బాహ్యమగు ఆధిభూత ఆధిదైవత జగత్తును ఎటుల ధరించుచున్నది?

ఁ. ప్రశ్న.—ఆధ్యాత్మమగు జగత్తును ఎటుల ధరించుచున్నది ?
అని ఈయాఱుప్రశ్నములను కొనలుగఁ దడిగెను.

వివరణము:—ఇంద్రియవిషయములగు శబ్దాదులు ఆధిభూతములనంబడును. ఇంద్రియాదివిషయములను ప్రకాశింపఁజేయునట్టి దేవతలు ఆధిదైవతము లనంబడును.

శ్రోత్రాదీంద్రియములు ఆధ్యాత్మము లనంబడును.

ఈవిషయమును గుఱించి శ్రీమద్విద్యారణ్యులవారు రచించిన అనుభూతి ప్రకాశికయందు మిగుల స్పష్టముగ వివరింపఁబడియున్నది కావున ఆ శ్లోకముల నిటనుదహరించుచున్నాఁడను:—

శ్లో. కాసల్యః ప్రాణవిషయాన్ పటప్రక్షానకరోత్సుటం. 36

1 ప్రాణోఽయంకుత ఉత్పన్నః? 2 కథమేష వపు ర్వ్రజేత్ ?

3 స్వరూపం ప్రవిభజ్యైష కథం దేహేఽవతిష్ఠతే? 37

4 కేనవృత్తి విశేషేణ దేహదుష్కాంతి మాప్నుయాత్ ?

5 కథం బాహ్యం జగద్ధతే? 6 తస్మాద్భాత్తధృతిః కథం ?

ఉపాస్తిశ్రద్ధయా సర్వం విశేషం పృప్తవా నితి. 38

అనుభూతి ప్రకాశము, సప్తమాధ్యాయము.

తృతీయప్రశ్నము—1-వ మంత్రము.

మూ. తస్మై సహావాచాతిప్రక్షాన్పృచ్ఛసి బ్రహ్మిష్ఠోఽనీతి

తస్మాత్తేఽహం బ్రవీమి. 1

పద. తస్మై సః హ ఉవాచ అతిప్రక్షాన్ పృచ్ఛసి బ్రహ్మిష్ఠః అథి
ఇతి తస్మాత్ తే అహం బ్రవీమి. 2

టీ. సః=అపిష్టలాదమహర్షి, తస్యై=అకౌసల్యమహర్షి కొఱకు, ఉవాచహ= (ఈచెప్పఁబోవువిధముగా) పలికెను. అతిప్రశ్నా=మిగుల దురుత్తరములగు, ప్రశ్నా=ప్రశ్నములను, పృచ్ఛసి=అడుగుచున్నాఁడవు, బ్రహ్మిష్ఠః=బ్రహ్మవిదుఁడవు, ఇతి=ఇట్లనిఁ (నేను సంతుష్టుఁడనైతిని), తస్మాత్=కావున అహం=నేను, లే=నీకు, బ్రహ్మి=చెప్పుచున్నాఁడను.

తా. (ఈవిధముగా కౌసల్యుఁడు అడిగినపిదప ఆచార్యుఁడగు పిష్టలాదమహర్షి ఇట్లని చెప్పఁదొడఁగెను.)

ప్రాణమే ఇట్టిదని తెలిసికొనుట చాలకష్టము కావున ఆప్రశ్నమే మిగుల విషమ ప్రశ్నము. (ఇట్లుండఁగా ఆప్రాణముయొక్క జన్మాదివిషయకములగు) అఱుప్రశ్నలను అడుగుచున్నాఁడవు కావున ఇయ్యవి అతి ప్రశ్నములగుచున్నవి ఇట్టివిషమ ప్రశ్నముల నీవడుగుచున్నాఁడవు. నీవు అపరబ్రహ్మమును మాత్రమే గాక ముఖ్యబ్రహ్మమునుగూడ ఎఱిగినవాఁడవని నాకు సంతసము కలుగుచున్నది కావున నేను నీవడిగినదానికి సమాధానమును చెప్పుచున్నాఁడను. ఆలకింపుము.

వివరణము:—అతిప్రశ్నలనఁగా ఇదివఱకు అడిగినవారి ప్రశ్నల కంటె మిగుల గూఢమగువిషయమునుగూర్చి యడిగినవనియు, వా రడిగిన ప్రశ్నలందులేని గూఢమగురహస్య మిందుఁగలదనియు, నీవు వారికంటె బ్రహ్మమును మిగుల చక్కఁగా నెఱింగియున్నవాఁడవు కావున మిగుల కఠిన ప్రశ్నమయినను నీయొక్క ప్రోత్సాహము నిమిత్తము ఉత్తరము చెప్పుచున్నాఁడననియు భావము.

తృతీయప్రశ్నము—3-వ మంత్రము.

మూ. ఆత్మన ఏషప్రాణో జాయతే, యథైషాపురుషేచ్ఛాయై తస్మిన్నేత దాతతం, మనోకృతే నాయాత్యస్మి ఇచ్ఛరీరే.

ప్రశ్నము.] ఆంధ్ర టీకాతాత్పర్యవివరణసమన్వితము. 55

పద. ఆత్మనః ఏషః ప్రాణః జాయతే యథా ఏషా పురుషే ఛాయా ఏతస్మిన్ ఏతత్ ఆతతం మనోకృతేన ఆయాతి అస్మిన్ శరీరే. 3

టీ. ఏషః ప్రాణః=ఈప్రాణము, ఆత్మనః=ఆత్మ వల్లనుండి, జాయతే=పుట్టుచున్నది. యథా = ఏవిధముగా, పురుషే = పురుషునియందు, ఛాయా = నీడ కలుగుచున్నదో, తథా = అవిధముగా, ఏతస్మిన్ = ఈ యాత్మయందు, ఏతత్=(ఛాయాస్థానమగు) ఈ ప్రాణమనెడితత్త్వము, ఆతతం = సమర్పితమగుచున్నది.

(ఏతత్ = ఈప్రాణతత్త్వము) మనోకృతేన = మనఃకృతమగు సంకల్పవికల్పాదికముచేత నిష్పన్నమయినకర్తృమే నిమిత్తముగాఁ గలిగినదై, అస్మిన్ శరీరే = ఈ శరీరమునందు, ఆయాతి = వచ్చుచున్నది.

తా. (కౌసల్యుఁడడిగిన ఆఱుప్రశ్నములలో మొదటి రెండుప్రశ్నములకు పిష్పలాదమహర్షి సమాధానమును చెప్పుచున్నాఁడు:—)

౧. ఈప్రాణము సత్యస్వరూపుఁడును అక్షరుఁడును అగు పరమ పురుషునివల్లనండియే పుట్టుచున్నది. ఇందులకు దృష్టాంతము:—లోకమునందు శిరఃపాదాద్యవయవవిశిష్టఁ డగుపురుషునివల్లనండి తన్నిమిత్రముగా వానినీడ ఎటులపుట్టుచున్నదో అదేవిధముగా ఛాయాస్థానీయమును అసత్యమును అగు ప్రాణాభ్యుదయగుతత్త్వము సత్యస్వరూపుఁ డగుపురుషునియందు—అనఁగా బ్రహ్మమునందు సమర్పిత మగుచున్నది.

౨. మనస్సంకల్పవికల్పములగు ఇచ్ఛాదినిమిత్తములచేత ఆచరింపఁ బడెడి పుణ్యపాపకర్తృలచేత ఈశరీరమునందు ఆప్రాణము ప్రవేశించుచున్నది.

వివరణము:—పురుషునియొక్క నీడవలన పురుషునియం దేవిధమగు వికారము ఎటులలేదో అదేవిధముగా పరమాత్మయొక్క ఛాయామాత్రమగుప్రాణమునందుకూడ ఏమియు వికారము కలుగఁజాలదు. ఈవిషయ

మునుగూర్చి వితన్తంత్రవివరణరూప మగు విద్యారణ్యమహామునికృత
అనుభూతిప్రకాశగ్రంథమునుండి కొన్నివాక్యముల నుదాహరించుచున్నాఁ
డను:—

శ్లో. తుష్టో గురురువాచైషాం ప్రశ్నానాం స్పష్టముత్తరం. 32

పరమాత్మన ఉత్పన్నః ప్రాణ ఆత్మాత్వవిక్రియః,
అవికృత్యైవ దేహం స్వం దేహచ్ఛాయా యథోచితా. 3౮

ఛాయాఽన్యత్రైవ దృష్టాచే తస్మాజ్జోఽప్యాత్మని కల్పితః,
యథా దర్పణదీప్త్యాది ర్తాయోపాధిస్తథాఽత్మనః. 3౯

పూర్వకత్వే కృతంకర్తృ మనసా యత్తదేవ హి,
ప్రాణస్య ఘోలదేహేషు సమాగమనకారణం. ౪౦

తృతీయ ప్రశ్నము — ౪-వ మంత్రము.

మూ. యథాసమ్రాడేవాధిక్యతా నినియుక్తేః ఏతాన్యా
మా నేతాన్యామా నధిలిష్ఠస్వేత్యేవమేనైష ప్రాణ
ఇతరా న్ప్రాణా స్పృథక్స్పృథగేవ సంనిధతే. ౪

పద. యథా సమ్రాట్ ఏవ అధిక్యతా వినియుక్తే ఏతాన్
గ్రామాన్ ఏతాన్ గ్రామాన్ అధిలిష్ఠస్వ ఇతి ఏవం ఏవ ఏషః ప్రాణః ఇత
రాన్ ప్రాణాన్ స్పృథక్ స్పృథక్ ఏవ సంనిధతే. ౪

టీ. సమ్రాట్ = సార్వభౌముఁడగు భూపాలుఁడు, అధిక్యతా =
అయా ఉద్యోగస్థులను, ఏతాన్ గ్రామాన్ ఏతాన్ గ్రామాన్ = ఈ ఈ గ్రామ
ములను, అధిలిష్ఠస్వ = బాంధియుండుము, ఇతి యథైవనియుంక్షే = అని వివిధ
ముగా అధిక్యతులకు ఆశ్చర్యపించుచున్నాఁడో, ఏవం ఏవ = ఈ ప్రకారముగానే,
ఏషః ప్రాణః = ఈ ముఖ్యప్రాణము, ఇతరాన్ ప్రాణాన్ = ఇతరములగు ప్రాణ

ములను-చక్షురాదీంద్రియములను, పృథక్ పృథక్ వివ = వేర్వేరుగా, సంనిధత్తే=నియోగించుచున్నది.

తా. ఓకాసల్యుడా! లోకమునందు సార్వభౌముడగు భూపాలుడు ఆయా గ్రామము లందున్నవారిని పరిపాలించునిమిత్తము ఉద్యోగస్థులను తానే వివిధముగా ఏర్పఱుచుచున్నాడో ఎట్లనగా ఈ గ్రామమును నీవు పరిపాలింపుము. ఈ గ్రామమును నీవు పరిపాలింపుము అని; అదే విధముగా ఈ ముఖ్యప్రాణము ఇతరములగు ప్రాణాపానాదిప్రాణములను చక్షురాదీంద్రియములను ఆయాస్థానములందు వేరువేరుకార్యములను వానికి అజ్ఞాపించి నియమించుచున్నది.

తృతీయ ప్రశ్నము—గీ-వ మంత్రము.

మూ. పా. యూబన్ధేఽపానంచక్షుశ్శ్రోత్రే ముఖనాసికాభ్యాం
ప్రాణః స్వయం ప్రాతిష్ఠతే మధ్యేతు సమానః, ఏష
హ్యేతద్ధృత మన్నం సమం నయతి తస్మాదేతా స్సప్తా
ర్చిషో భవంతి. ౫

పద. పాయూబన్ధేఽపానం చక్షుశ్శ్రోత్రే ముఖనాసికాభ్యాం
ప్రాణః స్వయం ప్రాతిష్ఠతే మధ్యేతు సమానః, ఏషః హి ఏతత్ హృతం
అన్నం సమం నయతి తస్మాత్ ఏతాః సప్తార్చిషః భవంతి. ౫

అవ. (ముఖ్యప్రాణము ఈవిభాగము నెటుల నొనర్చుచున్నదను
విషయ మీమంత్రమునందు చెప్పబడుచున్నది —)

టీక. అపానం = అపానవాయువు (రూపమున) పాయూబన్ధేఽపా
యూబన్ధయందు (ఉండి మలమూత్రములను విడుచుచున్నది.) ప్రాణః =
ప్రాణవాయువు, స్వయం = తాను, చక్షుశ్శ్రోత్రే = చక్షుశ్శ్రోత్రములందు

(ఉండి) ముఖనాసికాభ్యాం = ముఖనాసికాద్వారములనుండి (బయలు వెడలుచు)స్వయం ప్రతిష్ఠ లే=స్వయముగా ప్రభువువలె, ఉంటున్నది, మధ్యేతు = ప్రాణాపానస్థానములయొక్క మధ్యభాగమునందు—అనగా నాభియందు, సమానః = సమానవాయువు, (ఉంటున్నది).

ఏషఃహి = ఈసమానవాయువు, హుతం = ఆత్మాగ్నియందు హుతమొనర్చిన, ఏతత్ అన్నం = ఈయన్నమును, సమం = సమముగా, నయతి = (ఆయానాడులనుగూర్చి) పొందించుచున్నది, తస్మాత్=అయిందరాగ్నివల్లనుండి, ఏతాః = ఈ, సప్తార్చికాః = సప్తజ్వాలలు, భవంతి = పుట్టుచున్నవి.

తా. (ముఖ్యప్రాణవాయువు) పాయూపస్థేంద్రియములందు మలమూత్రములను విసర్జించుచున్న ఆపానవాయువును తనయొక్క భేదమయిన దానిని ఉండునటుల నియోగించుచున్నది.

అదేవిధముగా ముఖనాసికామార్గములనుండి ప్రాణము స్వయముగా బయలు వెడలుచున్నదయి తాను సార్వభౌమునివలె చక్షుశ్రోత్రములందు ఉంటున్నది.

ప్రాణాపానస్థానములకు మధ్యభాగమునందు అనగా నాభియందు సమానవాయురూపమున తా నుంటున్నదీ ఉదరాగ్నియందుంచబడినఅన్నము, త్రాగబడినజలము మున్నగువాని సమానవాయువు ఆయానాడులకు సమానముగా పంచిచ్చుచున్నది కావున సమాన మనంబడుచున్నది. భుజింపబడినయన్నము, త్రాగబడినజలము(ఇవియే) ఇంధనముగాఁగల ఉదరాగ్నివల్లనుండి హృదయదేశమును పొందిన సప్తజ్వాలలు కలుగుచున్నవి. అనగా ప్రాణముద్వారా దర్శనశ్రవణాదిలక్షణములగు శీర్షణ్యములగు ఇంద్రియములనుండి విషయములను ప్రకాశింపజేయుచున్నది.

ప్రశ్నము.] ఆంధ్రప్రకాశాత్పర్యవివరణసమన్వితము. 59

వివరణము:—భుజించునట్టి అన్నమును చెప్పఁదలంచి “హుత మన్నం” అని చెప్పియుండుటవలన, అన్నమును హవిస్సునుగాను, జాత రాగ్నిని ఆహవనీయాగ్నిగను, భుజించునపుడు అన్నమును నోటియందుంచు కొనుటనుహోమముగను, ఉదరాగ్నియందు హుతమయిన అన్నరసపరిపాకము వల్లనుండి అన్ననాడీద్వారములగుండా హృదయమును పొందినదానివల్ల నుండి పుట్టిన దర్శనాదిజ్ఞానము లేడింటిని సత్త్వజ్వాలలుగను గ్రహించునది.

రెండునేత్రములును, రెండుశ్రోత్రములును, రెండు నాసికారంధ్రము లును, ముఖము ఈవిధము శీర్షణ్యములగును. శీర్షణ్యములనఁగా శీర్షమునందు పుట్టినవని యర్థము.

జతరాగ్నియందు వేయఁబడిన అన్నరసబలముచేతనే దర్శనాది జ్ఞాన ములు కలుగుచున్నవి. అగ్నిజ్వాలలు నైతము అగ్నియందు వేయఁబడిన సమిధాదులు మండుటచేతనే కలుగుచుండుటయు లోకప్రసిద్ధమే గదా. కావుననే వానిని జ్వాలలనిచెప్పటయు తగుననుట.

ఈ ౪, ౫, మంత్రములందు మూడవప్రశ్నమునకు సమాధానము చెప్పఁబడినది.

తృతీయ ప్రశ్నము—౬-వ మంత్రము.

మూ. హృది హ్యేష ఆత్మా తత్రైతదేకశతం నాడీనాం తాసాం శతం శతమేకైకస్యాం ద్వాసప్తతి ద్వాసప్తతిః ప్రతి శాఖానాడీసహస్రాణి భవంత్యాసువ్యాసశ్చరతి. ౬

పద. హృది హి ఏషః ఆత్మా అత్ర ఏకత్ ఏకశతం నాడీనాం తాసాం శతం శతం ఏకైకస్యాం ద్వాసప్తతిః ద్వాసప్తతిః ప్రతిశాఖానాడీ సహస్రాణి భవంతి అను వ్యాసః చరతి. ౬.

టీ. హృది=పుండరీకాకార మాంసపిండమగు హృదయమునందు, ఏషః ఆత్మా=ఈదేవాత్మ (ఆత్మ=ఉంటున్నాడు) ఆత్మ=ఈహృదయపుండరీకము నందు, నాడీసాం = నాడులయొక్క, ఏకశతం = నూటఒకటి (భవతి=అగుచున్నది.) తాసాం = ఆనూటఒకనాడులలో, ఏకైకస్యాం=ఒక్కొక్కనాడియందు, శతంశతం=నూతేసి నాడులు, భవంతి=అగుచున్నవి, ద్వాసప్తతిః ద్వాసప్తతిః=(ఒక్కొక్కకాఖానాడికి) 2.1 వేలు, 2.1 వేలుగా, ప్రతికాఖానాడీసహస్రాణి=ప్రతికాఖానాడీసహస్రములు, భవంతి=అగుచున్నవి, ఆసు=ఈనాడులందు, వ్యానః=వ్యానవాయువు, చరతి = సంచరించుచున్నది.

తా. ఓకొనల్గుండ ఈదేవాత్మ పద్మాకారమాంసపిండరూపమగు హృదయాకాశమునందు ఉంటున్నాడు. ఈహృదయమునందు నూటఒక ప్రధాననాడు లున్నవి. ఒక్కొక్క ప్రధాననాడికి నూతేసినూతేసి కాఖానాడు లున్నవి. ఒక్కొక్క కాఖానాడికి డెబ్బదిరెండేసివేలు ప్రతికాఖానాడు లున్నవి. ఈనాడులందు (ముఖ్యప్రాణభేదమగు) వ్యానవాయువు సంచరించుచున్నది. వ్యానమనగా వ్యాపించునదియని యర్థము.

సూర్యునివల్ల నుండి కిరణములు వెలుపలికి ఎటుల వ్యాపించుచున్నవో అవిధముగా హృదయమునుండి అంతట వ్యాపించునట్టి నాడులనుండి వ్యాన వాయువు దేహమునందంతట వ్యాపించుచున్నది. (ఈప్రాణవాయువు సామాన్యముగ దేహమునందంతట వ్యాపించియున్నను) విశేషముగ సంధిస్థానములు, మెడ, మర్మప్రదేశములందున్నదయి ప్రాణాపానవృత్తులు లేకయున్నపుడు పుట్టుచున్నది. (బరువు మోయుట, భనుస్సునువంచుట మున్నగు) వీర్యవత్తమము లగుకార్యముల నొనర్చును.

వివరణము:—

హృదయమునందున్న ప్రధాననాడులు.
ఒక్కొక్క ప్రధాననాడికి నూతేసికాఖానాడులు
అగుటచేత ౧౦౧ కాఖానాడులు.

౧౦౧
౧౦౧౦౦

ఒక్కొక్క కాఖానాడికి 20000 వేలు
 ప్రతి కాఖానాడులగుటచేత కాఖానాడు
 లగు 10000 నాడులకు 20000 } 202000000.
 వేలతో పెంచగా వచ్చిన ప్రతి కాఖా
 నాడులు.

ఈ ప్రధాన నాడులు, కాఖానాడులు } 202000000
 ప్రతి కాఖానాడులు కలసి మొత్తము }

అనగా డెబ్బదిరెండుకోట్లు, డెబ్బదిరెండులక్షలు, పదివేలు, ఇన్ను
 టదిక నాడులు అగుచున్నవి.

ఈ ప్రధాన, కాఖా, ప్రతి కాఖానాడులందు వ్యానవాయువు సంచ
 రించును. ఉచ్ఛ్వాసనిశ్వాసములగు ప్రాణాపానవృత్తులు లేకయుండునపుడు
 వ్యానవృత్తిపుట్టి బరువుమోయుట మున్నగు కార్యముల నొనర్చును. గొప్ప
 గొప్ప బరువుమోయుట మున్నగునవి చేయునపుడు ఉచ్ఛ్వాసనిశ్వాసములు
 లేకయుండుట అనుభవసిద్ధమేగదా.

||శ్లో|| ఈ ౪, ౫, ౬ మంత్రములచేత 3-వ ప్రశ్నమునకు సమా
 ధానము చెప్పబడినది.

తృతీయ ప్రశ్నము—2-వ మంత్రము.

మూ. అక్షైక యోర్ధ్వ ఉదానః పుణ్యేన పుణ్యం లోకం నయతి,
 పాపేన పాప ముభాభ్యామేవ మనుష్య లోకం. 2

పద. అథ ఏకయా ఉర్ధ్వః ఉదానః పుణ్యేన పుణ్యం లోకం
 నయతి పాపేన పాపం ఉభాభ్యాం ఏవ మనుష్య లోకం. 2

టీ. అథ = తరువాత, ఉదానః = ఉదానవాయువు, ఏకయా =
 అనూటదిక ప్రధాన నాడులలో ఒక్కటియగు సుషుమ్నానాడిచేత, ఉర్ధ్వః

ఉర్ధ్వగమనముగలదయి, పుణ్యేన = శాస్త్రవిహితముగు పుణ్యకర్తచేత, పుణ్యంలాకం = దేవాదిస్థానలక్షణముగు పుణ్యలాకమును, నయతి=పొందించుచున్నది, పాపేన=శాస్త్రనిషిద్ధమయిన పాపకర్తచేత, పాపం=తిర్యగ్గోస్థ్యాదిలక్షణముగునరకమును, (పొందించుచున్నది.) ఉభాభ్యాంవివక్షమానప్రధానములగు పుణ్యపాపకర్తలు రెండింటిచేత, మనుష్యలాకం=మనుష్యలాకమును (పొందించుచున్నది.)

తా. ఆ నూటఒక ప్రధాననాడులలో సుషుమ్నయను పేరుగల ఒకనాడికలదు. ఉదానవాయువు ఆసుషుమ్ననాడితోడకలసి ఉర్ధ్వగమనముగలదయి శాస్త్రవిహితములగు పుణ్యకర్తల నెక్కువగ నాచరించినవారిని దేవాదిస్థానలక్షణముగు పుణ్యలాకమును పొందించుచున్నది. శాస్త్రనిషిద్ధములగు పాపకర్తల నెక్కువగ సలిపినవారిని పశుపక్ష్యాది జన్మములను పొందుట యనెడినరకమును పొందించుచున్నది. పుణ్యపాపముల రెంటిని సమానముగా నాచరించినవారిని మఱల మనుష్యలాకమునే పొందించుచున్నది.

వివరణము:—ఇది నాల్గవప్రశ్నమునకు సమాధానము.

తృతీయప్రశ్నము—రా-వ మంత్రము.

మూ. ఆదిత్యోహవై భావ్యః ప్రాణ ఉదయత్యేష హ్యేనగ
చాక్షుషం ప్రాణమనుగృహ్లానః పృథివ్యాంయాదేవతా
నై షాపురుషస్యాపాన మవష్టభ్యాంతరా యదాకాశస్స
సమానో వాయు ర్వానః. ౮

పద. ఆదిత్యః హ వై భావ్యః ప్రాణః ఉదయతి ఏషః హి ఏనం
చాక్షుషం ప్రాణం అనుగృహ్లానః, పృథివ్యాం యా దేవతా సా ఏషా పురు

ప్రశ్నము.] ఆంధ్రటీకాతాత్పర్యవివరణసమన్వితము. 63

షష్ఠ్య అపానం అవప్తభ్య అంతరా యత్ ఆకాశః సః సమానః వాయుః వ్యానః.

టీ. ఆదిత్యః=సూర్యుడు, బాహ్యఃప్రాణః=బాహ్యప్రాణము, ఉదయతిహవై = ఉదయించుచున్నాడుగదా. ఏషఃహి=ఈసూర్యుడే, చాక్షుషం=ఆధ్యాత్మికమగు నేత్రసంబంధమగు, ప్రాణం = ప్రాణమును, అనుగృహ్ణానః=అనుగ్రహించుచున్నవాడు, పృథివ్యాం=భూమియందు, యాదేవతా= (ఆపృథివ్యభిమానినియయి ఏదేవతగలదో) సావిషా=ఆదేవత, పురుషస్య= పురుషునియొక్క, అపానం = అపానవృత్తిని, అవప్తభ్య=ఆకర్షించి (అనుగృహ్ణానా = అనుగ్రహించుచున్నది) అంతరా = ద్యావాపృథ్వలకు మధ్య భాగమునందు, యత్=ఏ, ఆకాశః=ఆకాశస్థమగువాయువుగలదో, సః=ఆ, సమానః = సమానమనియెడివాయువు, (సమానం అనుగృహ్ణానః వర్తతే = దేహమునందున్న సమానవాయువు ననుగ్రహించుచున్నది, వ్యానః వాయుః= (సామాన్యముగ వెలుపలనుండెడి) వ్యానవాయువు, (వ్యానం అనుగృహ్ణానః వర్తతే = దేహమునందలి వ్యానవాయువు ననుగ్రహించుచున్నది.)

తా. సుప్రసిద్ధుడగుసూర్యుడు అధిదైవతమగు బాహ్యప్రాణము అగుచున్నాడు. ఆ ఈసూర్యుడు ఉదయించుచున్నవాడయి ఆధ్యాత్మికమును చాక్షుషమును అగుప్రాణమును ప్రకాశరూపముచేత అనుగ్రహించుచు—అనగా ఆయాపదార్థములను గాంచుటకు నేత్రమునకు సామర్థ్యమును కలుగజేయుచు—ఉన్నాడు.

అదేవిధముగ పృథివ్యభిమానినియగుదేవత (యగు అగ్ని) పురుషునియొక్క అపానవృత్తిని ఆవలంబించి—అనగా దానిని వశముచేసికొని వైశ్విద్యోనియక క్రిందికిలాగుచు దేహమును తానుధరించుచు అనుగ్రహించుచున్నది. పృథివ్యభిమానిని యగుదేవత ఈవిధముగా అనుగ్రహమును చేయకపోయినయెడల మనయాదేహము గురుత్వమగుటవలన క్రిందపడిపోయి యుండును, లేదా వైశ్విద్యోనియలోపోయియుండును.

భూమ్యంతరిక్షములకు మధ్యభాగమునం దేయాకాశముగలదో ఆయాకాశమునందుండువాయువు సమాన మనంబడును. (ఇచట మూలము నందు 'యత్ ఆకాశః' అనిమాత్ర మేయున్నను 'మంచాః క్రోశంతి' యను వాక్యమునందు మంచమునందుండు పురుషులు ఎటుల గ్రహింపఁబడుచున్నారో అదేవిధముగా ఆకాశశబ్దముచేత ఆకాశస్థమగు వాయువు గ్రహింపఁబడుచున్నది.) ఆ సమానవాయువు శరీరమునందుండు సమానవాయువు ననుగ్రహించుచున్నది. బాహ్యసమానవాయువు పృథివ్యంతరిక్షముల మధ్య భాగమునందుండు ఆకాశమునం దెటులనుండునో అదేవిధముగా శరీరాంతర స్థాకాశమధ్యవర్తిత్వము సమానవాయువునకు సమానమగుచున్నది. సామాన్యముగ వెలుపల అంతట ఏవాయువు వ్యాపించియున్నదో అదివ్యాప్తి సామాన్యమువలన వ్యాన మనంబడుచున్నది. అదివ్యానవాయువు ననుగ్రహించుచున్నదని ఎఱుంగవలయును.

వివరణము:—ఆశ్వలాయన కులాత్పన్నుండగు కౌసల్యుఁ డడిగిన ప్రశ్నమునందుగల 'కథం బాహ్య మభిధత్తే' అను ఉపప్రశ్నమునకు పిప్పలాదమహర్షి చెప్పినసమాధాన మిది యని యెఱుంగునది.

తృతీయప్రశ్నము—౯-వ మంత్రము.

మూ. లేజో హ వా ఉదాన తస్తా దుపశాంత లేజాః, పునర్భవ మింద్రియై ర్చనసి సంపద్యమానైః. ౯

పద. లేజః హ వై ఉదానః తస్తాత్ ఉపశాంతలేజాః, పునః భవం ఇంద్రియైః మనసి సంపద్యమానైః. ౯

టీ. లేజః హవై = బాహ్యముగా ఏలేజస్సుగలదో అయ్యది, ఉదానః = ఉదానమని చెప్పఁబడుచున్నది, తస్తాత్ = అందువలన, ఉపశాంతలేజాః = శాంతిందిన లేజస్సుగలవాడు, మనసి = మనస్సునందు,

సంపద్యమానైః = ప్రవేశించుచున్న, ఇంద్రియైః = ఇంద్రియములతోడ,
పునః భవం=జన్మాంతరమును—లేక శరీరాంతరమును, (పొందుచున్నాడు.)

తా. వెలుపల సూర్యచంద్రాగ్నాది లేజస్సామాన్య మెయ్యదిగలదో అట్టి
లేజము శరీరమునందుఁ గలలేజస్సును స్వకీయ లేజస్సుచేతను అనుగ్రహించు
చున్నదనియభిప్రాయము. స్వాభావికముగా లేజస్సుభావముబాహ్య లేజస్సును
అనుగ్రహించుచుండుట సహజము. పురుషుఁ డట్టిలేజస్సుచేత అనుగ్రహీతుఁ
డెప్పుడుకాఁడో అప్పుడతఁడు ఉపశాంతలేజుఁడు—అనఁగా మరణించిన
వాఁ డనఁబడును. ఉపశాంతలేజుఁ డనఁగా శాంతించినస్వాభావికమయిన
లేజస్సుగలవాఁడని భావము. అట్టివానినే ఆయుర్విహీనునిగ—చావనున్న
వానినిగ నెఱుంగునది. అట్టివాఁడు వాగాదీంద్రియములన్నియు మనస్సునందు
ప్రవేశింపఁగా అట్టియింద్రియములతోడ కూడియున్న మనస్సుతో మఱొక
దేహమును—అనఁగా జన్మాంతరమును పొందుచున్నాడు.

వివరణము:—వెనుకటిమంత్రమునందు ‘ఆదిత్యోహవైబాహ్యః
ప్రాణః’ అని ఆదిత్యలేజస్సు అనుగ్రహీతమయి, అని చెప్పఁబడినది. ఈ
మంత్రమునందు లేజస్సామాన్యము నిర్దేశింపఁబడినది కావున పునరుక్తిలేదు.

తృతీయప్రశ్నము—౧౦-వ మంత్రము.

మూ. యచ్చిత్తస్థేనైష ప్రాణ మాయాతి ప్రాణ స్తేజసా
యుక్తః, సహ ఆత్మనా యథా సంకల్పితం లోకం నయతి.

పద. యచ్చిత్తః లేన ఏషః ప్రాణం ఆయాతి ప్రాణః లేజసా
యుక్తః, సహ ఆత్మనా యథా సంకల్పితం లోకం నయతి. ౧౦

టీ. ఏషః=ఈజీవుఁడు, యచ్చిత్తః=(మరణకాలమునందు) ఏచిత్తము
గలవాఁడు అగుచున్నాఁడో, లేన=ఆచిత్తముతోడనే, ప్రాణం=ముఖ్యప్రాణ
ప్రశ్నోపనిషత్తు—5

వృత్తిని, ఆయాతి=పొందుచున్నాడు. ప్రాణః=ప్రాణము, లేజనా=లేజన్య
చేత, యుక్తః = కూడుకొన్నదై, సహత్త్వనా = భోక్తయగు ఆజీవునితోడ,
యథాసంకల్పితం = సంకల్పముననుసరించి యేర్పడిన, లోకం = శరీరమును,
నయతి = పొందించుచున్నది.

తా. జీవుఁడు మరణకాలమునందు ఎట్టిసంకల్పముగలవాఁడైయుం
డునో అట్టి సంకల్పముగల చిత్తముతోడనే ఇంద్రియములతోడ ముఖ్య
ప్రాణవృత్తిని పొందుచున్నాడు. మరణకాలమునందు ఇంద్రియవృత్తు
లన్నియు తీరించినవాఁడై ముఖ్యమయిన ప్రాణవృత్తిచేతనే ఉండునని
భావము. కాబట్టియే మరణకాలమునందు సమాపవర్తులగు బంధువులు మర
ణోన్ముఖుఁడగువాఁడు ఇంద్రియచేష్టలను ఆచరింపకపోయినను ఊపిరిని
విడుచుచున్నయెడల బ్రతికియున్నాడనియే పలుకుచుందురు. అట్టి ముఖ్య
ప్రాణము ఉదానవృత్తితోఁగూడినదై భోక్తయగు జీవాత్మను అంత్యకాలము
నందుగల చిత్తసంస్కారానుసారము పుణ్యపాపఫలానుభవార్థ మేర్పడిన
శరీరమును పొందింపజేయుచున్నది.

వివరణము:—కొనల్బుండడిగిన 'కేనోత్క్రమతే' అను ప్రశ్నమున కిది
సమాధానము.

తృతీయప్రశ్నము—౧౧-వ మంత్రము.

మూ. య ఏవం విద్వాన్ప్రాణం వేద న హ ఆస్య ప్రజా హీయ
తేఽమృతోభవతి తత్ ఏష శ్లోకః. ౧౧

పద. యః ఏవం విద్వాన్ ప్రాణం వేద న హ ఆస్య ప్రజాః
హీయతే అమృతః భవతి తత్ ఏష శ్లోకః. ౧౧

టీ. యః = ఏ, విద్వాన్ = విద్వాంసుఁడు, ఏవం = ఈవిధముగా,
ప్రాణం = ప్రాణమును, వేద = తెలిసికొనుచున్నాఁడో, ఆస్య = ఈ (విధ

ముగా ప్రాణమునుగూర్చి తెలిసికొన్న) విద్వాంసునియొక్క, ప్రజాః = పుత్ర పౌత్రాదిరూపసంతానము, నహీయతే=నశింపదు. అమృతః=(దేహ పాతానంతరము ప్రాణసాయుజ్యమును పొందినవాడయి) మరణరహితుఁ డగుచున్నాఁడు. తత్ = ఆవిషయమునుగూర్చి, ఏషః శ్లోకః = ఈమంత్ర ము చెప్పఁబడుచున్నది.

తా. ఎవ్వఁడీవిధముగా ప్రాణమునుగూర్చి యెఱుంగునో (—అనగా ప్రాణము నాశరహితుఁడగు పరమాత్మనుండి పుట్టుచున్నది, మనఃకృతములగు ధర్మాధర్మములనుసరించి శరీరమును ధరించుచున్నది, శరీరధారణానంతరము తనను ప్రాణ, అపాన, వ్యాన, ఉదాన, సమానములను ఆయిదువిధములుగా విభాగించుకొని, అపానమును పాయూషస్థలందును, స్వస్వరూపమయిన ప్రాణమును చక్షుశ్రోత్ర ములందును, నాభియందు సమానమును, వ్యానమును నాడీసమాహమునందును, ఉదానమును సుషుమ్నా నాడియందును ఉంచు చున్నది. అదిత్య, పృథివీదేవతాకాశవాయుతేజోరూపములయిన ప్రాణా పానవ్యాన సమానోదానములయొక్క అనుగ్రహములచేతను, ఆధ్యాత్మస్వ రూపములగు చక్షుర్వాక్ శ్రోత్రమనశ్శరీరములను గ్రహించుచు అధిభూత ములగు శబ్దస్పర్శరూపరసగంధాదులను ధరించును. ఆప్రాణమే ఉదానవృత్తితో భోక్తయగు జీవునిలోఁగూడినదై యీజీవుని ఈదేహపాతానంతర మునందు మఱొకదేహమును పొందింపుచున్నది. అదియే శ్రేష్ఠుఁడగు ప్రజా పతి, భోక్తయునని ప్రాణమునుగూర్చి యెఱింగిన) వాఁడు విహికాముష్టిక ఫలములరెంటిని పొందును. ఈవిధముగా ప్రాణము నెఱింగినవానియొక్క పుత్ర పౌత్రాదిరూపసంతతి యెల్లప్పుడు విచ్ఛిత్తి లేకయుండును. ఇది విహికఫల ము. దేహపాతానంతరము ప్రాణసాయుజ్యమును పొందినవాడయి అమృ తుఁడు—నాశనరహితుఁ డగును. ఈవిషయమును చెప్పెడిమంత్ర మొకటి చెప్పఁబడుచున్నది.

తృతీయప్రశ్నము—౧౨-వ మంత్రము.

మూ. ఉత్పత్తి మాయతిం స్థానం విభుత్వం చైవ పంచధా,
అధ్యాత్మం చైవప్రాణస్య విజ్ఞాయా మృతమశ్ను తే.

ఇత్యధర్వవేదీయ ప్రశ్నోపనిషది తృతీయః ప్రశ్నస్సమాప్తః.

పద. ఉత్పత్తిం ఆయతిం స్థానం విభుత్వం చ ఏవ పంచధా,
అధ్యాత్మం చ ఏవ ప్రాణస్య విజ్ఞాయా అమృతం ఆశ్ను తే. ౧౨

టీ. (విద్వాక్ = సాధకుడగు విద్వాంసుఁడు, ప్రాణస్య = ప్రాణ
నామకుడగు పరమాత్మయొక్క, ఉత్పత్తిం = పుట్టుకను, ఆయతిం = ఆ
ప్రాణముయొక్క ఆగమనమును, స్థానం=ఈశరీరమునందు ప్రాణమునకుఁ
గల స్థానమును, పంచధా = విదువిధములయిన, విభుత్వం చ = వ్యాపకత్వ
మును, అధ్యాత్మంచైవ=శరీరసంబంధమయిన (ఉనికిన్నీ), విజ్ఞాయ=తెలిసి
కొని, అమృతత్వం = ఆమృతత్వమును, అశ్ను తే = పొందుచున్నాఁడు.

తా. సాధకుడగు వివిద్వాంసుఁడు ప్రాణరూపుడగు పరమాత్మయొక్క
పుట్టుకను మనఃకృతములగు పుణ్యపాపానుసారము ఆయాశరీరములందు
ప్రాణము ప్రవేశించుటను పాయూపస్థాదిపంచవిధస్థానములందు అపానాది
వృత్తిపంచకమును సార్వభౌమునివలె స్థాపించుటను, ఆదిత్యాదిరూపములతో
బాహ్యమునందును, చక్షురాదిరూపములతో అధ్యాత్మము (శరీరము)నం
దుండుటను ఎఱింగినవాఁడు ఆమృతత్వమును పొందుచున్నాఁడు. “విజ్ఞా
యామృత మశ్ను తే, విజ్ఞాయామృతమశ్ను తే” అని రెండుపర్యాయములు
చెప్పట ప్రశ్నసమాప్తిద్యోతకము.

నివరణము:—అదియందే ఈ ప్రశ్నోపనిషత్తు బ్రహ్మణభూతమని
భాష్యకారులచేత వ్యాఖ్యాతమయియున్నదిగదా. ముండకోపనిషత్తునందు

ప్రశ్నము.] ఆంధ్ర టీకాతాత్పర్యవివరణసమన్వితము. 69

అపరావిద్యనుగూర్చియు, పరావిద్యనుగూర్చియు సంగ్రహముగఁ జేప్పఁబడిన విషయము ఈ ప్రశ్నోపనిషత్తునందు ౧, ౨, ౩ ప్రశ్నములందు వివరింపఁ బడినదని పాఠము లెఱుంగదురుగాక.

అనుభూతిప్రకాశము:— ఈ ప్రశ్నకు సంబంధించినవిషయము అనుభూతిప్రకాశము ౭-వ అధ్యాయమునందు ౩౪-౪౪ శ్లోకములందు వ్యాఖ్యాతము.

ఆత్మపురాణము:— ఈ తృతీయప్రశ్నార్థము ఆత్మపురాణ ౧౭-వ అధ్యాయమునందు వ్యాఖ్యాతము.

ప్రశ్నోపనిషత్తునందు తృతీయప్రశ్నము సమాప్తము.

—

శ్రీ గురుభ్యో నమః హరిః ఓమ్.

ప్రశ్నోపనిషత్తు

(అథర్వవేదాంతర్గతము)

ఆంధ్రటీకాతాత్పర్య వివరణసమన్వితము.

చతుర్థ ప్రశ్నము.

చతుర్థ ప్రశ్నము—౧-వమంత్రము.

మూ. అథ హైనం సౌర్యాయణీ గార్గ్యః పప్రచ్ఛః—భగవ
న్నేతస్మిన్ పురుషే కాని స్వపన్తి? కాని జాగ్రతి? కతరవష
దేవస్వప్నానృశ్యతి? కన్యైతత్సుఖం భవతి? కస్మిన్ను
సర్వే సంప్రతిష్ఠితా భవంతీతి? ౧

వద. అథ హా ఏనం సౌర్యాయణీ గార్గ్యః పప్రచ్ఛః; భగవత్ ఏత
స్మిన్ పురుషే కాని స్వపన్తి కాని జాగ్రతి కతరః ఏషః దేవః స్వప్నాన్
వశ్యతి కస్య ఏతత్ సుఖం భవతి కస్మిన్ సర్వే సంప్రతిష్ఠితాః భవంతి
ఇతి. ౧

టీ. అథహ=అశ్వలాయనుని కులాత్పన్నుడగు కాసల్యుని ప్రశ్నానం
తరము, గార్గ్యః=గర్గ గోత్రోత్పన్నుడగు, సౌర్యాయణీ=సౌర్యాయణియను

ఋషి, వినం=ఈషిష్టలాదమహర్షి నిగూర్చి, పత్రచ్ఛ=(ఈచెప్పబోవువిధముగా) ప్రశ్న మొనర్చెను:—“భగవత్ =పూజ్యుడవగు ఓషిష్టలాదమహర్షీ ! ఏతస్మిన్ పురుషే=(శిరిఃపాత్యాద్యవయవములు గల) ఈపురుషునియందు, కాని=ఎయ్యవి, స్వపంతి=నిద్రించుచున్నవి. కాని=ఏయవి, జాగ్రతి=మేల్కొని స్వస్వవ్యాపారమును చేయుచున్నవి? కతరః=ఏ, ఏషః=ఈ, దేవః=దేవుడు, స్వప్నాత్=స్వప్నములను, పశ్యతి=చూచుచున్నాడు? ఏతత్=ఈ, సుఖం=(సుఖపీ) సుఖము, కస్య=ఎవ్వనికి? కస్మిన్=ఎవ్వనియందు, సర్వే=అందఱు, సంప్రతిష్ఠితాః = ఒక్కటిగా ఉంచబడినవారు, భవంతి=అగుచున్నారు” ఇతి=ఈవిధముగా (ప్రశ్న మొనర్చెనని అన్వయము.)

తా. ఇదివఱకు చెప్పబడిన ప్రథమ, ద్వితీయ, తృతీయప్రశ్నములందు అజ్ఞానవిషయమును, సాధ్యసాధనలక్షణమును, అనిత్యమును అగు సంసారరూపమగు సకలవిషయము చెప్పబడెను. చెప్పబోవు చతుర్థ, పంచమ, షష్ఠప్రశ్నములందు సాధ్యసాధనలక్షణరహితమును, అప్రాణమును—అనగా కర్తేంద్రియములకు గోచరింపనిదియును, అమనోగోచరమును—అనగా జ్ఞానేంద్రియములకుకూడ గోచరింపనిదియును, అతీంద్రియవిషయమును, మంగళశకరమయినదియును, శాంతమయినదియును, వికారరహితమయినదియును, అక్షరమును, సత్యమును, పరావిద్యచేత పొందదగినదియును, పురుషశబ్దవాచ్యమును, బాహ్యభృంశరములందు అజమును అగు తత్త్వమును గూర్చి శ్రుతి శ్రుతిపాదించుచున్నది:—

మంత్రాత్త కమగు ముండకోపనిషత్తు ద్వితీయముండకము ప్రథమ ఖండప్రారంభమునందు:—

“యథా నుదిష్టా త్సావకా ద్విశ్ఫులింగా స్సహస్రశఃప్రభవంతేసరూపాః, తథాఽక్షరాద్వివిధాసౌమ్యభావాః ప్రజాయంతే తత్రచైవాపియంతి.”

అర్థ. మండుచున్న అగ్నినుండి విస్ఫులింగములు—మిణుగురులు ఏ విధముగా బయలు వెడలుచున్నవో, అట్లే అక్షరస్వరూపుడగు పరమాత్మనుండియే సకలభావములు—అనగా ప్రాణులు పుట్టుచున్నారనియు, మఱల ఆపరమాత్మయందే విలీనులగుచున్నారనియు చెప్పబడినది.

౧. అక్షరమునుండి బయలు వెడలుచున్నవని చెప్పినభావము లేవి?

౨. అందుండి బయలు వెడలి వెలుపలికివచ్చినవి మఱల దానియందే యెటుల లీనమగును?

౩. ఆయక్షరమునునది యెట్టిలక్షణము గలది?

అనువిషయమును వివరింపఁదలంచి దానికితగిన ప్రశ్నలను గార్హ్యుడగు సౌర్యాయణి అడిగినటుల తద్వ్యాజమున శ్రుతి ప్రకటించుచున్నది:—

౧. ఓహృజ్యౌడా! శిరస్సు, హస్తము మున్నగు అవయవములు కలిగి యున్న యాపురుషునియందు ఏయే ఇంద్రియములు నిద్రించుచుండును?

౨. ఈపురుషుడు మేల్కొనియున్నప్పుడు ఏయే ఇంద్రియములు మేల్కొనియుండును—అనగా తమతమవ్యాపారముల నొనర్చుకొను చుండును.

౩. కార్యకరణలక్షణాత్మకులగు వారిరువురిలో ఏదేవుఁడు స్వప్నము లను గాంచుచున్నాఁడు—(స్వప్నమనఁగా జాగ్రద్దశయందు ఆయాపదార్థములను గాంచుచు తత్పదార్థదర్శనమునుండి నివృత్తుఁడయినపురుషుడు శరీరాంతర్భాగమునందు జాగ్రత్కాలమునందువలెనే ఆయాపదార్థములను గాంచుట యగుచున్నది. అట్టిస్వప్నము కార్యలక్షణుడగు దేవునిచేత అనుభవింపఁబడుచున్నదా? లేక కరణలక్షణుడగు ఒకానొక దేవునిచేత అనుభవింపఁబడుచున్నదా? అని అభిప్రాయము.

౪. జాగ్రత్స్వప్నవ్యాపారములు నిలిచిపోయినపిదప ఆయాన విర

హితమును నిర్వాధమును అగు సుఖము (నిద్రయందు) అనుభవించుటకు చున్నదిగదా? అట్టిసుఖము ననుభవించువాఁ డెవ్వఁడు?

౫. జాగ్రత్స్వప్నవ్యాపారములు శమించియున్న కాలమునందు నీ జాగ్రత్స్వప్నవ్యాపారములనుండి ఉపరమించినవారలై దేనియందు ఏకీభూతులయి సుప్రతిష్ఠితులయి ఉంటున్నారు? (ఏకీభూతులనుటకు వివరణము:—) నానావిధములగు పుష్పములరసమును సేకరించి తేనెను మధుమక్షికము లేర్పాటుచేయుచున్నవి. అట్లే సముద్రమునందు వివిధనదీజలములు చేరుచున్నవి. ఈపుష్పములరస మీవిభాగమునం దున్నది, ఈపుష్పరస మీచోటగలదు అని తేనెనుచూచి యెటులచెప్పటకు శక్యముగాదో, సముద్రమునందీచోట నీనదీజలమున్నది, ఈచోట నీనదీతీర్థమున్నదని చెప్పటకు ఎటులశక్యముకాదో అట్లే యేపురుషునియందు కలిసిపోయియున్నారు? అని ప్రశ్నము.

పూర్వ:— కొడవలి మున్నగుఆయుధములతో పనిచేయువాఁడు ఆపనిముట్లను ఒకచోట పెట్టి తాను చేయుచున్న పైరుకోతలుమున్నగుస్వవ్యాపారములనుండి విముఖుడైయున్నవానివలె ఆయాఇంద్రియములు తమ తమపనులనుమాని విడివిడిగ నిర్వ్యాపారముగ నుండుటయే శ్రక్కాథముండవలయునుగాని నిద్రించుచున్నవానియొక్క ఇంద్రియములన్నియు ఒక్కనియం దేకీభావమును పొందుచున్నవని తలంచి యెవనియందు చేరుచున్నవని యడుగుటకు అవకాశమే లేదుగదా.

సమా:—నీవనుమాట యుక్తమయినదే. ఏకత్ర సమావేశమయిన యింద్రియములు స్వామినిమిత్రమయినవనియు, అవి పదార్థమయినవనియు అనువిషయము జాగ్రద్దశయందు సర్వానుభవముగా నున్నది. కావున నిద్రయందున్నా సంహతములయిన యింద్రియములు ఒకానొకనియందు ఆధీన

ములయి యుండవలయుననుట న్యాయసిద్ధము గావున అట్టిప్రశ్నము నడుగుట శంకానురూపమే గాని విరుద్ధము కాజాలదు.

ఈ శరీరేంద్రియసమైక్యము సుఖస్థి ప్రశయకాలములందు ఎవ్వని యందు లీనమయిపోవుచున్నదని తెలిసికొనఁదలఁచినవానికి అట్టివాఁ డెవ్వఁడనువిషయము నెఱుంగఁదలఁచినప్పుడు ఎవనియందు అవియన్నియు ప్రతిష్ఠితములయి యున్నవనియడుగుటయే న్యాయ్యము.

వివరణము:—అడిగినవి ౫ ప్రశ్నములు. ఆప్రశ్నములయొక్క స్వరూపమును ఆనందగిరి యిట్లు వివరించియున్నాఁడు:—

౧. తత్ర ఆద్యప్రశ్నేన జాగరితస్యధర్మీపృష్టః.

౨. ద్వితీయేన అవస్థాత్రయేఽపి శరీరలక్షణం కస్య ధర్మః ఇతిపృష్టం.

౩. తృతీయేన స్వప్నస్య ధర్మీపృష్టః.

౪. చతుర్థేన సుఖస్థిధర్మీపృష్టః.

౫. పంచమప్రశ్నేన అవస్థాత్రయవినిర్ముక్తం, అవస్థాత్రయవర్జిత సానభూమిరూపం తురీయమత్రం పృష్టమితి వివేకః.

అనుభూతిప్రకాశకాకారుఁడీ అయిదుప్రశ్నల నిట్లు నిరూపించెను:—

శ్లో. గార్గ్యస్తు పరవిద్యార్థం పంచప్రశ్నా నవోచత. ౫౪

‘కానిస్వప్నన్తి¹; కాన్యత్ర జాగ్రతి²; స్వప్నదృక్చక్షుః³;

సుప్తా సుఖం భవేత్కస్య⁴; జగత్కస్తి నిర్విలీయతే⁵. ౫౫

అనుభూతిప్రకాశము—౨-వ అధ్యాయము.

౪-వ ప్రశ్నము—౨-వ మంత్రము.

మూ. శస్తై సహోవాచ యథా గార్గ్య మరీచయోఽర్కస్య
అస్తం గచ్ఛతః సర్వా ఏతస్మిన్ స్తేజోమండల ఏకీభవంతి,

తాః పునః పునరుదయతః ప్రచరంత్యేవం హవై తత్స
ర్వం పరే దేవే మనస్యేకీభవతి, తేన తర్హ్యేష పురుషోన
శృణోతి న పశ్యతి న జన్తుతి న రసయతే న స్పృశతే నాభి
వదతే నాఽఽదత్తే నాఽఽనందయతే న విస్మజతే నేయా
యతే స్వపితీత్యాచక్షతే. ౨

పద. తస్మై సః ఉవాచ యథా గార్గ్య మరీచయః అర్కస్య అస్తం
గచ్ఛతః సర్వాః ఏతస్మిన్ లేజోమండలే ఏకీభవంతి తాః పునః పునః ఉద
యతః ప్రచరంతి ఏవం హవై తత్ సర్వం పరే దేవే మనసి ఏకీభవతి తేన
తర్హి ఏషః పురుషః న శృణోతి న పశ్యతి న జన్తుతి న రసయతే న
స్పృశతే న అభివదతే న ఆదత్తే న ఆనందయతే న విస్మజతే న ఇయా
యతే స్వపితీ ఇతి ఆచక్షతే. ౨

టీ. తస్మై = ఆసౌర్యాయణిః, సః = ఆపిష్పలాదమహర్షి,
ఉవాచహ = (ఇట్లని) పలికెను—గార్గ్య = ఓగార్హ్యుడా! (అనగా గర్గ
గోత్రోత్పన్నుడవగు ఓ సౌర్యాయణీ! యథా = విప్రకారముగా, అస్తం
గచ్ఛతః = అస్తమించుచున్న, అర్కస్య = సూర్యునియొక్క, సర్వాః
మరీచయః = కిరణములన్నియు, ఏతస్మిన్ = ఈ, లేజోమండలే = లేజో
మండలమునందు, ఏకీభవంతి = ఏకీభవించుచున్నవో, తాః పునః = ఆకిరణ
ములు, ఉదయతః పునః = మఱి ఉదయించుచున్న సూర్యునివల్లనుండి, ప్రచ
రంతి = అంతటా ఎట్లు వ్యాపించుచున్నవో, ఏవం హవా = ఇదేవిధముగా, ఏతత్స
ర్వం = ఇదియంతయు, పరే = శ్రేష్ఠమయినట్టియు, దేవే = ప్రకాశించుచున్న
ట్టియు, మనసి = మనస్సునందు, ఏకీభవంతి = ఏకీభవించుచున్నవి. తేన
తర్హి = అందుచేతనే, ఏష పురుషః = ఈ ఐరమపురుషుడు, న శృణోతి =
వినుటలేదు. న పశ్యతి = చూచుటలేదు. న జన్తుతి = వాసనచూడడములేదు.

నరసయతే = దుచిచూచుటలేదు. నస్పృశతే = తాఁకుటలేదు. నఅభివదతే = పలుకుటలేదు. న ఆదత్తే = తీసికొనుటలేదు. న ఆనందయతే = ఆనందించుటలేదు. న విస్మయతే = విస్మయించుటలేదు. న ఇయామతే = నడచుటలేదు. స్వపితి ఇతి = (తాకికులగు జనులుమాత్రము) నిద్రించుచున్నాడని, ఆచక్షతే = పలుకుదురు.

తా. గర్గగోత్రోత్పన్నుడగు సూర్యునిజికి విప్రులదాచార్యుఁ డిట్లుబదులుచెప్పుచున్నాఁడు. ఓ గార్గుడా! నీవడిగిన ప్రశ్నకు సమాధానమును చెప్పుచున్నాను ఆలకింపుము:—అస్తమింపఁబోవుచున్న సూర్యునియొక్క కిరణములన్నియు లేజోరాశిరూపమయిన యీ లేజోమండలమునందే యెటుల లయించిపోవుచున్నవో—అనఁగా ఇవి కిరణములు, ఇది లేజోమండలము అను విభేదములేక యెటుల ఐక్యమునుపొందుచున్నవో, అకిరణములే మఱల ఆసూర్యుఁడే ఉదయించుచుండఁగా ఆతనినుండియే మఱల బయటికి వెడలి అంతట యెటుల వ్యాపించుచున్నవో ఇదేవిధముగా విషయేంద్రియసమూహరూపమయిన సీ ప్రపంచమంతయు శ్రేష్ఠమయినట్టియు, ప్రకాశస్వరూపమయినట్టియుమనస్సునందు స్వప్నకాలమునందు ఏకీభావమును పొందుచున్నవి—చక్షురాదీంద్రియములు మనస్తంత్రములగుటచేత మనస్సు ఇచట పరమని విశేషింపఁబడినది. అనఁగా సూర్యమండలమునందు సూర్యకిరణములు లయించిపోయినట్లు సూర్యుఁడు కిరణములు అను విభేదమెటుల నుండఁజాలదో అట్లే స్వప్నకాలమునందు విషయేంద్రియజాతమంతయు మనస్సునందేకీభావమును పొందుచున్నది. ఉదయించుచున్న సూర్యమండలమునుండి కిరణములెటుల మఱల అంతటవ్యాపించుచున్నవో అదేవిధముగా జాగ్రద్దశకు వచ్చినట్లు ఆమనస్సునుండియే ఆయావిషయేంద్రియజాతమంతయు బహిర్ముఖమై తమతమవ్యాపారములనొనర్చుచున్నవి. స్వప్నకాలమునందు శబ్దాది విషయములను గ్రహించునట్టి శ్రోత్రాదీంద్రియములు మనస్సునందు ఏకీకృతమైనవానివలె తమతమ స్వాభావిక ప్రవృత్తినికూడ పదలియుంటున్నది.

కావుననే స్వప్న కాలమునందు దేవదత్త యజ్ఞదత్తాదినామములుగలవ్యక్తులు చూచుటలేదు, వినుటలేదు, మూచూచుటలేదు, ఆస్వాదించుటలేదు, తాఁకుటలేదు, పలుకుటలేదు, గ్రహించుటలేదు, సంతోషించుటలేదు, విసర్జించుటలేదు, నడుచుటలేదు. కాని అట్టిస్థితియందున్నవానిని చూచుచున్న ఇతరులుమాత్రము నిద్రించుచున్నాడని పలుకుచుందురు.

వివరణము:—స్వప్నమునందుకూడ శ్రోత్ర, నేత్ర, వాక్పాణి, పాదాద్యవయవములయొక్కవ్యాపారము సర్వానుభవసిద్ధముగదా. అట్టి స్వప్నమునందు ఇంద్రియవ్యాపారములేదనుట ఆయుక్తమని కొందఱు తలంచవచ్చును కాని అది యుక్తివిరుద్ధము. ఏలయనఁగా స్వప్నమునందు గల ఇంద్రియవ్యాపారము బాహ్యములయిన శబ్దాదివిషయములకు సంబంధించినదికాదు. అస్వప్నగతేంద్రియవ్యాపారము వాసనామయేంద్రియవ్యాపారముగాని ప్రత్యక్షేంద్రియవ్యాపారముగాదని సమాధానము.

“శ్రోత్రాదీంద్రియములు మనస్సునందు ఏకీభూతములయినవనివలె”

అని చెప్పఁబడినదనియొక్క భావమేమనఁగా ఆశ్రోత్రాదీంద్రియములు తమతమ సహజవ్యాపారములనువదలి మనోఽధీనమయి యుండుటయేగాని ఇతరముగాదు. ఇంద్రియములు తమతమ సహజవ్యాపారములను ప్రదర్శించువుగాని వానియొక్క గుణధర్మములను సమూలముగ నాశనమొనర్చుకొనలేదనిభావము.

౪-వ ప్రశ్నము—3-వ మంత్రము.

మూ. ప్రాణాగ్నయ ఏవై తస్మి న్పురే జాగ్రతి గార్హ పత్యో హవా ఏషోఽసానో వ్యానోఽన్వాహార్య పచనో యద్ధార్హ పత్యా త్ప్రణీయతే ప్రణయనా దాహవనీయః.
ప్రాణాః.

పద. ప్రాణాగ్నయః ఏవ ఏతస్మిన్ పురే జాగ్రతి గార్హ పత్యః హ
వై ఏషః అపానః వ్యానః అన్వాహార్యపచనః యత్ గార్హ పత్యాత్ ప్రణీ
యతే ప్రణయనాత్ ఆహవనీయః ప్రాణః. 3

టీ. ఏతస్మిన్ పురే = ఈదేహమునందు, ప్రాణాగ్నయః ఏవ =
పంచప్రాణములను అగ్నులే, జాగ్రతి = మేలుకొనియున్నవి. ఏషః అపానః =
ఈఅపానవాయువు, గార్హ పత్యః హవై = గార్హ పత్యాగ్నిగదా, వ్యానః =
వ్యానవాయువు, అన్వాహార్యపచనః = అన్వాహార్యపచనము—దక్షిణాగ్ని,
యత్ = ఏహేతువువలన, గార్హ పత్యాత్ = గార్హ పత్యమునుండి, ప్రణీ
యతే = ప్రణయింపఁబడుచున్నదో, (అట్లే) ప్రణయనాత్ = (అపాన
వృత్తివల్లనుండి) ప్రణయింపఁబడుటవలన, ప్రాణః = ప్రాణవాయువు,
ఆహవనీయః = ఆహవనీయాగ్నియగుచున్నది.

తా. ఓసౌర్యాయణీ ! శ్రోత్రాదీం ద్రియసమూహము నిద్రించినది
ఆగుచుండఁగా తొమ్మిదిద్వారములుగల దేహమనుపట్టణమునందు ప్రాణాది
వాయుపంచకమను అగ్నిపంచకము, అగ్నులవలె ప్రకాశించుచుండును.
అగ్నిసామాన్యమెట్టో వివరింపఁబడుచున్నది:—

౧. అపానముగార్హ పత్యాగ్ని:—ఏలయనఁగా అగ్నిహోత్రకాలము
నందు గార్హ పత్యాగ్నినుండియే ఇతరమయిన - ఆహవనీయాగ్ని ప్రణ
యింపఁబడుచున్నది. దీనివల్లనుండి ప్రణయింపఁబడుచున్నదికావున ప్రణ
యనమనఁగా గార్హ పత్యాగ్ని.

౨. ప్రాణము-ఆహవనీయాగ్ని:—అట్లే కుత్తమయిన అపానవృత్తి
నుండి ప్రణయింపఁబడినదానివలె ముఖనాసికాద్వారములనుండి ప్రాణ
వాయువు బయలుపెడలుచున్నది కావున ప్రాణవాయువు ఆహవనీయాగ్ని.

3. వ్యానము దక్షిణాగ్ని:—హృదయమునుండి దక్షిణరంధ్రద్వారముగా బయలు వెడలుట చేతను, దక్షిణదిక్సంబంధముండుట చేతను వ్యానము దక్షిణాగ్ని, దీనినే అన్వాహార్యపచనమనియు వచింతురు.

వివరణము:—హృదయముయొక్క దక్షిణపురంధ్రము వ్యానము అని వ్యాఖ్యాతమయినవిషయము ఛాందోగ్యశ్రుతిక్రమకాయత్రీవిద్యననుసరించి యని ఎఱుంగునది.

మం. తస్యహవా ఏతస్యహృదయస్య పంచదేవసుషయః సయోఽస్య ప్రాజ్ఞః సుషిః సప్రాణస్తద్వత్తుస్స ఆచిత్యస్తత్రేజోఽన్నాద్యమిత్యపాసీత తేజస్వీన్నాదో భవతి యవివంవేద. ౧

అథయోఽస్యదక్షిణస్సుషి స్సవ్యానస్తచ్ఛ్రోత్రం సచంద్రమాస్తదేత చ్ఛ్రీశ్చయశశ్చేత్యపాసీత శ్రీమా న్యశస్త్విభవతి య వివంవేద. ౨

అథయోఽస్య ప్రత్యజ్ఞః సుషిః సోఽపానః సావాక్సోఽగ్నిస్తదేత ద్భ్రుహవర్చస మన్నాద్య మిత్యపాసీత బ్రహ్మవర్చస్వీన్నాదో భవతియవివంవేద. 3

అథయోఽస్యోదజ్ఞః సుషిః స సమానస్తన్తనః స పర్జన్యస్త దేతత్క్రిశ్చత్యుష్టిశ్చేత్యపాసీత క్రిమా న్వృష్టిమాన్భవతి యవివంవేద. ౪

అథయోఽస్యోర్ధ్వస్సుషిః సఉదానస్సవాయుః స్సఆకాశస్తదేతదోజశ్చ మహాశ్చేత్యపాసీతౌజస్వీ మహస్వాన్భవతి యవివంవేద. ౫

ఛాందోగ్యము. 3-ఆధ్యాయము. ౧3-వ ఖండము.

౪-వ ప్రశ్నము—౪-వ మంత్రము.

మూ. యదుచ్ఛ్వాసనిశ్వాసా వేతా వాహుతీ సమం నయతీతి స సమానః, మనోహవావ యజమానః ఇష్టఫల

మేవోదానః స ఏనం యజమాన మహరహర్భ్యస్తా
గమయతి. ర

పద. యత్ ఉచ్చాస్వసనిశ్వాసౌ ఏతౌ ఆహుతీ సమం నయతి ఇతి
సః సమానః మనః హ వా వ యజమానః ఇష్టఫలం ఏవ ఉదానః సః ఏనం
యజమానం అహః అహః బ్రహ్మ గమయతి. ర

టీ. యత్ = ఎందువలన, (యః = ఏవాయువు) ఏతౌ = ఈ.
ఉచ్చాస్వసనిశ్వాసౌ = ఉచ్చాస్వసనిశ్వాసములను, ఆహుతీ=ఆహుతులను,
సమం = సమానముగా, నయతి ఇతి = పొందించుచున్నది కావున, సః =
ఆవాయువు, సమానః = సమానవాయువుగనుచున్నది. (ఈ సమానవాయువు
హోతృస్థానీయమగుచున్నది) మనః = మనస్సు, యజమానోవాప = యజ
మానుడుగదా, ఇష్టఫలం ఏవ = యాగఫలమే, ఉదానః = ఉదానవాయు
వుగనుచున్నది, సః = ఆఉదానవాయువు, ఏనం = ఈయజమానుని, అహ
రహః = ప్రతినిత్యము (సుఖప్తికాలమునందు), బ్రహ్మ = బ్రహ్మమును,
గమయతి = పొందింపఁజేయుచున్నది.

తా. (శ్రు)తి వెనుకటిమంత్రమునందు ప్రాణపంచకమును అగ్నిహో
త్రముగ రూపింపనిశ్చయించి ప్రాణ, అపాన, వ్యానవాయువులను అగ్నిత్ర
యముగమాత్రమే నిరూపించెను. తక్కినహోతృ,యజమాన, యాగఫలముల
సీమంత్రమునందు నిరూపించుచున్నది. ఇచట హోతయనగా హోమకర్త
యగు ఋత్విక్కుని గ్రహించునది:—) హోమకర్తయగువాఁడు అగ్నిహో
త్రమునందు రెండు ఆహుతులను ఎటుల సమానముగావ్రేల్చునో అదేవిధ
ముగా ఉచ్చాస్వసనిశ్వాసములను రెండుఆహుతులను శరీరసంరక్షణార్థము
సమానముగా పొందించుచున్నది. కావున సమానమని పిలువఁబడుచున్న
వాయువే హోతయగుచున్నాఁడు. ఇచట ప్రథమమున “ప్రాణాగ్నయః”
అని పంచప్రాణవాయువులకు అవిశేషముగ అగ్నిత్వమునుచెప్పినను ఉచ్చాస్వ

సనిశ్వాసరూపములగు ఆహుతులను పొందించుచుండుటచేత సమానవాయువు హోత్ర యనంబడుచున్నది. (కావున విద్వాంసుండగువాడు నిద్రించుచున్న ను ఉచ్ఛ్వాసనిశ్వాసరూపము ఆహుతిప్రక్షేపము సర్వదా జరుగుచునే యుండును కావున ఆవిద్వాంసునినిద్రయు అగ్నిహోత్రహవనమే యగు చున్నది కనుక విద్వాంసుని కర్తవ్యగియని చెప్పఁదగదని యభిప్రాయము.

ఈ స్వప్న కాలమునందు ప్రాణాగ్నులు జాగరూకములయియుండఁ గా ఇంద్రియములను తద్విషయములను ఉపసంహరించుకొని మనస్సును యజమానుఁడు జాగరూకుడై (యాగకర్తయగు యజమానుఁడు) అగ్నిహోత్ర ఫలమును స్వర్గమును పొందుచున్నటుల బ్రహ్మమును పొందుచున్నదని ఐతి నున్నది. మనస్సు యజమానునిఐతి కార్యకరణములందు ప్రధానముగ వ్యవహరించుటచేత మనస్సే యజమానుఁడని కల్పింపఁబడినది. ఇష్టఫలము - ఆనందం యాగఫలమే ఉదానవాయువు. ఇష్టఫలప్రాప్తి ఉదాననిమిత్తమనుట సుప్రసిద్ధము. ఎట్లయినఁగా ఉదానవాయువు మనస్సును యజమానుని స్వప్నవృత్తి రూపమునుండి తొలగించినట్లై ప్రతినిత్యము (యాగఫలమగు) స్వర్గమును పొందించినటుల ఆత్మరమగు బ్రహ్మమును ప్రతినిత్యము సుఖస్థికాలము నందు పొందింపఁజేయుచున్నది కావున ఉదానవాయువు యాగఫలస్థానీయము.

వివరణము:—ఈమంత్రమునందు చెప్పఁబడిన ‘యదుచ్ఛ్వాసనిశ్వాసా వేతావాహుతీ’యను మున్నగువాక్యజాతము ననుసరించి జాగ్రదాద్యవస్థా త్రయమునందుగల ఉచ్ఛ్వాసనిశ్వాసములకు ఆహుతిత్వకల్పనము ఇచట ఉపాసనాంగముగా విధింపఁబడలేదనియు, ఇంద్రియము లుపరమించియున్న కాలమునందున్నా ప్రాణములు జాగరూకములయి యుండుననుజ్ఞానము యొక్కస్తతి యిదియని యెఱుంగవలయును. ఈవిషయమే బృహదారణ్యకమునందు ‘వాక్చిత్తః ప్రాణశ్చిత్తశ్చక్షుశ్చితః’ ఇత్యాదికమున సర్వవిధప్రాణ

వ్యాపారములందున్నా ప్రత్యేకముగ అగ్నిచయనదృష్టిప్రథమమునబోధించి ఇట్టి దృష్టిగలవానికి స్వావకాలమునందున్నా సర్వభూతము లితనినిమిత్తము అగ్నిచయనము నొనర్చునని యెట్లు చయనదృష్టి స్తుతింపఁబడియున్నదో ఇదియు అట్లే యని యెఱుంగునది.

౧. మనస్సు స్వప్నకాలమునందు విషయములను ఇంద్రియములను తనయందు లీనమొనర్చుకొని తాను మాత్రము జాగరూకమయి ప్రధానముగ స్వవ్యాపారము నాచరించుచుండును.

౨. అగ్నిహోత్రఫలమగు స్వర్గమును పొందఁదలచిన యజమానుఁడు వలె మనస్సు సుషుప్తికాలమునందు స్వర్గరూపమగు బ్రహ్మమును పొందెడి దానివలె ఉండును.

కావున మనస్సును యజమానునిగాపోల్పుటయందనుభవత్తియేమియు లేదు.

౪-వ ప్రశ్నము—౩-వ మంత్రము.

అవ. విద్వాంసుఁడగువానికి శ్రోత్రాదీంద్రియములు తమతమ వ్యాపారములను విరమించియున్న కాలముచుండి—అనఁగా నిద్రించియున్న కాలము చుండి నిద్రచుండి మేల్కొనువఱకు ప్రాణాదివాయుస్త్రిపంచకము ఉచ్ఛాష్టస నిశ్వాసరూపాద్యాహుతులను సర్వదా వ్రేల్చుచునే యుండును కావున సర్వదా యాగానుష్ఠానభూనుభవమేగాని అవిద్వాంసులకువలె కాలము వ్యర్థముగా గడచిపోవుటలేదుఅని విద్వత్త్వముమాత్రమే యామంత్రముచేత స్తుతిచేయఁబడుచున్నది. విలయనఁగా నిద్రాకాలమునందు శ్రోత్రాదీంద్రియములు తమతమ బాహ్యవ్యాపారములను వదలుటయు, ప్రాణాగ్నులుమాత్రము జాగరూకములయి శరీరరక్షణాదిరూపములగు తమతమ విధాయకకృత్యములను చేయుచుండుటయు, జాగ్రత్స్వప్నములందు మనస్సు స్వాతంత్ర్యసుఖమును అనుభవించుచుండుటయు, ప్రతినిత్యము నిద్రాసుఖమును అనుభవించుచుండుటయు ఒకవిద్వాంసుఁడగు వానికిమాత్రమేగాదు. ఇట్లు క్రమముగ జాగ్ర

ప్రశ్నము.] ఆంధ్రటీకాతాత్పర్యవివరణసమన్వితము. 83

త్వస్త్వసుభుక్తి సుఖము లనుభవించుట విద్య దవిద్యద్విభాగములేక సర్వ ప్రాణీసాధారణముగ నే జరుగుచున్నది. (కనుక విద్వాంసుఁ డగువానికి నిద్రావస్థకూడ సర్వయాగానుష్ఠాన ఫలప్రద మనునది విద్యతోస్తుతి యనియే ఎఱుంగవలయును.) ప్రథమమున అడిగిన అయిదుప్రశ్నలలో “కతరవిష దేవ స్వస్వాన్నపశ్యతి” అను 3-వ ప్రశ్నమునకు సమాధాన మీక్రిందిమంత్ర ముతో చెప్పఁబడుచున్నది:—

మూ. అత్రైషదేవ స్వప్నే మహిమాన మనుభవతి యద్దృష్టం
దృష్ట మనుపశ్యతి శ్రుతం శ్రుతమేవార్థ మనుశ్రుణోతి
దేశదిగంతరైశ్చ ప్రత్యనుభూతం పునఃపునః ప్రత్యను
భవతి దృష్టం చాదృష్టంచ శ్రుతం చాశ్రుతం చాను
భూతం చాననుభూతం చ సచ్చాసచ్చ సర్వం పశ్యతి
సర్వః పశ్యతి. ౫

వద. అత్ర ఏషః దేవః స్వప్నే మహిమానం అనుభవతి యత్
దృష్టం దృష్టం అనుపశ్యతి శ్రుతం శ్రుతం ఏవ ఆర్థం అనుశ్రుణోతి దేశ
దిగంతరైః చ ప్రత్యనుభూతం పునః పునః ప్రత్యనుభవతి దృష్టం చ అదృష్టం
శ్రుతం చ అశ్రుతం చ అనుభూతం చ అననుభూతం చ సత్ చ అసత్
చ సర్వంపశ్యతి సర్వః పశ్యతి. ౫

టీక. అత్ర = ఈ సమయమునందు, (అనఁగా శ్రోత్రాదీంద్రియములు
తమతమ వ్యాపారములనుండి ఉపరతములయియుండఁగా, ప్రాణాదివాయు
పంచకము దేహసంరక్షణార్థము తమకు తమకు విహితములయినపనులను జాగ
రూకములయి చేయుచుండఁగా, నిద్రించుటకు ముందుగాఁగల మధ్యకాలము,
నందనిభావము) ఏషః = ఈ, దేవః = ప్రకాశస్వరూపుఁడగుదేవుఁడు—మనస్సు,
స్వప్నే = స్వప్నమునందు, మహిమానం = తన సామర్థ్యమును, అనుభవతి = పొందు
చున్నది. యత్ = ఏపుత్రమిత్రాదికము, దృష్టం = పూర్వముచూడఁబడినదో

తత్ దృష్టం=అచూడఁబడిన పుత్రమిత్రాదికమును, అనుపశ్యతి=(తద్వాసనా వాసితమయి పుత్రునివలెను, మిత్రునివలెను) అనుసరించి చూచుచున్నది, యత్=ఏ, అర్థం=విషయము, శ్రుతం=పూర్వమువినఁబడినదో, తత్ శ్రుతం (అర్థం)ఏవ = ఆవినఁబడినవిషయమునే, అనుశ్రుణోతి = అనుసరించి వినుచున్నది. దేశదిగంతరైః చ=నానావిధప్రదేశములచేత వివిధదిక్కులచేత, అనుభూతంబ్రతి=అనుభవించిన దానినిగూర్చియే, పునఃపునః=మఱిమఱి, ప్రత్యనుభవతి = అనుభవించుచున్నది, దృష్టం=(ఈజన్మమునందు) చూడఁబడినదానిని, అదృష్టంచ=(ఈజన్మమునందు) చూడఁబడనిదానిని, (అనఁగా జన్మాంతరములందు చూడఁబడినదని భావము) శ్రుతంచ=(ఈజన్మమునందు) వినఁబడినదానిని, అనుశ్రుతంచ=(ఈజన్మమునందు) వినఁబడని దానిని— అనఁగా జన్మాంతరములందు వినఁబడినదానిని, అనుభూతంచ = (ఈజన్మమునందు) అనుభవించినదానిని, అనుభూతంచ = (ఈజన్మమునందు) అనుభవించనిదానిని—అనఁగా జన్మాంతరమునందు అనుభవించినదానిని, సత్ చ= పరమార్థమయిన ఉదకాదికమును, అసత్ చ=అసత్తయిన మరుచరీచాదికమును(ఎండమావులను)సర్వం=సమస్తమునున్నూ, పశ్యతి=చూచుచున్నాఁడు, సర్వః=సర్వమనోవాసనోపాధిగలవాడై, పశ్యతి = స్వప్నములను జూచుచున్నాఁడు.

తా. (స్వప్నములను గాంచునట్టివాఁడెవఁడను ప్రశ్నమునకు సమాధాన మీమంత్రమునందు చెప్పఁబడుచున్నది:—శ్రోత్రాదిజ్ఞానేంద్రియములున్నూ, వాగాదికర్తేంద్రియములున్నూ తమతమ నియమితవ్యాపారముల నుండి విముఖములయి చేష్టారహితములయియుండఁగా ప్రాణాదివాయువంశకము తమకు నియమితములయిన కృత్యములతో దేహసంరక్షణార్థము జాగరూకములయియుండఁగా నిద్రవచ్చుటకు ముందుగాఁగలకాలమునందు ప్రకాశమానుడగు మనోరూపుడగు దేవుఁడు సూర్యుఁడు కిరణములనువలె

శ్రోతాదీంద్రియసమూహమును శనయందు చేర్చుకొన్నవాడై స్వప్నము నందు తన సామర్థ్యమును—అనఁగా తానేవిషయముగను, విషయిగను, ద్రవ్యగను, దృశ్యముగను అయ్యెడి నేర్పును ప్రకటించుచున్నాఁడు.

పూర్వపక్షము:—మహిమను అనుభవించునది జీవుఁడు, ఆజీవునకు మహిమానుభవమునకు కరణము—అనఁగా సాధనము మనస్సగుచున్నది. ఇట్లుండఁగా మనస్సు తనమహిమానుభవమును ప్రకటించుచున్నదనిచెప్పట యుక్తము కాదు. ఇచట శ్లేత్రజ్ఞుఁడు—అనఁగా జీవుఁడే మహిమానుభవా దికమునకు స్వతంత్రుఁడని యంగీకరించవలయును.

సమాధానము:—శ్లేత్రజ్ఞునకు మహిమానుభవాదికమునందుఁ గల సామర్థ్యము మన ఉపాధికృతమేగాని వేఱుగాదు. పరమార్థముగా జీవుఁడు విద్రించుటయు జాగరూకుడై యుండుటయు లేదు.

జీవునకు స్వప్నమనుటయు జాగరణమనుటయు మన ఉపాధికృతమే గాని స్వాతంత్ర్యముగా కాదని 'సగీః స్వప్నాభూత్వాభ్యాసేవతేలాయ తీవ' యను బృహదారణ్యకశ్రుతియందు చెప్పఁబడినది. కావున మనస్సునకు విభూత్యనుభవమునందు స్వాతంత్ర్యముగలదనుటయే యుక్తమగుచున్నది.

పూర్వ:—స్వప్న కాలమునందు శ్లేత్రజ్ఞుఁడు మనఉపాధిసహితుఁ డయి యున్నాఁడనుటను మనము అంగీకరించినయెడల ఆతనికిగల స్వయం జ్యోతిష్త్వమునకు—అనఁగా స్వప్రకాశత్వముగలవాఁడనుటకు బాధకము గాదా అని కొందఱుందురు.

సమా:—నారట్లుతలుచుట శ్రుత్యర్థాపరిచ్ఛానరూపమయిన త్రాంతియే గాని వేఱుగాదు. ఏలయనఁగా స్వయంప్రకాశత్వాదికమగు మోక్షపర్యంతము గల వ్యవహారమంతయు మన అద్యుపాధిజనితమయినట్టి అవిద్యావిషయమే గాని పారమార్థికము గాదు. ఏలయనఁగా రెండవదియనునది వాస్తవముగా నున్నయెడల అప్పుడు దానిని ఒకఁడుచూచుట యరునది—అనఁగా దృశ్య

వస్తుసంబంధము కలిగిలీరును. 'యత్ర త్వస్య సర్వమాత్మైవాభూత్కేన కంప శ్చోత్' మున్నగు శ్రుతులీయర్థమునే బోధించుచున్నది. కావున ఇట్టిసంశయము నుండ బ్రహ్మజేతలకేగాని వికాత్తవిదులగువారలకు కలుగఁజాలదు.

పూర్వపక్షీయైకక సంశయాదికము.

పూర్వః—అట్లయినయెడల 'అత్రాయం పురుషః స్వయం జ్యోతిః' అని సుఖ ప్రికాలమునందు పురుషునకు "స్వయంజ్యోతిః" అని విశేషణమును శ్రుతిప్రయోగించుట వ్యర్థముగదా. (అనఁగా స్వప్నమునందు మనస్సుండదని ఒకమతముగలదు. తన్వతము నభిమానించుచు సుఖప్రియందు మనస్సున్నయెడల ఆత్మ 'మనోజ్యోతిః' కావలయునుగాని స్వయం జ్యోతిః కాఁజాలఁడుగదా. అట్లయినయెడల బృహదారణ్యకశ్రుతియందు 'స్వయంజ్యోతిః' అని విశేషణమును ప్రయోగించుట అయుక్తమగునుగదా అని పృచ్ఛకుని యభిప్రాయమును గ్రహించునది.)

మఱొకపూర్వపక్షము:—మిఠొక బృహదారణ్యకశ్రుతియందు గల 'స్వయంజ్యోతిః' అను విశేషణమును చూపించి అనర్థకమగును గదా యని ఆశంకించుచున్నారు. ఈవిధమయిన అనుపపత్తులు ఇంకయు చాలగలవు. 'య ఏషోంతర్హృదయ ఆకాశః తస్మిన్కేలే' అనుశ్రుతి ఆత్మ హృదయాంతఃప్రదేశమునందు నివసించుచున్నాడని చెప్పుచున్నది. కావున అప్పుడు స్వయంజ్యోతిష్త్వము అసలే చెప్పటకు ఉపపన్నము కాఁజాలదు.

సీద్ధాంతి:—నీవు చెప్పిన ప్రకారము 'స్వయంజ్యోతిష్త్వ' శ్రుతిగత విశేషణ మిచట సీద్ధాంతానుసారముగా వ్యర్థమే యగుచున్నది. కాని అందులకేమి సమాధానమును చెప్పదలచినావు.

పూర్వపక్షి చెప్పెడి భంగ్యంతరసమాధానము:—స్వప్నసుఖప్రులందు మనస్సు లేక కేవలము ఆత్మయే ఉండునని చెప్పినయెడల కొంతవఱకు

స్వయంజ్యోతిష్వము స్వప్నమునందున్నా, కొంతవఱకు సుషుప్తియందున్నా సిద్ధించవచ్చును.

సిద్ధాంతి—వైయుక్తియందు దోషము గలదు. నీవుచెప్పిన సమాధానము సరిగాలేదు. అసుషుప్తియందున్నా “పురీతతి నాడీషు శేలే” అని శ్రుతి గలదు కావున జీవుఁడు సుషుప్తియందు హృదయమునకు చుట్టియున్న పురీతత్వము దాని ననుసరించుచున్నాడని శ్రుతి విధించుచున్నది కావున అప్పుడుకూడ ‘స్వయం జ్యోతిష్వ’ విశేషణమునకు బాధయేగాని అర్థభారము స్వప్నమునందున్నా అర్థభారము సుషుప్తియందున్నా పోవుచున్నదనుట సరిగాలేదు.

సంజేహము:—సరి ‘స్వయంజ్యోతిః’ అను విశేషణమునకు ఇంకా మీరేమి సమాధానమును చెప్పెదరు?

పూర్వపక్షీ చెప్పనట్టిసమాధానము:—‘అత్రాయం పురుషః స్వయం జ్యోతిః’ అనుబృహదారణ్యకశ్రుతి శుక్లయజుర్వేదాంతర్గతము, కావున ‘అత్రైషదేవః స్వప్నేమహిమాన మనుభవతి’ అను అథర్వణశ్రుతి వ్యాఖ్యాన కాలమునందు ‘అత్రాయంపురుషః స్వయంజ్యోతిః’ అను బృహదారణ్యకశ్రుతి విరోధముచు సమన్వయింపవలసినంత అవశ్యకములేదు. కాఖాంతరీయశ్రుతి కావున అశ్రుతియొక్క విరోధము నిట ఉపేక్షించవచ్చును.

సిద్ధాంతిసమాధానము:—అట్లనరాదు. సర్వకాభోపనిషత్తులు ఒకే సిద్ధాంతమును నిర్ణయించుటకయి యేర్పడినవి. ఆయంపనిషత్తులన్నియు ఒకే సిద్ధాంతమును స్థాపించుటకుగాను ఏర్పడినవి కావున మనము వానిని ఒకే రీతిగా ఆవిరోధముగా సమన్వయించి చూపవలయును.

పూర్వ:—స్వప్నమునందు అత్త ‘స్వయంజ్యోతిస్సు’ గలది అను విషయమును ఉపపత్తిపురస్కరముగా ఉపనిషత్సిద్ధాంతావిరోధముగా నిర్ణయింపుము.

సిద్ధాంత ప్రదర్శనము.

అట్లయినయెడల అభిమానమును పరిత్యజించి శుభ్రత్వమును పరిగ్రహించుము. ఎట్టి తార్కికశిరోమణియైనను సూర్దాకొలది సంవత్సరములు శ్రమపడి విమర్శించినను శుభ్రతసహాయమును అపేక్షింపని అట్టి కువిమర్శనములవలన ఆత్మతత్త్వ మెన్నటికి స్ఫురింపఁజాలదు.

హృదయాకాశమునందు నాడీద్వారము ననుసరించి పురీతత్తునందు నిద్రించుచున్నాడని శుభ్రతచెప్పచున్న సందర్భమునందు (ఘటమునందున్న ఆకాశమునకు ఘటసంబంధము లేనివిధముగా) నాడీపురీతత్వసంబంధము వాస్తవముగా ఆత్మకు లేకపోవుటచేత ఆహృదయ నాడీ పురీతత్తులకంటె వేఱుగా ఆత్మను నిరూపించుటకు వీలగుచున్నది కావున ఆత్మకు స్వయం జ్యోతిష్వత్వము ఏవిధముగా అవిరుద్ధమగుచున్నదో, అదేవిధముగా మనస్సునందు అవిద్యచేత నిర్మితమయిన కామముచేత నిర్వర్తింపఁబడెడి కర్మలవలన వాసనలు యేర్పడును. అనఁగా అవాసనలు అవిద్యాసంబంధ కామమువలన పుట్టినవి కావున ఆత్మస్వరూపముకంటె భిన్నములయినవిగ నే విద్వాంసులగు వారు తలంతురు. కావున వాసనలకంటె భిన్నుడగు ఆత్మస్వయంప్రకాశుడని తలంచుటయం దనుపపత్తి యేమియులేదు. కనుక ఇంద్రియములు అన్నియు మనస్సునందు లీనములయిన వగుచుండఁగా మనస్సుమాత్రము జాగరూకమయియుండఁగా ఆత్మ మనోమయియుండయి స్వప్నములనుగాంచుచున్నాడని యెఱుంగవలయును.

మనోమయియుండయిన ఆత్మ సుఖము ననుభవించుచున్న విధానము చెప్పఁబడుచున్నది:—ఇదివఱకు చూడఁబడిన పుత్రమిత్రాదులనే స్వప్నమునందు తద్వాసనావాసీతుడయి ఆపుత్రమిత్రాదివాసనలచేత తలంచఁబడిన పుత్రుని గను మిత్రునిగను అవిద్యచేత గాంచుచున్నాడు. ఇదివఱకు వినఁబడినవిషయమునే తద్వాసనచేత తిరిగి చూచుచున్న వానివలె తోచెడిని. అదేవిధముగా

అయాదేశదేశాంతరములం దివివరింపఁగల అనుభవించిన విషయమునే మఱల
అవిద్యచేత అనుభవించుచున్నటుల తలంచును. అదేవిధముగా ఈజన్మమునం
దిదివఱకు చూచినట్టియు, చూడనట్టియు— అనఁగా జన్మాంతరమునందు
చూచినట్టియు విషయములను అవిద్యచేత అనుభవించుచున్నటులభావించును.
ఈజన్మమునందో జన్మాంతరమునందో చూచిన విషయమునందే వాసన యేర్ప
డునుగాని అత్యంతాదృష్టవిషయమునందు స్మృతి యెన్నఁడున్నా కలుగఁ
జాలదుగదా. అట్లే ఈజన్మమునందు చూచినట్టియు, జన్మాంతరమునందు
చూచినట్టియు, ఈజన్మమునందున్న జన్మాంతరమునందున్న మనస్సుచేత
అనుభవించినట్టియు, సత్తున్నా, అసత్తున్నా—సత్తనఁగా పరమార్థభూతమగు
జలాదికము, అసత్తనఁగా భౌతికభూతమగుపండ్మావుల నీరు మున్నగునది.
అదియిదియని వివక్షయేల? అన్నిటిని సర్వవనోవాసనోపాధిస్వరూపుడయి
సర్వకర్తాత్మకుడై మనస్సనుదేవుఁడు స్వప్నమును గాంచుచున్నాఁడు.

వివరణము:— ఈమంత్రముయొక్క భాష్యమునందు భాష్య
కారులవారు కేవలమంత్రార్థవివరణముతో తృప్తినడక సిద్ధాంతమునుగూర్చిన
చర్చనుకూడ చాలవఱకు గావించియున్నారు. విస్తరమువలన అతిసంగ్ర
హముగ తద్భావమునుమాత్రము లేలుపుచున్నాఁము. మూలమునందు
'అత్రైవదేవః' అను నాక్యమునందుగల 'దేవ' పఠమును 'దీవ్యతీతి' దేవః
అనువ్యుత్పత్తితో గ్రహించి 'మనః' పరముగా ఆచార్యులవారు వ్యాఖ్యాన
మొనర్చియున్నారు. కొందఱు స్వప్నమునందు వసస్సండదు, కేవలము
క్షేత్రజ్ఞుడే యుండును కనుక, క్షేత్రజ్ఞపరము చెప్పవలయుననియు,
లేనియెడల 'అత్రాయంపురుషః స్వయంజ్యోతిః' ని చెప్పవలయుననియు,
దనియు, 'మనోజ్యోతిః' అనిచెప్పవలసివచ్చుననియు ఆక్షేపించిరి. స్వప్నము
నందు మనస్సు లేదన్నంతమాత్ర మంగీకరించుటయెడల "స్వయంజ్యోతిష్త్వ
ము" సార్థకము కాఁజాలదు. అస్వప్నమునందు "యవీషోఽంతర్హృదయ

అకాశః తస్మిన్నయం పురుషోమనోమయః” అనుశ్రుతిప్రమాణముచేత హృదయాకాశమునందున్నటుల శ్రుతిచెప్పుచున్నదికావున అప్పుడుకూడ ‘స్వయంజ్యోతిష్వమునకు బాధఉన్నదని ప్రత్యాక్షిపముచేయఁబడఁగా నీవు చెప్పినవిధముగా స్వప్నమునందు హృదయాకాశావస్థానముచేత స్వయంజ్యోతిష్వమునకు బాధయున్నను తదితరముఁన్నయు ఉపశాంతములయి యున్నవి కావున స్వయంజ్యోతిష్వము అర్థభాగము సిద్ధించుచున్నదనియు, సుషుప్తియందు ఆహృదయాకాశావస్థితియు చుండదు కావున కేషించిన అర్థభాగము (ప్రతిబంధకము) కూడ పోవున కావున సంపూర్ణముగ సుషుప్తియందు ‘స్వయంజ్యోతిష్వము’ సిద్ధించననియు పూర్వపక్షిచేత సమాధానము చెప్పఁబడినది. కాని యీ సమాధానముకూడ అసంగతమని నిరాకరింపఁబడినది. ఏలయనఁగా ఆసుషుప్త్యవస్థయందుకూడ జీవునకు “పురితతి నాడీషు కేలే” అను శ్రుతిప్రమాణానుసారము పురితన్నాడీసంబంధమున్నటుల తెలియవచ్చుచేత ‘స్వయంజ్యోతిష్వము’ సిద్ధింపఁజాలదు. పురితత్తనఁగా హృదయగళమును పరివేష్టించియున్న నాడీహుటము. ఇటుల పూర్వపక్షులు చెప్పెడివిదమునందుగల అసంగతులను ప్రకటించి తరువాత సిద్ధాంతమును ప్రకటించి. ముందుగానే శ్రుత్యర్థమును ప్రకటింపఁగూడదా, నానావిధపక్షాన్తరశంఁనిరాసాద్యుపన్యాసమేల? యని ఆశంక కలుగవచ్చును కాని ఇయ్యది కేవలము పాండిత్యాభిమానముగలవారికి శ్రుత్యర్థపరిజ్ఞాన మసంభవమ! నిరూపించుటకయి నానావిధపక్ష నిరాకరణపూర్వకముగ చెప్పఁబడినది.

౪- ప్రశ్నము—౬-వ మంత్రము.

మూ. స యదా తేనా ౭భిభూతో భవతి, ఆత్మైష దేవ స్స్వ
న్నా న్న పశ్యేత్యథ తదై తస్మిం చ్చరీర ఏతత్సుఖం భవతి.

పద. సః యదా తేనా అభిభూతః భవతి ఆత్మ ఏషః దేవః స్వ
న్నాన పశ్యతి అథ తద ఏతస్మిన్ శరీరే ఏతత్ సుఖం భవతి. ౬

టీక. సః=ఆమనోరూపదేవుడు, యదా=ఎప్పుడు, లేజనా = సూర్య లేజస్సు చేత, అభిభూతః=తిరస్కరింపఁబడినవాడు, భవతి=అగుచున్నాఁడో (ఆత్ర=ఆప్పుడు), ఏషదేవః=ఈమనోదేవుడు, స్వప్నాత్=స్వప్నములను, నవశ్యతి=చూచుటలేదు. అథ=పిమ్మట, తదా=ఆసమయమునందు, ఏతస్మిన్ శరీరే=ఈశరీరమునందు, ఏతత్ సుఖం = స్వరూపభూతమగుసుఖము, భవతి=అగుచున్నది.

తా. ఆమనోరూపుడగు దేవుఁ డేకాలమునందు నాడులయందున్న ట్టి, పితృమనుషేరుగల సూర్య లేజస్సుచేత ఆక్రమింపఁబడుచున్నాఁడో— అనఁగా తిరస్కరింపఁబడిన అనేక జన్మార్జితవాసనాద్వారములు గలవాడగు చున్నాఁడో అప్పుడు ఇంద్రియములతోడఁగలసి మనస్సుయొక్క కేరణము లన్నియు అంతఃకరణమునందు ఉపసంహృతములగుచున్నవి. ఎప్పుడు మనస్సు కాష్ఠమునందన్నివలె అవిశేషముగా జ్ఞానరూపముతో దేహమునందంతయు వ్యాపించియుండునో అప్పుడు నిద్ర కలుగుచున్నది. అట్టి గాఢనిద్రావస్థయందు ఈమనోదేవుడు స్వప్నములను గాంచుటలేదు. ఏలయనఁగా నిద్రావస్థయందు దర్శనద్వారము లేజస్సుచేత నిరుద్ధమయియుండును. అనిద్రావస్థయందీశరీరము నందు బాధావిరహితమును, ప్రసన్నమును, శరీరవ్యాపకమును అగుసుఖము కలుగుచున్నది.

వివరణము:—మనోపాధి విశిష్టుడగు దేవుడు హృదయగతనాడు లందు సంచరించుచు నానావిధజన్మలందు ఆర్జితములయిన వాసనలను గాంచును. దీనినే స్వప్నమని పలుకుదురు.

నిద్రయందు పితృమనుషేరుగల సౌరలేజస్సుచేత హృదయస్థనాడీ ద్వారములు నిరుద్ధమయి యుండును కావున అట్టి గాఢనిద్రయందు స్వప్నములుకాని దుఃఖములుకాని కలుగఁజాలవు. సర్వదా ఆత్మానందానుభవ

రూపమగు సుఖముమాత్రమే యుండుననిభావము. అనుభూతిప్రకాశయం దీమంత్రమున కిట్లే విద్యారణ్యులవారు వ్యాఖ్యాన మొనర్చియున్నారు:—

శ్లో. నాడీఘ సంచరకజీవో నానాజన్తభిర్రాజితాః

వాససా వీక్షతే సోఽయం స్వప్న ఇత్యభిధీయతే.

౬౦

హృచ్చిద్రాణ్యవృతాని స్యుః సుప్తా పితౄభ్యుతేజసా,

చిత్తోపాధికజీవోఽపి పిత్రేనాత్రాభిభూయతే.

౬౧

మఃఖపృత్యుదయ స్పిత్రే నాస్తి ఛిద్రనిరోధతః,

అత్తానందః స్వప్రకాశః తదా జీవస్య తిష్ఠతి.

౬౨

అనుభూతిప్రకాశ. — 2-వ అధ్యాయము.

౪-వ ప్రశ్నము—2-వ మంత్రము.

అవ. ఈగాఢనిద్రావస్థయందు అవిద్యాకామకర్మనిబంధనములగు కార్యకరణములన్నియు శాంతములగుచున్నవి. అవిద్యాకారణనితములయినవి శాంతములయిన వగుచుండఁగా ఉపాధులచేత ఇదివఱకు భిన్నముగా తలంచఁ బడుచున్నదియును, అద్వయమును, ఏకమును, మంగళకరమును, శాంతమును అగుబ్రహ్మమే కేషించును. ఇట్టి ఆత్మస్వరూపమును పృథివ్యాద్యవిద్యావికారములను వేరుగాఁజూపించుచు ప్రదర్శించుటకయి దృష్టాంతముగనంబఱుచఁ బడుచున్నది:—

మూ. స యథా సోమ్య వయాంసి వాసోవృక్షం సంప్రతిష్ఠంతే,

ఏవం హవైతత్సర్వం పర ఆత్మని సంప్రతిష్ఠతే.

౭

పద. నః యథా సోమ్య వయాంసి వానః వాసోవృక్షం సంప్రతిష్ఠంతే, ఏవం హ వా ఏకత్వం పరే ఆత్మని సంప్రతిష్ఠతే.

౭

టీక. సః=అదృష్టాంతము (చెప్పబడుచున్నది) సోమ్య=సౌమ్యుడ
వగు ఓసౌర్యాయణీ! వయాంసి=పక్షులు, వాహోవృక్షం = నివసించుచున్న
వృక్షమునుగూర్చి, యథా=వివిధముగా, సంప్రతిష్ఠంతే = చేరుచున్నవో,
ఏవంహవై=ఈవిధముగానే, ఏతత్ సర్వం=ఈచెప్పబోవునదియంతయు, పరే
ఆత్మని=అక్షరుడగు పరమాత్మయందు, సంప్రతిష్ఠంతే-చేరుచున్నది.

తా. ప్రియదర్శనుడవగు ఓ సౌర్యాయణీ! ఒక్కదృష్టాంతమును
చెప్పెద నాలకింపుము. పక్షులన్నియు తాముతాము నివసించియున్న నివాస
వృక్షమును నేవిధముగా చేరుకొనునో అదేవిధముగా ముందు చెప్పబోవునది
యంతయు అక్షరుడగు పరమాత్మయందే ఆశ్రయించియుండును.

౪-వ ప్రశ్నము—౮-వ మంత్రము.

అవ. ఆ సర్వమేమియో చెప్పబడుచున్నది:—

మూ. పృథివీ చ పృథివీమాత్రా చాఽఽపశ్చాఽఽపోమాత్రా
చ తేజశ్చ తేజోమాత్రా చ వాయుశ్చ వాయుమాత్రా
చాఽఽకాశ శ్చాఽఽకాశమాత్రా చ త్తుశ్చ ద్రష్ట
వ్యంచ శ్రోత్రంచ శ్రోతవ్యంచ ఘ్రాణంచ ఘ్రాతవ్యంచ
రసశ్చ రసయితవ్యంచ త్వక్చ స్పర్శయితవ్యంచ వాక్చ
వక్తవ్యంచ హస్తా చాదాతవ్యంచోఽస్థ శ్చానందయి
తవ్యంచ పాయుశ్చ విసర్జయితవ్యంచ పాదౌచ గంత
వ్యంచ మనశ్చ మంతవ్యంచ బుద్ధిశ్చ బోధవ్యంచ చా
హంకారశ్చాహం కర్తవ్యంచ చిత్తంచ చేతయితవ్యం
చ తేజశ్చ విద్యోతయితవ్యంచ ప్రాణశ్చ విధారయి
తవ్యంచ — ౮

పద. పృథివీ చ పృథివీ మాత్రా చ ఆహః చ ఆపోమాత్రా చ తేజః
చ తేజోమాత్రా చ వాయుః చ వాయుమాత్రా చ ఆకాశః చ ఆకాశ

మాల్రా చ చక్షుః చ ద్రష్టవ్యం చ శ్రోత్రం చ శ్రోతవ్యం చ ఘ్రాణం చ ఘ్రాతవ్యం చ రసః చ రసయితవ్యం చ త్వక్ చ స్పర్శయితవ్యం చ వాక్ చ కర్తవ్యం చ హస్తా చ ఆదాతవ్యం చ ఉపశ్ఠః చ ఆనందయితవ్యం చ పాయః చ విసర్జయితవ్యం చ పాదౌ చ గంతవ్యం చ మనః చ మంతవ్యం చ బుద్ధిః చ బోధవ్యం చ అహంకారః చ అహంకర్తవ్యం చ చిత్తం చ చేతయితవ్యం చ తేజః చ విద్యోతయితవ్యం చ ప్రాణః చ విధారయితవ్యం చ.

టీక. పృథివీచ=స్థూలరూపమయిన పృథివియున్నా, పృథివీమాల్రాచ= (ఆపృథివికి కారణభూతమగు) గంధతన్మాత్రయున్నా, ఆహః చ=స్థూలరూప ములయిన ఉదకములున్నా, ఆపోమాల్రాచ = (ఆజలములకు కారణభూత మగు) రసతన్మాత్రయున్నా, తేజఃచ=స్థూలరూపమైన తేజస్సున్నా, తేజో మాల్రాచ = (ఆతేజస్సునకు కారణభూతమగు) రూపతన్మాత్రయున్నా, వాయుః చ=వాయువున్నా, వాయుమాల్రాచ = (ఆవాయువునకు కారణ భూతమగు) స్పర్శతన్మాత్రయున్నా, ఆకాశః చ=ఆకాశమున్నా, ఆకాశ మాల్రాచ=(ఆకారమునకు కారణభూతమగు) శబ్దతన్మాత్రయున్నా, (స్థూల సూక్ష్మభూతములు చెప్పబడినవి) చక్షుః చ=నేత్రేంద్రియమున్నా, ద్రష్ట వ్యంచ = ఆనేత్రేంద్రియముచేత చూడఁదగినరూపమున్నా, శ్రోత్రంచ = శ్రోత్రేంద్రియమున్నా, శ్రోతవ్యంచ = శ్రోత్రేంద్రియముచేత వినఁదగిన శబ్దాదికమున్నా, ఘ్రాణంచ=ఘ్రాణేంద్రియమున్నా (ఘ్రాణ మనఁగా ముక్కు) ఘ్రాతవ్యంచ = ఆఘ్రాణేంద్రియముచేత తెలిసికొనఁదగిన గం ధమున్నా, రసఃచ=రసనేంద్రియమున్నా, (రసము=నాలుక) రసయితవ్యం చ=రసనేంద్రియముచేత తెలిసికొనఁదగినరసమున్నా, త్వక్చ=త్వగింద్రియ మున్నా (త్వక్కు=చర్మము) స్పర్శయితవ్యంచ = ఆత్వగింద్రియముచేత తెలిసికొనఁదగినస్పర్శమున్నా (పంచజ్ఞానేంద్రియములు చెప్పబడినవి)వాక్చ= వాగింద్రియమున్నా, ప కర్తవ్యంచ=ఆవాగింద్రియముచేత చెప్పఁదగినవాక్కు

న్నా, హస్తాచ=చేతులున్నా, ఆదాతవ్యంచ=ఆహస్తేంద్రియములచేత తీసి
కొనఁదగిన ఆదానమున్నా, ఉపస్థఃచ=ఉపస్థేంద్రియమున్నా, ఆనందయిత
వ్యంచ=ఆజన సేంద్రియసాధ్యమగు ఆనందమున్నా, పాయుఃచ = పాయ్విం
ద్రియమున్నా (పాయువనఁగా మలమును విసర్జించు ఇంద్రియము) విస
ర్జయితవ్యంచ = పాయ్వింద్రియసాధ్యమగు మలవిసర్జనకృత్యమున్నా,
పాదౌచ=పాదములున్నా, గంతవ్యంచ=పాదేంద్రియసాధ్యమగు గమనాగ
మనమున్నా, మనఃచ=మనస్సున్నా, మంతవ్యంచ=మనస్సాధ్యమయిన తలం
పున్నా, బుద్ధిఃచ=నిశ్చయరూపమగు బుద్ధియున్నా, బోధవ్యంచ=బుద్ధిసాధ్య
మగు జ్ఞానమున్నా, అహంకారఃచ=అహంకారమున్నా, అహంకర్తవ్యంచ=
అహంకారసాధ్యమయిన (—అనఁగా నేను నాసంబంధమయినది అనియెడి
యభిమానలక్షణమగునది) అభిమానమున్నా, చిత్తంచ=చేతనముగల అంతః
కరణమున్నా, చేతయితవ్యంచ = ఆయంతఃకరణ సాధ్యమగు చేతనమున్నా,
తేజఃచ=తేజస్సున్నా, విద్యోతయితవ్యంచ = ప్రకాశింపఁజేయఁదగినది
యున్నా, ప్రాణఃచ=ప్రాణమున్నా, విధారయితవ్యంచ=ప్రాణసాధ్యమయిన
దేహధారణమున్నా, (అంతయు ఆపరమాత్మయందే ప్రతిష్ఠితమగుచున్నది.)

తా. (వెనుకటిమంత్రమునందు 'కస్తిన్నుసర్వేసంప్రతిష్ఠితాః?'యని
సౌర్యాయణియడిగిన ప్రశ్నమునకు సమాధానముగ పిప్పూదమహర్షి 'ఏత
త్సర్వం పరే అత్తని సంప్రతిష్ఠితే'యని సమాధానమొసంగెను. 'ఏతత్సర్వం'
అని చెప్పినప్పుడు ఆసర్వమేమి? యని ప్రశ్నముకలుగును కావున తద్వివర
మిమంత్రమునందు స్పష్టికరింపఁబడుచున్నది:—) పృథివి:—అనఁగా
వంచగుణాత్మకమగు స్థూలమయిన భూతమనిగ్రహించవలయును. పృథివీ
మాత్రయున్నా—అనఁగా ఆపృథివికి కారణమగు గంధతన్మాత్రయున్నా,
అట్లే జలములున్నా, ఆజలమునకు కారణమగు ఆపోమాత్రయున్నా—
అనఁగా రసతన్మాత్రయున్నా, తేజస్సున్నా, తేజోమాత్రయున్నా—

అనఁగా లేజఃకారణమగు రూపతత్త్వాత్మయున్నా, వాయువున్నా, వాయు తత్త్వాత్మయున్నా—అనఁగా అవాయువునకు కారణమగు స్పర్శతత్త్వాత్మయున్నా, అకాశమున్నా, అకాశతత్త్వాత్మయున్నా—అనఁగా అకాశమునకు కారణమగు శబ్దతత్త్వాత్మయున్నా, ఇందువలన స్థూలములును సూక్ష్మములును అను పంచభూతములు చెప్పఁబడినవి. అట్లే నేత్రేంద్రియమున్నా, అనేత్రేంద్రియముచేత గ్రహింపఁదగినరూపమున్నా, శ్రోత్రేంద్రియమున్నా ఆశ్రోత్రేంద్రియముచేత గ్రహింపఁదగినశబ్దమున్నా, ఘ్రాణేంద్రియమున్నా. ఆఘ్రాణేంద్రియముచేత గ్రహింపఁదగిన గంధమున్నా, (ఘ్రాణమనఁగా ముక్కు) రసనేంద్రియమున్నా, ఆరసనేంద్రియముచేత గ్రహింపఁదగిన రసమున్నా (రసమనఁగా నాలుక) త్వగింద్రియమున్నా, ఆత్వగింద్రియముచేత గ్రహింపఁదగిన స్పర్శమున్నా, (ఈఅయిదు పంచవిధజ్ఞానేంద్రియకృత్యములు) వాగింద్రియమున్నా, వాగింద్రియముచేత పలుకఁదగినవాక్కున్నా, హస్తములున్నా, ఆహస్తముల—(చేతుల)చేత గ్రహింపఁదగిన ఆదానమున్నా, జననేంద్రియమున్నా, ఆజననేంద్రియముచేత గ్రహింపఁదగిన ఆనందమున్నా, పాయ్వింద్రియమున్నా, ఆపాయ్వింద్రియముచేత నిర్వర్తింపఁదగిన మలాదివిసర్జనమున్నా, పాదములున్నా, ఆపాదములచేత చేయఁదగిన గమనాగమనములున్నా, (ఈఅయిదు కర్తేంద్రియవిషయములు) దీనివలన బుద్ధింద్రియములున్నా తద్విషయములున్నా, కర్తేంద్రియములున్నా తద్విషయములున్నా చెప్పఁబడినవని యెఱుంగునది) సంకల్పాత్మకమగు మనస్సున్నా, తద్విషయమగు మంతవ్యమున్నా, నిశ్చయాత్మకమగు బుద్ధియున్నా, తద్విషయమగు జ్ఞానమున్నా, అభిమానలక్షణమగు అంతఃకరణము అహంకారమనఁబడును. కావున అట్టి యహంకారమున్నా, తద్విషయమగు నేను నాదియను అభిమానమున్నా, చేతనముగల అంతఃకరణము చిత్తమనఁబడును కావున అట్టి చిత్తమున్నా, అట్టి యంతఃకరణసాధ్యమగు చేతయితవ్యమున్నా, లేజస్సున్నా, దానియొక్కవిషయ

మగు ప్రకాశాత్తకమగు జ్ఞానశక్తియున్నా, సూత్రాత్తకమగు ప్రాణమున్నా, ఆప్రాణముచేత సాధ్యమయిన దేహధారణాదిక్రియాజాతమున్నా ఇదియంతయు ఆపరమాత్మయందే ప్రతిష్ఠితమయి యుండునని భావము.

వివరణము:—మూలమునందు పంచభూతములందు 'లేజి' శబ్దము ఒకపర్యాయమువచ్చినది, మఱి అంతమునందు 'లేజశ్చవిద్యోతయితవ్యంచ' అని లేజశబ్దము చెప్పబడినది. రెండవదియగు లేజశబ్దమునకు అర్థము "త్వగింద్రియ వ్యతిరేకేణ ప్రకాశవిశిష్టాయా త్వక్ తయా నిర్భాస్యో విషయః" అని భాష్యమునందు వ్యాఖ్యాతమైనది. "లేజః జ్ఞానశక్తిసామాన్యం, అంతఃకరణచతుష్టయానుగతం; విద్యోతయితవ్యం అంతఃకరణ చతుష్టయ సామాన్యస్యైవ సామాన్యం విషయభూతం" అని శంకరానందదీపికయందు వ్యాఖ్యాతమైనది. అనగా అంతఃకరణచతుష్టయమునందు సామాన్యముగా ఉండునట్టి జ్ఞానశక్తియే ఇటు లేజశబ్దముచేత తెలుపబడినది. ఇచట మంత్రమునందు చెప్పబడినవి మొత్తము ౪౨ అని గ్రహించవలయును. "ద్వాచత్వారింశచ్చకారాస్తావద్భిః పాదైః పర ఆత్మని సంప్రతిష్ఠంత ఇతి వాక్యార్థః." అని శంకరానందదీపికయందు వివరింపబడియున్నది. ఈవిషయమే అనుభూతిప్రకాశికయందు దిట్లు గలదు:—

శ్లో. తస్మాత్ప్రాణిచ భూతాని జ్ఞానకర్తేంద్రియాణ్యపి,

అంతఃకరణభేదాశ్చ శక్తీ జ్ఞానక్రియాత్మకే.

౬౪

ఏలేషాం విషయా సృశ్వే ద్రష్టృశ్రోతాదినామకాః,

జీవోఽంతఃకరణస్థోఽపి జగత్సర్వ మిదం భవేత్.

౬౫

అనుభూతిప్రకాశము. 2-వ అధ్యాయము.

ప్రశ్నోపనిషత్తు—7

౪-వ ప్రశ్నము—౮-వ మంత్రము.

అవ. ఏయాత్త రూపము జలములందు సూర్యబింబము ప్రతిబింబిత మయినటుల దేహమునందు కర్మత్వభోక్తృత్వములతో ప్రవేశించియున్న దో తద్విషయము చెప్పఁబడుచున్నది:—

మూ. ఏష హి ద్రష్టా స్పృష్టా శ్రోతా ఘ్రాతా రసయితా
మంతా బోధా కర్తా విజ్ఞానాత్మా పురుషః, స పరే
అక్షర ఆత్మని సంప్రతిష్ఠతే. ౯

పద. ఏషః హి ద్రష్టా స్పృష్టా శ్రోతా ఘ్రాతా రసయితా మంతా
బోధా కర్తా విజ్ఞానాత్మా పురుషః సః పరే అక్షరే ఆత్మని సంప్రతిష్ఠతే. ౯

టీక. ఏషః హి=ఈ పాధిసహితుఁడగు నీజీవాత్మయే, ద్రష్టా=చూచు
చున్నవాఁడును, స్పృష్టా = స్పృశించుచున్నవాఁడును, శ్రోతా=వినుచున్న
వాఁడును, ఘ్రాతా=వాసనచూచుచున్నవాఁడును, రసయితా=అస్వాదించు
చున్నవాఁడును, మంతా = తలంచుచున్నవాఁడును, బోధా = తెలిసికొను
చున్నవాఁడును, కర్తా=కర్తయును, విజ్ఞానాత్మా=విజ్ఞానస్వరూపుఁడును అగు,
పురుషః=పురుషుఁడు; సః=ఆపురుషుఁడు, అక్షరే=నాశరహితుఁడగు, పరే
ఆత్మని = పరమాత్మయందు, సంప్రతిష్ఠతే = చేరుచున్నాఁడు.

తా. దర్శన, స్పర్శన, శ్రవణ, ఆఘ్రాణ, రసన, మనన జ్ఞానముల
నొనర్చుచు వీనికిన్నిటికి కర్తయై దేహేంద్రియాదికములను తెలిసికొనుటయే
స్వభావముగాఁగల విజ్ఞానాత్మకుఁడు—అనఁగా జీవుఁడు కార్యకరణసంఘాత
రూపమయిన—దేహేంద్రియాదికమునందు పరిపూర్ణుఁడయి యున్నవాఁడు
కావున పురుషుఁడనఁబడుచున్నాఁడు. జలప్రతిబింబితులగు సూర్యాదుల
ప్రతిబింబము జలాద్యాధారము శోషించిపోయినప్పుడు సూర్యాద్యధి
ష్ఠానమును చేరినటుల నీజీవుఁడు నాశరహితుఁడగు పరమాత్మయందే చేరును.

వివరణము:—‘విజ్ఞానాత్మా’ అనుపదమునందుగల విజ్ఞానశబ్దమునకు వ్యుత్పత్తి ద్వివిధముగ గలదు.

౧. విజ్ఞాయతే అనేనేటి విజ్ఞానం, బుద్ధ్యాది కరణభూతం.

ఆర్థము. దేనియొక్క సాహాయ్యముచేత విషయము నెఱింగెదరో అట్టి బుద్ధియున్నగు సాధనము విజ్ఞాన మనంబడును.

౨. విజానాతీతి విజ్ఞానం కర్తృకారకరూపం.

ఆర్థము. తెలిసికొనునది విజ్ఞాన మనంబడును.

విజ్ఞానం తదాత్మా తత్స్వభావః—విజ్ఞాతృస్వభావః.

ఆర్థము. తెలిసికొనుటయే స్వభావముగాఁ గలవాఁడు విజ్ఞానాత్మ.

౪-వ ప్రశ్నము—౧౦-వ మంత్రము.

ఆన. —జీవాత్మయు పరమాత్మయు నొక్కఁడే యను విషయము నెఱింగినవానికి కలిగెడి ఫలము చెప్పఁబడుచున్నది. —

మూ. పర మేవాక్షరం ప్రతిపద్యతే స యో హ వై తదచ్ఛా
య మశరీర మలోహితం శుభ్ర మక్షరం వేదయతే
యస్తు సోమ్య స సర్వజ్ఞ స్సర్వోభవతి తదేష శ్లోకః. ౧౦

పద. పరం ఏవ అక్షరం ప్రతిపద్యతే సః యః హ వా ఏతత్
అచ్ఛాయం అశరీరం అలోహితం, శుభ్రం అక్షరం వేదయతే యః శు
సోమ్య సః సర్వజ్ఞః సర్వః భవతి తత్ ఏషః శ్లోకః.

టీ. యోహవై=ఎవ్వఁడు, అచ్ఛాయం=త మోవిరహితుఁడును, అశరీరం=
నామరూపాదిసర్వోపాధిశరీరవర్జితుఁడును, అలోహితం=లోహితాదిసర్వగుణ
రహితుఁడును, (కావుననే) శుభ్రం=పరిశుద్ధుఁడును, అక్షరం=సర్వవిశేషణ
రహితుఁడగుటచేత అక్షరశబ్దవాఙ్మయఁడును అగు పరమాత్మను, వేదయతే=తెలిసి

కొనుచున్నాడో, సః=వాడు, సోమ్య! = తుభదర్శనుడవగు ఓసార్యాయణీ! సర్వజ్ఞఃభవతి = సర్వజ్ఞుడగుచున్నాడు, సర్వఃభవతి = సర్వస్వరూపుడగుచున్నాడు, తత్ = అవిషయమునుగూర్చి, ఏషశ్లోకః=ఈ చెప్పబోవు శ్లోకము, భవతి=అగుచున్నది.

౪-వ ప్రశ్నము—౧౦-వ మంత్రము.

మూ. విజ్ఞానాత్మా సహ దేవై శ్వ సర్వైః

ప్రాణా భూతాని సంప్రతిష్ఠంతి యత్ర,

తదక్షరం వేదయతే యస్తు సోమ్య

స సర్వజ్ఞ స్సర్వ మేవావివేశ, ఇతి.

౧౦

ఇత్యుత్తరవేదీయ ప్రశ్నోపనిషది చతుర్థప్రశ్న స్సమాప్తః.

పద. విజ్ఞానాత్మా సహ దేవైః చ సర్వైః ప్రాణాః భూతాని సంప్రతిష్ఠంతి యత్ర, తత్ అక్షరం వేదయతే యః తు సోమ్య సః సర్వజ్ఞః సర్వం ఏవ ఆవివేశ ఇతి.

౧౦

టీ. విజ్ఞానాత్మా=విజ్ఞానాత్మయు (జీవుడు) న్నూ, సర్వైః=సమస్త మయిన, దేవైశ్చ=దేవతలతోడ, ప్రాణాః = చక్షురాదీంద్రియములున్నూ, భూతాని=పృథివ్యాదిపంచమహాభూతములున్నూ, యత్ర=విపరమాత్మయందు, సంప్రతిష్ఠంతి=ప్రవేశించుచున్నారో, తత్=అట్టి, అక్షరం = నాశములేని అత్తను, యః తు=ఎవ్వడు, వేదయతే=లెలిపికొనుచున్నాడో, సః=వాడు, సోమ్య=సోమ్యుడర్శనుడవగు ఓసార్యాయణీ! సర్వజ్ఞః=సర్వజ్ఞుడు, (వాడు) సర్వం=సర్వమును, ఆవివేశ = ప్రవేశించుచున్నాడు. ఇతి=ఇట్లుని శ్లోకాభిప్రాయము.

తా. వెనుకటిమంత్రమునందు చెప్పబడిన విజ్ఞానాత్మయు, అగ్నియై ద్యుధిష్ఠానదేవతాసహితములగు చక్షురాదిజ్ఞానకర్తేంద్రియములున్న పంచమహాభూతములును అక్షరుండు—నాశరహితుండగు నేవరమాత్మయందు లీనమగుచున్నారో. అట్టి అక్షరస్వరూపు నెఱింగినవాడే సర్వజ్ఞుడనంబఱుగును. అతడు సర్వమును పొందుచున్నాడు. అనగా అతడు సర్వవ్యాపియగు పరమాత్మస్వరూపుడగుచున్నాడని భావము.

తా. ఈ ప్రశ్నమునకు సంబంధించిన వివరణము అనుభూతిప్రకాశము ౭-డవ అధ్యాయమునందున్నా; ఆత్మపురాణము ౧౭-వ అధ్యాయమునందున్నా ఉన్నదని యెఱుంగవలయును.

ప్రశ్నోపనిషత్తునందు చతుర్థప్రశ్నము సమాప్తము.

శ్రీగురుభ్యో నమః హరిః ఓమ్.

ప్రశ్నోపనిషత్తు

(అథర్వవేదాంతర్గతము)

ఆంధ్రటీకాతాత్పర్య వివరణసమన్వితము.

పంచమ ప్రశ్నము.

పంచమప్రశ్నము—౧-వ మంత్రము.

మూ. అథ హైనం శైబ్య సత్యకామః పప్రచ్ఛ స యో
హ వై తద్భగవత్ మనుష్యేషు ప్రాయణాంత మోం
కార మభిధ్యాయీత, కతమం వావ స తేన లోకం
జయతీతి తస్మై స హోవాచ. ౧

పద. అథ హా ఏనం శైబ్యః సత్యకామః పప్రచ్ఛ స యో హ వై
తత్ భగవత్ మనుష్యేషు ప్రాయణాంతం ఓంకారం అభిధ్యాయీత కత
మం వావ సః తేన లోకం జయతి ఇతి తస్మై సః హా ఉవాచ. ౧

టీ. అథహా=ఇప్పుడు, శైబ్యః=శిబియనుమహర్షియొక్క పుత్రుడగు,
సత్యకామః=సత్యకాముడు, “భగవత్ = ఓనువాత్తా! మనుష్యేషు=మను

ఘృలయందు, సః యః హ=ఆప్రసిద్ధుడగు ఎవ్వడు, ప్రాయణాంతం = తాను జీవించియున్నంతకాలము, ఓంకారం = ఓంకారమును, అభిధ్యాయా తనై=ధ్యానముచేయునో, సః=వాడు, లేన=ఆధ్యానముచేత, కతమంవాప లోకం=నిలోకమును, జయతి=జయించుచున్నాడు'' ఇతి= అని, ఏనం=ఈ పిప్పలాదమహర్షినిగూర్చి, పత్రచ్ఛ = అడిగెను. తస్మై=ఈవిధముగా తన్ను ప్రశ్న మొనర్చిన ఆసత్యకమునికొఱకు, సః = ఆపిప్పలాదుడు, ఉవాచ హ=సమాధానమును చెప్పెను.

తా. ఓంకారము పరబ్రహ్మప్రాప్తికిని అపరబ్రహ్మప్రాప్తికిని సాధన భూతము కావున అట్టి ఓంకారోపాసనమును నిధించుతలంపుతో ఈ ప్రశ్నము ప్రారంభింపబడినది:—శిబిచుహర్షి పుత్రుడగు సత్యకాముడు పిప్పలాదమహర్షిని ఇట్లని అడుగుచున్నాడు:— ఓమహాత్మా! మనుష్యులలో ఎవ్వడేని ఓంకారమే పరబ్రహ్మమని భావించి ఎల్లప్పుడు దానినే యావజ్జీవము ధ్యానించుచుండునో అట్టివాడు జ్ఞానముచేతను కర్మలచేతను పొందఁ దగినలోకము లేవిగలవో వానియం దేలోకమును పొందును? అని యడిగెను. అందులకు పిప్పలాదుఁ డిట్లని సమాధానమును చెప్పుచున్నాడు. ఇచట అభిధ్యానమనఁగా తన ఇంద్రియములను బాహ్యవిషయములందు చొరనీయక స్వస్థచిత్తుడయి ఓంకారమునందు భక్తిపూర్వకముగ ఆవేశింపఁబడిన బ్రహ్మభావము గలవాడయి ఇతరచింతలచేత కలుషితముగాని చిత్తముగలవాడయి గాలిలేని చోటనుండు దీపమువలె నిశ్చలుఁ డయియుండుట. సత్య, బ్రహ్మచర్య, అహింస, అపరిగ్రహ, త్యాగ, సన్యాస, కౌచ, సంతోష, అమాయావిత్వాదికములు మున్నగు అనేక విధములగు యమనియమాదిగుణములను యావజ్జీవముగా వ్రతముగా నాచరించుచుండువాడు జ్ఞానముచేతను కర్మాచరణముచేతను పొందఁదగినలోకము లేవిగలవో వానిలో నేలోకమును పొందునని ప్రశ్నార్థము.

అణము — ఇదివఱకు నాల్గవ ప్రశ్నమునందు ఉత్తమాధికారియగు బ్రహ్మమును పొందునట్టివిషయము స్పష్టముగ నిరూపింపఁబడెను. ఈ ౧-వ ప్రశ్నమునందు మందవైరాగ్యము గలిగి ఓంకారమునే ఆత్మనుగా ధ్యానించునట్టి మధ్యమాధికారి మూలగ్రంథమునందు ‘ప్రణవో ధను శ్శ్రో హ్యోత్తా’ ముండక. ౨-౨-౪ మంత్రసూచితమగు ప్రణవోపాసనానుసారము బ్రహ్మలోకమునుపొంది పిదప క్రమముగా పరబ్రహ్మమును పొందునట్టి రీతి ఈ ఐదవ ప్రశ్నమునందు వివరింపఁబడుచున్నది.

“అభిధ్యాయాత్” అను పదమునకు భాష్యకారులవారు “ఆత్మప్రత్యయసంతానావిచ్ఛేదో భిన్నజాతీయ ప్రత్యయాన్తరాఖలీకృతో నిర్వాతస్థ దీపశిఖాసమైభిధ్యానకర్తార్థః, సత్యబ్రహ్మచర్యా హింసాపరిగ్రహ త్యాగసన్నానైశ్చాచసంతోషామాయావిత్వాద్యనేక యమనియమానుగృహీతః స ఏవం యావత్తేవ ప్రతధారణః” అని వివరించియున్నారు కావున ప్రత్యాహరధారణ యమ నియమాదులు సూచితములు. ఓంకారధ్యానము నైతము ధ్యానమాత్రమే కావున దహరోపాసనాదికమువలె అపరబ్రహ్మ ప్రాప్తిమాత్రమే సాధనమా? లేక పరబ్రహ్మప్రాప్తికిని సాధనభూతమగునా? యని పృచ్ఛకుఁడగు సత్యకాముని యభిప్రాయము.

౧-వ ప్రశ్నము—౨-వ మంత్రము.

మూ. ఏతద్వై సత్యకామ పరం చాపరం చ బ్రహ్మ యదోంకారః, తస్మాద్విద్వానేతేనై వాయతనేనై కతర మన్వేతి.

పద. ఏతత్ వై సత్యకామ పరం చ అపరం చ బ్రహ్మ యత్ ఓంకారః, తస్మాత్ విద్వాన్ ఏతేన ఏవ ఆయతనేన ఏకతరం అన్వేతి.

టీ. సత్యకామ=ఓంసత్యకాముఁడా! పరంచ=సత్యమును అక్షరమును, పురుషాఖ్యమును అగు, యత్, ఏ, ఏతత్=ఈ, బ్రహ్మ=బ్రహ్మముగలదో,

అపరంచ = ప్రాణాభ్యుమును ప్రథమజమును అగు అపరబ్రహ్మము గలదో, అదియు, ఓంకారః=ఓంకారమే, తస్మాత్=అందువలన, విద్వాక్=పరబ్రహ్మము అపరబ్రహ్మము ఓంకారమే యని తెలిసికొనిన విద్వాంసుఁడు, ఆయత నేన=విస్తారమగు, విలేన వివ=ఈయోంకారాభిధ్యానముచేతనే, ఏకతరం= ఒక్కటియగు పరబ్రహ్మమునో లేక అపరబ్రహ్మమునో, అన్వేతి = పొందుచున్నాఁడు.

తా. ఓసత్యకాముఁడా! ఈయోంకారమే పరబ్రహ్మము అపరబ్రహ్మము అగుచున్నది. పరబ్రహ్మమనఁగా సత్యము, అక్షరము, పురుషాభ్యుము. అపరబ్రహ్మమనఁగా సగుణబ్రహ్మము, ప్రాణమును పేరుగలది. (హిరణ్యగర్భుఁడనియు చెప్పెదరు. సృష్ట్యారంభమున ఉత్పన్నుఁడయినవాఁడగుటచేత ప్రథమజుఁడనియు చెప్పఁబడును.

పరబ్రహ్మము సర్వధర్మవిశేషవిహీనమగుటచేత శబ్దరూపమాణముచేతను అనుమానాది ప్రమాణములచేతను బోధించుట కశక్యము.

అలీంద్రియమయినదికావున విష్ణ్వాది ప్రతిమాస్థానీయమగు ఓంకారమునందు భక్తిపూర్వకముగ బ్రహ్మభావమునుపొంది ధ్యానించువారలకు మాత్రము ఆబ్రహ్మము ప్రాప్యమగుచున్నదని శాస్త్రప్రమాణమువలన తెలియవచ్చుచున్నది.

అదేవిధముగ అపరబ్రహ్మము పొందఁబడుచున్నది.

కావున ఓంకారమే అపరబ్రహ్మము పరబ్రహ్మము అనుట యుక్తమగుచున్నది. ఓంకారమే పరబ్రహ్మము, సగుణబ్రహ్మము అని ఎఱింగిన విద్వాంసుఁడు ఆత్మప్రాప్తికి సాధనభూతమగు ఈయోంకారాభిధ్యానము చేత పరబ్రహ్మమునుగాని సగుణబ్రహ్మమునుగాని తప్పక పొందును. శ్రుతి ప్రమాణమువలన ఈయోంకారము బ్రహ్మమనకును మిక్కిలి సమీపమున నుండు ఆలంబనమని తెలియవచ్చుచున్నది.

వివరణము:—సత్యకాముఁ డడిగిన ప్రశ్నమునకు పిప్పలాదమహర్షి సంగ్రహముగ నిట సమాధానము నొసంగియున్నాఁడు. హింకారము పర బ్రహ్మమునకు సగుణ బ్రహ్మమునకు శ్రేష్ఠమును అంతరంగమును అగు ఆలంబన మనియు, సగుణబ్రహ్మమునకు ఆలంబనమని భావించి తదనుసారము ధ్యాన మొనర్చిన సగుణ బ్రహ్మమును పొందుననియు, పరబ్రహ్మమునకు ఆలంబనమని భావించి తదనుసారము ధ్యానమొనర్చిన పరబ్రహ్మస్వాప్తికి సాధనభూతమగు ననియు చెప్పఁబడినది.

3-వ ప్రశ్నము—3-వ మంత్రము.

మూ. సయద్యేకమాత్ర మభిధ్యాయీత సతేనైవ సంవేదిత
తూర్ణమేవ జగత్యా మభిసంపద్యతే, తమృచో మను
వ్యలోక ముపనయంతే స తత్ర తపసా బ్రహ్మచర్యేణ
శ్రద్ధయా సంపన్నో మహిమాన మనుభవతి. 3

పద. సః యది ఏకమాత్రం అభిధ్యాయీత సః తేన ఏవ సంవేదితః
తూర్ణం ఏవ జగత్యాం అభిసంపద్యతే తం ఋచః మనుష్యలోకం ఉపన
యంతే సః తత్ర తపసా బ్రహ్మచర్యేణ శ్రద్ధయా సంపన్నః మహిమానం
అనుభవతి. 3

టీ. సః=ఆహింకారాభిధ్యానశీలుఁడు, ఏకమాత్రం = (హింకారము
యొక్క సకలమాత్రల నెఱుంగక కేవలము ఒకమాత్రనే ఎఱింగియున్నవాఁ
డగుటచేత) ఒక్కమాత్రనే, అభిధ్యాయీత=ధ్యానించునో, సః=వాఁడు,
తేన ఏవ=ఆఏకమాత్రగల హింకారముయొక్క ఉపాసనముచేతనే, సంవే
దితః=బోధింపఁబడినవాఁడయి, తూర్ణం=ఏవ=శీఘ్రముగా, జగత్యాం=భూమి
యందు, అభిసంపద్యతే=సంపన్నుఁడగుచున్నాఁడు, తం=అట్టి ఏకమాత్రగల
హింకారము నుపాసించువానిని, ఋచః = ఋగభిమానిదేవతలు, మనుష్య

లోకం = మనుష్యజన్తమును, ఉపనయం లే=పొందించుచున్నది. సః=అతఁడు, తత్ర=అజన్తమునందు, తపసా=తపస్సుచేతను, బ్రహ్మచర్యేణ=బ్రహ్మచర్యముచేతను, శ్రద్ధయా = శ్రద్ధచేతను, సంపన్నః=కూడుకొనినవాడై, మహిమానం = సంపదలను, అనుభవతి=పొందుచున్నాడు.

తా. (వెనుకటి మంత్రభాష్యమునందు హింకారమే బ్రహ్మమునకు శ్రేష్ఠతమమగు ఆలంబనమని చెప్పినవిషయమిట సాధింపఁబడుచున్నది:—) హింకారమును ధ్యానించువాడు హింకారముయొక్క సకలమాత్రావిభాగాదికము నెఱుంగక ఏకదేశమును మాత్రమే ఎఱింగినవాడయి అనికదేశమునే ధ్యానించుచున్నను ఆధ్యానప్రభావమువలన శ్రేష్ఠగతినే పొందునుగాని సకలమాత్రల నెఱుంగలేదని కర్తయొగభ్రష్టఁడయి దుర్గతిని పొందఁడు. ఇంక నేమనగా హింకారముయొక్క ఏకమాత్రావిభాగమునే ఎఱింగి దానినే ఎల్లప్పుడు ధ్యానించుచుండినయెడల ఆయొంకారధ్యానముచేత వానిని ఋగభిమానిదేవతలు మనుష్యలోకమునందు మఱిల మనుష్యునిగానే పుట్టునటుల అనుగ్రహించును. ఓదపవాడు ఆ మనుష్యజన్తమునందు బ్రాహ్మణశ్రేష్ఠుఁడయి జన్మించి తపస్సు బ్రహ్మచర్యము శ్రద్ధ ఇవిగలవాడయి గొప్ప యైశ్వర్యము ననుభవించును. లోకమునందు జన్మించుట యనినతోడనే పశుపక్ష్యాదిజన్తము లనేకములు కలవు. కావున అట్టి జన్తములందు పుట్టకుండునటులను మనుష్యజన్తమునందే పుట్టునటులను ఋగభిమానిదేవత యనుగ్రహించును. యొగభ్రష్టఁడగువాడు శ్రద్ధావిహీనుఁడుగను, యథేష్ఠాచరణశీలుఁడును ఎన్నటికిని కాజాలఁడు. దుర్గతినిస్సీ పొందఁడు అని భావము.

వివరణము:— హింకారముయొక్క ప్రథమమాత్ర ఆకారము. ఇది ఋగ్వేదాత్మకము. ఇందులకు ప్రమాణము, పృథివ్యకార స్స ఋగ్వేదః.

యొగభ్రష్టఁడనగా తెలిసికొనవలసినదనియందు కొంత తెలిసికొని కొంత తెలిసికొననివాడు. భగవద్గీతయందుగల “సహికల్యాణకృత్కశ్చి

ద్వర్తం తాత గచ్ఛతి, తు చీనాం శ్రీమతాం గేహే యోగభ్రష్టాభిజా
యతే" అనుస్మృతివాక్యమునకు ఈశ్వరివాక్యమే మూలముగా నుండ
నోపును.

గీ-వ ప్రశ్నము—౪-వ మంత్రము.

మూ. అథ యది ద్విమాత్రేణ మనసి సంపద్యతే సోఽస్తరిక్షం
యజార్ఘి రున్నీయతే సోమలోకం, స సోమలోకే
విభూతి మనుభూయ పునరావర్తతే. ౪

పద. అథ యది ద్విమాత్రేణ మనసి సంపద్యతే సః ఆస్తరిక్షం య
జార్ఘిః ఉన్నీయతే సోమలోకం సః సోమలోకే విభూతిం అనుభూయ
పునః ఆవర్తతే. ౪

టీ. అథ=తరువాత, ద్విమాత్రేణ=ద్వితీయమాత్రయగు ఉకారమును,
మనసి=మనస్సునందు, సంపద్యతేయది = ఏకాగ్రభావముకలిగి ధ్యానించిన
యెడల, సః=వాఁడు, యజార్ఘిః=యజురభిమానిదేవతలచేత, సోమలోకం =
సోమలోకమగు, అంతరిక్షం = అంతరిక్షలోకమును, ఉన్నీయతే=పొందిం
పఁబడుచున్నాఁడు, (యజురభిమానిదేవతలు వానికి సోమలోకమును
కలుగఁజేయుచున్నవి) సః=ఆద్వితీయమాత్రాభిధ్యత, తత్ర=ఆసోమలోక
మునందు, విభూతిం=విశ్వర్యమును, అనుభూయ=అనుభవించి, పునః=మఱియ, ఆ
వర్తతే=మనుష్యలోకమునుగూర్చి వచ్చుచున్నాఁడు.

తా. ఓంకారముయొక్క రెండవమాత్రయగు ఉకారమునుమాత్ర
మే ఎఱింగి అట్టి ఉకారమును సోమదేవతాకమును, యజుర్మయమును,
స్వప్నాత్తకమును అగు మనస్సునందే ఏకాగ్రతగా ఆత్మభావము నెవ్వఁడు
పొందునో అట్టివాఁడు మరణించినపిదప ద్వితీయమాత్రాదూపులగు యజుర
భిమానిదేవతలచేత అంతరిక్షలోకమును పొందింపఁబడును. (పిదప) ఆ

యజురభిమానిదేవతలు వానికి సౌమ్యమయినజన్మమును కలుగఁజేయును. పిదప వాఁడా చంద్రలోకమునందుండు భోగముల ననుభవించి మఱిల మనుష్యలోకమునకు వచ్చును.

వివరణము:—మూలమునందు “ద్విమాత్రేణ” అనిమాత్ర మే చెప్పఁబడియున్నను పూర్వోక్తరసందర్భము ననుసరించి “ద్వితీయమాత్రయగు ఉకారమును” అని అర్థము గ్రహించుట న్యాయమయియుండుటచేత అట్లే చెప్పఁబడినది. ద్వితీయావిభక్తి చెప్పఁబడవలసినచోట తృతీయావిభక్తిని చెప్పట ఛాందసము.

కొందఱు “ద్విమాత్రేణ” అనుపదమునకు రెండవమాత్రయను అర్థమును గ్రహింపక అకార ఉకారరూపమాత్రాద్వయమని గ్రహించి అకారమునందు విశ్వాభిన్నుఁడగు విరాటుపురుషుని, ఉకారమునందు తైశాసాభిన్నుఁడగు హిరణ్యగర్భుని ధ్యానించుట యనుఅర్థమునుచెప్పచు అట్టి ధ్యానము వలననే ఈఫలము లభించునని చెప్పెదరు.

దీపికయందుమాత్రము మాత్రాద్వయముయొక్క ఉపాసనమనియు, మనస్సంపత్తి యనఁగా మనస్సనందు ఏకాగ్రతగా చింతించుట యనియు వ్యాఖ్యాత మొనర్పఁబడినది.

గీ-వ ప్రశ్నము—గీ-వ మంత్రము.

మూ. యః పునరేతం త్రిమాత్రేణో మిత్యేతేనై వాక్షరేణ పరం పురుష మభిధ్యాయీత స తేజసి సూర్యే సంపన్నః యథా పాదోదరస్త్యచా వినిర్దుచ్యత ఏవం హనై సపాప్సనా వినిర్దుక్త స్ససామభి రున్నీయతే బ్రహ్మలోకం.

స ఏతస్మా జ్ఞీవఘనా త్వరాత్పరం పురిశయం పురుష
మీక్షతే తదేతా శ్లోకాభవతః. ౫

పద. యః పునః ఏతం త్రిమాత్రేణ ఓమ్ ఇతి ఏతేన ఏవ ఆక్షరేణ
వరం పురుషం అభిధ్యాయాత సః లేజసి సూర్యే సంపన్నః యథా పాదో
దరః త్వచా వినిర్దుచ్యతే ఏవం హ వై సః పాప్తనా వినిర్దుక్తః సః సామభిః
ఉన్నీయతే బ్రహ్మలోకం సః ఏతస్మాత్ జీవఘనాత్ పరాత్పరం పురిశయం
పురుషం ఈక్షతే తత్ ఏతా శ్లోకా భవతః. ౫

టీ. యః పునః=ఎవ్వఁడు, ఏతం=ఈయొంకారమును, త్రిమాత్రేణ=
మాత్రాత్రయసమన్వితమగు, ఏతేన ఆక్షరేణ ఏవ=ఈ ఓం అనియెడి యక్ష
రముచేతనే, వరం=సూర్యంతర్గతమగు, పురుషం=పురుషస్వరూపమునుగా,
అభిధ్యాయాత = ధ్యానించుచునో, సః=అట్టియుపాసకుఁడు, లేజసి=లేజో
విశిష్టమగు, సూర్యే=సూర్యునియందు, సంపన్నః=సంపన్నుడగుచున్నాఁడు.
పాదోదరః=సర్పము, యథా=ఏవిధముగా, త్వచా=చర్మముచేత, వినిర్దుచ్య
తే=వదలఁబడుచున్నదో, ఏవం హవై=ఈవిధముగా, సః=ఆయుపాసకుఁడు,
పాప్తనా=పాపముచేతను, వినిర్దుక్తః = వదలఁబడినవాఁడగుచున్నాఁడు.
సః=ఆయుపాసకుఁడు, సామభిః = సామములచేతను, బ్రహ్మలోకం=బ్రహ్మ
లోకమును, ఉన్నీయతే = ఊర్ధ్వమును పొందింపఁబడుచున్నాఁడు, సః=
ఆయుపాసకుఁడు, జీవఘనాత్=జీవఘనుడగు, ఏతస్మాత్=ఈహిరణ్యగర్భుని
వల్ల నుండి, పరాత్పరం = పరాత్పరుడగు, పురుషం=పురుషుని, పురిశయం=
పురిశయునిగా, ఈక్షతే=చూచుచున్నాఁడు, తత్ = ఆవిషయమునుగూర్చి,
ఏతా శ్లోకా=ఈరెండుశ్లోక(మంత్ర)ములు, భవతః=ముందు చెప్పఁబడు
చున్నవి.

తా. ఓసత్యకాముడా! ఎవ్వఁడీయోంకారమును అకార ఉకార, మకారములను మాత్రాత్రియవిశిష్టమగు విజ్ఞానవిశేషముతో సూర్యమండలాంతర్గతుడగు పరమపురుషునిగా ధ్యానించునో వాడు ఓంకారము యొక్క తృతీయ మాత్రారూపుడయి తేజోరాశియగు సూర్యునియందే చేరియుండును గాని చంద్రలోకమునుండి ఫలానుభవానంతరము తిరిగి వచ్చునటుల మరణానంతరము తిరిగి సూర్యలోకమునుండి వెనుకకు రాలజాలడు. వివిధముగా సర్వము దేహమునందున్న కుటుసముచేత వదలబడుచున్నదయి కొత్తదానివలె యెటుల గనంబడుచున్నదో అదేవిధముగా పాపముచేత వదలఁబడినవాడయి తృతీయమాత్రారూపములగు సామములచేత బ్రహ్మలోకమును పొందింపఁబడుచున్నాఁడు. బ్రహ్మలోకమనఁగా హిరణ్యగర్భునియొక్క సత్యలోకము. హిరణ్యగర్భుఁడు సంసారులగు సకలజీవులకు ఆత్మభూతుఁడు. ఆహిరణ్యగర్భుఁడే సమష్టిలింగరూపముచేత సర్వభూతములను అంతరాత్మయగుచున్నాఁడు. సమష్టిలింగాత్మకుడగు ఆహిరణ్యగర్భునియందు జీవులందఱు చేరియున్నారు కావున ఆహిరణ్యగర్భుఁడు జీవఘనుడనంబడుచున్నాఁడు. త్రిమాత్రోంకారిషయము నెఱింగిన విద్వాంసుఁడు జీవఘనుడగు సీహిరణ్యగర్భునికంటె పరుఁడును పరమాత్మయు నగు పురుషుని గాంచుచున్నాఁడు. సర్వప్రాణి శరీరములందు ప్రవేశించియుండువాడు కావున పురుషుడని వ్యుత్పత్తి. ఈవిషయమునుగూర్చియే సీక్రింది రెండుమంత్రములు చెప్పఁబడుచున్నవి.

గీ-వ ప్రశ్నము—౬-వ మంత్రము.

మూ. తిస్రో మాత్రా మృత్యుమత్యః ప్రయుక్తా
అన్యోన్యసక్తా అనవిప్రయుక్తాః,
క్రియాసు బాహ్యోంతరమధ్యనూసు
సమ్యత్ప్రియుక్తాసు న కంపతే జ్ఞః.

౬

పద. తిస్రః మాత్రాః మృత్యుమత్యః ప్రయుక్తాః అన్యోన్యసక్తాః

అనవిప్రయుక్తాః శ్రీయాసు బాహ్యంతరమధ్యమాసు సమ్యక్ ప్రయుక్తాశ్చ
న కంపతే జ్ఞః. ౬

టీ. తిస్రః=మూడైన, మాతాః=(అకార, ఉకార, మకారములను
ఓంకారముయొక్క,) మాత్రలు, ప్రయుక్తాః=(బ్రహ్మదృష్టిలేక) ప్రయో
గింపఁబడినవై, మృత్యుమత్యః = మృత్యుగోచరములగునవి (అగుచున్నవి.)
(ఆమూఁడుమాత్రలు.) అన్యోన్యసక్తాః = అన్యోన్యసంబంధము గలవిగను,
అనవిప్రయుక్తాః=ప్రత్యేకము ఒక్కొక్కవిషయమునందే కూడుకొనకయుం
డునటులను, బాహ్యంతరమధ్యమాసు=బాహ్యంతరమధ్యములగు, శ్రీయాసు=
శ్రీయలయందు, సమ్యక్ప్రియుక్తాసు = బాగుగా ప్రయోగింపఁబడినవగుచుం
డఁగా, జ్ఞః=తద్విషయాభిజ్ఞుడగు యోగి, నకంపతే=చలంపఁడు.

తా. మూడయిన అకార ఉకార మకారములను (ఓంకారము
యొక్క) మాత్రలు ఆత్మయొక్క ధ్యానాదిశ్రీయలందు ప్రయుక్తముల
యినవయి మృత్యుగోచరము లగుచున్నవి. (బ్రహ్మదృష్టిలేక ప్రత్యేక
ప్రత్యేకదృష్టితో ఉపాసించినయెడల మృత్యుగోచరము అనఁగా సంసార
గతియేగాని మోక్షలాభములేదనిభావము) ఈమూఁడుమాత్రలను పరస్పర
సంబంధముకలుగునటుల ఒకేధ్యానకాలమునందు బాహ్యంభ్యంతరమధ్యమ
ములు జాగ్రత్స్వప్నసుషుప్తస్థాన పురుషాభిధ్యానలక్షణములగు యోగశ్రీయ
లయందుబాగుగా ప్రయోగింపఁబడినయెడల అనఁగా చక్కఁగా ధ్యానము
నొనర్చినయెడల ఆవిధముగా ఓంకారవిభాగము నెఱింగినవిద్వాంసునకు చలన
మెన్నటికిన్నీ లేదు. జాగ్రత్స్వప్నసుషుప్తపురుషులు స్థానత్రయముతోడ
మాత్రాత్రయరూపమగు ఓంకారాత్మరూపముచేత చూడఁబడినయెడల సర్వా
త్తభూతుడగు ఓంకారమయ్యుడగుచున్నాఁడు కావున అట్టివానికి చలత్వము
లేదని భావము.

౧-వ ప్రశ్నము—౭-వ మంత్రము.

అవ. సర్వవిషయసంగ్రహ మిమంత్రమునందు చెప్పబడుచున్నది:-

మూ. ఋగ్భిరేతం యజుర్భిరంతరిక్షం సామభిరన్యత్తత్కవయో
వేదయంతే, తమోంకారేణైవాఽఽయతనేనాన్వేతి
విద్వాన్యత్తచ్ఛాంతమజర మమృత మభయం పరంచేతి.

ఇత్యధర్వవేదీయ ప్రశ్నోపనిషది పంచమఃప్రశ్న స్సమాప్తః.

వద. ఋగ్భిః ఏతం యజుర్భిః అంతరిక్షం సామభిః యత్ తత్
కవయః వేదయంతే, తం ఓంకారేణ ఏవ ఆయతనేన ఆన్వేతి విద్వాన్
యత్ తత్ శాంతం అజరం అమృతం అభయం పరం చ ఇతి. ౭

టీ. కవయః=బ్రహ్మవేత్తలగువారలు, ఋగ్భిః=ఋగ్భులచేతను, ఏతం=
మనుష్యోపలక్షితమగు సీలోకమునున్న, యజుర్భిః=యజుస్సులచేత, అంత
రిక్షం = అంతరిక్షలోకమునున్న, సామభిః = సామములచేత, యత్ =
ఎయ్యది సుప్రసిద్ధమో, తత్=అట్టి బ్రహ్మలోకమునున్న, వేదయంతే =
తెలిసికొనుచున్నారు. విద్వాన్=విద్వాంసుఁ డగువాఁడు, తం=అలోకత్రయ
మును-అపరబ్రహ్మమును, ఓంకారేణ ఆయతనేన=ఓంకారమునుసాధనము
చేతనే, ఆన్వేతి=పొందుచున్నాఁడు. (ఆయోంకారసాధనముచేతనే) శాం
తం=శాంతమయినట్టియు, అజరం=జరారహితమును, అమృతం = అమృత
మును, అభయం=భయరహితమును అగు, తత్=ఆ, పరంచ = పరబ్రహ్మము
నున్న, (పొందుచున్నాఁడు.) ఇతి=ఈప్రశ్న మిట సమాప్తమయినది.

తా. సాధకుఁడు ఋగ్భులచేత మనుష్యోపలక్షితమగు సీలోకమును,
యజుస్సులచేత అంతరిక్షలోకమును, సామములచేత బ్రహ్మలోకమును పొందు
చున్నాడని మేధావంతులు—విద్వాంసు లెఱుంగుచున్నారుగాని విద్యా
విహీను లెఱుంగఁజాలరు. అపరబ్రహ్మలక్షణమగు సీ త్రివిధలోకమును ఓంకార
ప్రశ్నోపనిషత్తు—రి

సాధనముచేత విద్వాంసుడగువాఁడు పొందుచున్నాఁడు. ఓం యోంకార సాధనముచేతనే సత్యమును, పురుషశబ్దవాచ్యమును, శాంతమును, జాగ్రత్ స్వప్న సుషుప్త్యాదివిశేషణ వివర్ణితమును, సర్వప్రపంచవివర్ణితమును, కావుననే అజరమును-అనఁగా జరావర్ణితమును, అమృతమును-అనఁగా మృత్యురహితమును, కావుననే-అనఁగా జరామరణవిక్రియారహితమగుటచేతనే అభయమును, కావుననే నిరతిశయమును అగు పరబ్రహ్మమునుకూడ సీయోంకారసాధనముచేతనే పొందుచున్నాఁడు. ఇతి శబ్ద మిట ప్రశ్నసమాప్తి ద్యోతకము.

ప్రశ్నోపనిషత్తునందు పంచమప్రశ్నము సటికము సమాప్తము.

ఈప్రశ్నకు సంబంధించిన గ్రంథభాగములు :—

అనుభూతి ప్రకాశము 2-వ అధ్యాయము.

ఆత్మపురాణము ౧౭-వ అధ్యాయము.

శ్రీ గురుభ్యో నమః హరిః ఓమ్.

ప్రశ్నోపనిషత్తు

(అథర్వవేదాంతర్గతము.)

ఆంధ్రటీకాతాత్పర్య వివరణసమన్వితము.

షష్ఠ ప్రశ్నము.

—
౬-వ ప్రశ్నము—౧-వ మంత్రము.

మూ. అథ హైనం సుకేశాభారద్వాజః పప్రచ్ఛభగవన్ హిర
ణ్యనాభః కౌసల్యో రాజపుత్రో మా ముపేత్యైతం
ప్రశ్నమపృచ్ఛత, షోడశకలం భారద్వాజ పురుషం వే
దతమహం కుమార మబ్రువం నాహమిమం వేదయద్య
హమిమ మవేదిషం కథం తేనావక్ష్యమితి సమూలోవా
ఏషపరిశుష్యతి యోఽనృతమభివదతి తస్మాన్నాన్యైశ్చ
సృతం వక్తుం సత్కాక్షీం రథమారుహ్య ప్రవవ్రాజ తం
త్వా పృచ్ఛామిక్వాసౌ పురుషశ్చితి. ౧

పద. అథ హ ఏనం సుకేశాః భారద్వాజః పప్రచ్ఛ భగవన్ హిర
ణ్యనాభః కౌసల్యః రాజపుత్రః మాం ఉపేత్య ఏతం ప్రశ్నం అపృచ్ఛత

పోడశకలం భారద్వాజ పురుషం వేత్త తం అహం కుమారం అబ్రువం న
అహం ఇమం వేద యది అహం ఇమం అవేదిషం కథం లే న అవత్క్యం
ఇతి సమూలః వా ఏషః పరిశుష్యతి యః అన్యతం అభివదతి తస్మాత్ న
ఆర్హామి అన్యతం వత్తుం సః తూష్టిం రథం ఆరుహ్య ప్రవవ్రాజ తం త్వా
భృచ్చామి క్వ ఆసౌ పురుషః ఇతి. ౧

టీ. అథ=తరువాత, ఏనం = ఈపిప్పలాదమహర్షిని, భారద్వాజః =
భరద్వాజుని పుత్రుడగు, సుకేశాః = సుకేశుడనువాడు, వప్రచ్ఛహ=(ఈ
చెప్పబోవుప్రకారము) అడిగెను. “భగవత్ = పూజ్యుడవగు ఓపిప్పలాద
మహర్షీ! కాసల్యః = కోసలదేశమునందు జన్మించిన, రాజపుత్రః=క్షత్రియ
కుమారుడగు, హిరణ్యనాభః = హిరణ్యనాభుడనువాడు, మాం=నన్ను,
ఉపేత్య=పొంది (అనఁగా నాదగ్గఱకువచ్చి), భారద్వాజ = ఓభరద్వాజ
పుత్రుడా! పోడశకలం = పదునాఱుకళలుగల, పురుషం=పురుషుని-ఆత్మ
ను, వేత్త=తెలిసికొన్నాడవా!” (అని) ఏతం ప్రశ్నం=ఈప్రశ్నను, ఆపృ
చ్ఛత=అడిగెను.

అహం=నేను, తం=ఆ, కుమారం = రాజపుత్రుని గూర్చి, అహం =
నేను, ఇమం = (నీవడిగిన) యీ ౧౬ కళలుగల ఆత్మపురుషుని, నవేద =
ఎఱుంగను, (అని) అబ్రువం = చెప్పితిని.

(నేనిట్లు చెప్పినప్పటికిన్నీ నాకీవిషయము తెలియుననియు, తెలిసి
యే నేను తనకు చెప్పలేదనియు ఆరాజపుత్రుడు సంశయపడుచుండఁగా నే
నిట్లంటిని) అహం=నేను, ఇమం = ఈపోడశకళలుగల పురుషునిగూర్చి, అవే
దిషం యది=తెలిసికొనియున్నయెడల, లే = (యోగ్యుడవగు) నీకొఱకు,
కథం న అవత్క్యం=ఎట్లు చెప్పకయుండఁగలను, ఇతి=ఇట్లుని (నేను పలికితిని).

(అప్పటికిన్నీ ఆ రాజపుత్రునకు నామాటయందు నమ్మకము లేకపో
వుటచేత అతనికి నమ్మకము పుట్టుటకయి మఱల నే నిట్లు చెప్పితిని.) యః=

ఎవ్వఁడు? అన్యతం అభివదతి=అసత్యమును పలుకుచున్నాఁడో, సః ఏషః = అవీఁడు, సమూలః = సమూలముగా, పరిశువ్యతివై = నశించిపోవునుగదా, తస్మాత్ = అందువలన, అన్యతం = అసత్యమును, వత్తుం = చెప్పటకు, నఅర్హామి = తగను. (అని చెప్పితిని. అంతట)

సః = ఆరాజపుత్రుఁడు, రథం ఆరుహ్య = రథమునెక్కి, తూష్ణీం ప్రవరాజహ = ఊరక వెళ్ళిపోయెను.

అసౌ పురుషః = ఈ పోడశకశలుగలపురుషుఁడు, క్వ = ఎచ్చట నున్నాఁడు? ఇతి = అని, తం = ఆపురుషునిగూర్చి, త్వా = నిన్ను, పృచ్ఛామి = అడుగుచున్నాఁడను.

తా. కార్యకారణలక్షణమగు జగత్తంతయు సుఖప్రికాలమునందు విజ్ఞానాత్మస్వరూపముతో అక్షరుండగు పరమాత్మయందు ఉంటున్నదను విషయ మిదివఱకు చెప్పఁబడినది. ఆయక్షరుండే సర్వకారణభూతుఁ డగుట చేత ప్రశ్నకాలమునం దీ జగత్తంతయు వానియందే లయించుచున్న దనియు, మఱల ఆ యక్షరునినుండియే జగదుత్పత్తి కలుగుచున్నదనువిషయము సిద్ధమగుచున్నది. కారణము కానిదానియందు కార్యము చేరియుండఁ జాలదు గదా.

‘అత్తన ఏష ప్రాణోజాయతే’ [ప్రశ్న-3-3] అనుశ్రుతి పై విషయమునే ప్రతిపాదించుచున్నది. జగత్తునకు కారణభూత మెయ్యదియో అట్టిదాని నెఱుంగుటవలన పరశ్రేయశృట్టవాచ్య మగుమోక్షము లభించుచున్నదని సర్వోపనిషత్పద్ధాంతమై యున్నది. అనంతరమునందు ‘స సర్వజ్ఞః సర్వోభవతి’ [ప్రశ్న-౪-౧౦.] అని శ్రుతి విధించుచున్నది. అనఁగా జగత్కారణమియ్యదియని యెఱింగినవాఁడు సర్వజ్ఞుఁడున్ను సర్వస్వరూపుఁడున్ను అని శ్రుత్యర్థము. సత్యమును అక్షరుఁడును అగు ఆపురుషునియొక్క ఉనికి ఎచ్చట యనువిషయము మనఃకల్పము విచారించవలసియున్నది కావున అవిషయమును

నిర్ణయించుటకీ ౬-వ ప్రశ్నము చెప్పబడుచున్నది. అత్తవిజ్ఞానము అతి దుర్లభమనియు, ఆ యాత్మ విజ్ఞానార్థులగు ముముక్షువులు అత్తప్రాప్తికయి అతిశయమయిన ప్రయత్నము నొనర్పవలయుననియు సూచించబడినది:—భరద్వాజ పుత్రుడగు సుకేశుడనువాడు పిప్పలాదమహర్షి సమీపమునకు వచ్చినవాడయి ఈ చెప్పబోవువిధముగా ప్రశ్నించెను:—‘పూజ్యుడవగు ఓ పిప్పలాదమహర్షీ ! శోసలదేశమునందు జన్మించినట్టియు క్షత్రియకులాత్మన్నుడయినట్టియు హిరణ్యనాభుడనువాడు నాదగ్గఱకువచ్చి ‘షోడశకళుని అనగా పదునాఱుకళలు అవయవములుగాఁగల పురుషునిగూర్చి నీవెఱుంగుదువా?’ యని నన్నడిగెను. న న్నీవిధముగా ప్రశ్నించిన హిరణ్యనాభుడను రాజపుత్రుని చూచి ‘నీవడిగిన షోడశకలుండగు పురుషునిగూర్చి నాకేమియు తెలియదని’ నేనంటిని. కాని నాకావిషయము తెలియుననియు తెలిసియే తనకు నేను బోధించలేదనియు అతఁడు మనస్సునందు తలంచుచున్నటుల నాకు లోచనమిది. అప్పు డతనిమనస్సునందుఁగల అనుమానమును పోగొట్టుట కయి నీవడిగిన షోడశకళలుగల పురుషునిగూర్చి నే నెఱింగియున్నయెడల శిష్యునకుండవలసిన సుగుణములన్నియుంకలిగి విద్యార్థియై వచ్చి అడుగుచున్న నీకు చెప్పకయందునా? యని నేనంటిని. నేనిట్లు చెప్పినప్పటికిన్నీ అతనికి యింకా నాకు తెలియదనునంగతియందు విశ్వాసములేనట్లే నాకు లోచనమిది. అంతట నేనిట్లంటిని. ఎవడయితే తనకు తెలిసినదానిని తెలిసినట్లు తెలుపక వేఱువిధముగా పలుకునో వాడు సమూలముగ నశించుననువిషయమును నే నెఱింగియు నీతో ఆసత్యవాక్యమును పలుకుదునా? ఆసత్యమాడుట తప్పను విషయమును నే నెఱుంగుదును. కనుక మూఢునివలె నేను తెలిసినదానిని తెలియదు అని చెప్పను. కనుక నామాటను విశ్వసించుమని చెప్పగా ఆ రాజపుత్రుడు నాకీవిషయము నిజముగా తెలియదని నమ్మినవాడయి తెలియని వానిదగ్గఱకుఁ బోయి అడిగితి నే యని లజ్జగలవాడయి రథమెక్కి వచ్చిన దారి నే లిరిగిపోయెను. దీనిపలన విమి తెలియుచున్నదనఁగా యోగ్యుడయిన

వాఁడు తగినవిధముగా వచ్చి ప్రార్థించి అడిగినయెడల తెలిసినవాఁడు వానికి విద్యను ఉపదేశించవలయుననియు, సర్వకాల సర్వావస్థలయందు అన్యతమును పలుకగూడదనియు సిద్ధించుచున్నది. ఆహారణ్యనాథుఁడను రాజపుత్రుఁడు నన్నప్రశ్నించిన ఆ షోడశకశలుగల పురుషునిగూర్చియే మిమ్ములను నేనడుగుచున్నాను. అతఁడు నన్నడిగినప్రశ్న నాహృదయమునం దెప్పుడు శల్యముగా నుండినను పీడించుచున్నది. ఆ షోడశకశావిశిష్టుఁడగు పురుషుఁడెచ్చటనుండును? ఆపురుషుని తెలిసికొనుట యెట్లు? అని ప్రశ్నించెను.

వివరణము:—ఈ మంత్రమునందుచెప్పిన సందర్భమునుబట్టి విచారింపఁగా అర్హుఁడయినవాఁడు తన్ను విద్యార్థియై సమీపించినప్పుడు తనకు తెలిసినవిషయమును వానికి బోధించవలయుననియు, తనకు తెలియనివిషయమును తెలిసినటుల అభినయించి ఏదోఒకరీతిగ బోధించుటకు ప్రయత్నింపఁగూడదనియు సిద్ధించుచున్నది. ఈవిషయము శల్యమువలె నాహృదయమునందు చేరి నన్ను పీడించుచున్నదని చెప్పుటచేత తెలిసికొనఁ దలచినవిషయము తెలిసికొననంతవఱకు హృదయమునందు శల్యము మున్నగు నది గుచ్చుకొనియున్నయెడల అది యెటుల బాధించుచుండునో అదేవిధముగా బాధించుచుండునని భావము.

౬-వ ప్రశ్నము—౨-వ మంత్రము.

మూ. తస్మై సహోవాచ ఇహైవాన్తశ్శరీరే సోమ్య స పురుషో
యస్మిన్నేతాః షోడశకళాః ప్రభవన్తీతి. ౨

పద. తస్మై సః హ ఉవాచ ఇహ ఏవ అన్తశ్శరీరే సోమ్య సః పురుషః
యస్మిన్ ఏతాః షోడశకలాః ప్రభవన్తి ఇతి. ౨

టీ. సోమ్య = యోగ్యుఁడవగు ఓ భరద్వాజుఁడా! యస్మిన్ =
ఏపురుషునియందు, ఏతాః = ఈ, షోడశకళాః = షోడశకశలు, ప్రభ

వంతి = పుట్టుచున్నవో, సః = ఆ, పురుషః = పురుషుడు, ఇహవివ = ఇక్కడనే, అంతఃశరీరే = శరీరమధ్యభాగమునందుఁగల హృదయకమలాకాశ మధ్యభాగమునందు (ఉన్నవాఁడని యెఱుంగవలయును), ఇతి = ఇట్లని, సః = ఆపిప్పలాదుఁడు, తస్యై = ఆ భరద్వాజునికొఱకు, ఉవాచహ = పలికెను.

తా. యోగ్యుడవగు ఓ భరద్వాజుడా! ఏపురుషునివల్లనుండి ముందు చెప్పఁబడుచున్న ప్రాణాదిషోడశకళలు పుట్టుచున్నవో అట్టి పురుషుడు ఇచ్చటనే ఈశరీరమునందే హృదయకమలాకాశ మధ్యభాగమునందు ఉన్నాఁడని ఎఱుంగవలయును. దేశాంతరమునం దెచ్చటనో ఉన్నాఁడని తలంపవలదు. వాస్తవమునకు ఆ పురుషుడు నిష్కలుడయినను ఉపాధిభూతములగు ప్రాణాదిషోడశకళలచేత కళాసహితునివలె అవిద్యావశము చేత చూడఁబడుచున్నాఁడు. ఆరోపితములయిన ఉపాధిభూతములగు కళలను విద్యాబలముచేత తొలగించిచూచినయెడల కేవలఁడగుపురుషు నెఱుంగవచ్చును కావున కళలు ఆ పురుషునివల్లనుండి పుట్టుచున్నవని చెప్పఁబడుచున్నది. అద్వయమును నిర్మలమును అగు ఆత్మతత్త్వమునందు ప్రాణాదికళాధ్యారోపమును చేయనియెడల విషయగ్రహణము దుశ్శకమగుటచేత అవిద్యావిషయకములగు ప్రాణాదిషోడశకళలు ఆరోపితము లయినవి. అవిద్యావిషయకములగు ప్రాణాదిషోడశకళలు చైతన్యమునకు అవ్యతిరేకముగ పుట్టుచు పెఱుగుచు నశించుచున్నవానివలె గనఁబడుచున్నవి. దీనినిగాంచియే శ్రాంతులయిన కొందఱు అగ్నియొక్క ఉష్ణస్పర్శవలన నెయ్యికరిగి ద్రవీభూతమెట్లగుచున్నదో అదేవిధముగా చైతన్యముకూడ ఘటాద్యాకారములవలె ప్రతిక్షణము పుట్టుచు లయమగుచున్నదని తలంచుచున్నారు.

౬-వ ప్రశ్నము—3-వ మంత్రము.

అవ. వెనుకటి మంత్రమునందు 'యస్మిన్నేతాః షోడశకళాః ప్రభవంతి' యనువాక్యము పురుషవిశేషణముగా చెప్పఁబడినది. అనఁగా ఆపురు

ప్రశ్నము: ఆంధ్రటికాతాత్పర్యవివరణసమన్వితము. 121

ఘండు ఆషాఢశకశలకు ఉత్పాదకుఁ డగుటచేత తద్విష్ణుఁడను విషయము కూడ నిశ్చితమగుచున్నది. ఆ షాఢశకశలయొక్కసృష్టి ఏక్రమముగా అగుచున్నదనువిషయ మిమంత్రమునందు చెప్పఁబడుచున్నది:—

మూ. స ఈక్షాంచక్రే కస్తి న్నహ ముత్కాన్త ఉత్కాన్తో
భవిష్యామి కస్తిన్వాప్రతిష్ఠితే ప్రతిష్ఠాస్యామితి. 3

పద. సః ఈక్షాంచక్రే కస్తిన్ అహం ఉత్కాన్తే ఉత్కాన్తః
భవిష్యామి కస్తిన్ వా ప్రతిష్ఠితే ప్రతిష్ఠాస్యామి ఇతి. 3

టీ. కస్తిక్ = ఎవ్వఁడు? ఉత్కాన్తే = శరీరమునుండి లేచిపో
యినవాఁ డగుచుండఁగా, అహం = నేను, ఉత్కాన్తః = లేచిపోవువాఁ
డను, భవిష్యామి = కాఁగలనో, కస్తిక్ = ఎవ్వఁడు? ప్రతిష్ఠితేవా =
ఉన్నవాఁడగుచుండఁగా, అహం = నేను, ప్రతిష్ఠాస్యామి = ప్రతిష్ఠను
చెందియుంటున్నాఁడనో, ఇతి = ఈప్రకారము, సః = ఆపురుషుఁడు,
ఈక్షాంచక్రే = ఆలోచించెను.

తా. ఓ భరద్వాజుడా ! నీవు షాఢశకశలుగల పురుషునిగుఱించి
చెప్పవలసినదిగా నన్నడిగితివి. సృష్టి చేతనపూర్వకమని— అనగాఁ చేత
నాధిష్ఠితమని నీ వెఱింగియే యున్నాడవు. తద్విషయము వివరింపఁబడు
చున్నది. ఆపురుషుఁ డిట్లు ఆలోచించెను. ఈదేహమునం దున్నవానిలా
ఎయ్యది దేహమునందుండి వెలుపలికి లేచిపోవునెడల నే నీదేహమునందుండి
బయలుపెడలిపోవుచున్నాను? ఎయ్యది దేహమునందు నిలిచియుండఁగా
నే నీదేహమునందు ప్రతిష్ఠితుఁడనయి యుంటున్నాఁడను? అని ఆలో
చించెను.

పూర్వః—జగత్సృష్టికి కర్త ఆత్మకాఁడు. ప్రధానము జగత్కర్త. పురుషుని ప్రయోజనమును ఉద్దేశించి ప్రధానమే మహదాద్యాకారముగా పరిణమించుచున్నదనుట యుక్తమగును గాని వేదాంతులు చెప్పచున్నట్టి సృష్టిప్రక్రియ అసంగతమగుచున్నది:—ఏలయనఁగా అసహాయుండగు పురుషుఁడు ఈక్షణపూర్వకముగా జగత్సృష్టి నొనర్చుచున్నాడని వేదాంతులందురు. సాధనవిహీనుడగు ఆత్మ జగత్తును సృజించెననుట యుక్తివిరుద్ధము. ఇదియునుగాక జగత్సృష్టి నొనర్చుటయనఁగా చూచిచూచి తనకు అనర్థమును తెచ్చిపెట్టుకొనుటయే గదా. బుద్ధిగలవాఁ డెవ్వఁడున్నూ తనకు అనర్థమును కలుగఁజేయువనిని తానుగా చేసికొనఁజాలఁడుగదా. కావున మాసిద్ధాంతమే యుక్తిసమ్మతమయి యున్నది. సత్త్వాదిగుణసామ్యమయిన ప్రధానమో లేక ఈశ్వరేచ్ఛానుపర్తనముగల పరమాణువులూ జగత్సృష్టి నొనర్చుచున్నవి. ‘సక్షాంతచక్రే’ అను శ్రుతిపదనము ప్రధానకర్తృత్వవాదమునకు విరుద్ధముగదా యని యందుచేని అందులకు సమాధానము నాలకింపుఁడు. రాజు యొక్క ఆంతరంగిక సేవకుఁ డగువానినిగుఱించి ఉపచారముగా రాజుని చెప్పినటుల నియతక్రమముగా సృష్టియందు ప్రవర్తించుచున్న అచేతనమగు ప్రధానమునందు ఉపచారముగా ‘క్షాంతచక్రే’ యని చెప్పట ఉపపన్నమే.

సమాధానము:—సాధనాంతరరహితుండగు పురుషుఁడు సృష్టినినర్చుననుటయు, అట్లు ఒక వేళ చేసినను బుద్ధిగలవాఁ డెవ్వఁడున్నూ తనకు అనర్థకరమగువనిని (సృష్టిని) తానే చేసికొనుట లోకసిద్ధముగాలేదనియు మీరు వేదాంతులసిద్ధాంతమునందు చూపిన అనుపపత్తులు న్యాయ్యముగా లేవు. మేము అవిద్యాకృతనామరూపోపాధిబంధనత్వాదులను అంగీకరించుచున్నాము గాని పారమార్థికముగ అంగీకరించుట లేదు. కావున సృష్టి బంధనాదికమును అవిద్యాభీనులవిషయమునుగా అంగీకరించుటచేత మీరుచెప్పిన అసంగతత్వము వేదాంతుల పరమార్థసిద్ధాంతమును స్పృశింపఁజాలదు.

వివరణము:—~~ప్రశ్న~~ ఈ ౨-వ 3-వ మంత్రములయొక్క భాష్యమునందు శ్రీమచ్ఛంకరభగవత్పాదులవారు సృష్టివిషయమయి తార్కికులు, సాంఖ్యులు, బౌద్ధులు మున్నగువారు ఉపనిషత్సిద్ధాంతమునందు ఆరోపించెడి అనుపపత్తులను పేర్కొని అవైదికులగు ప్రైమతములవారి సిద్ధాంతమును ఆయామతసిద్ధాంతములందుగల అనుపపత్తులు మున్నగువానిని పేర్కొని ఖండించియున్నారు. ఆయామతములవారిసిద్ధాంతము తెలిసినగాని అందుగల యుక్తాయుక్తతలను నిర్ణయించుకొనుటకు శక్యముకాదు. తర్కశాస్త్ర పరిభాషను చక్కగా నెఱింగినగాని ఆ పూర్వపక్షసమాధానములు సులభముగా మనసునకు పట్టజాలవు. కావున గ్రంథవిస్తరణీతిచేత మే మావిషయము నిట ఉపేక్షించితిమి.

౨-వ ప్రశ్నము—౪-వ మంత్రము.

మూ. స ప్రాణ మసృజత ప్రాణా చ్ఛ్రద్ధాం ఖం వాయుః
జ్యోతి రాపః పృథివీద్రియం, మనో ౭న్న మన్నా
ద్వీర్యం తపో మన్త్రాః కర్త లోకా లోకేషు చ
నామ చ. ౪

పద. సః ప్రాణం అసృజత ప్రాణాత్ శ్రద్ధాం ఖం వాయుః జ్యోతిః
ఆపః పృథివీ ద్రియం మనః ఆన్నం అన్నాత్ వీర్యం తపో మన్త్రాః కర్త
లోకాః లోకేషు చ నామ చ. ౪

టీ. సః = ఆపురుషుడు, ప్రాణం = ప్రాణమును (అనగా హిరణ్యగర్భుని), అసృజత = సృజించెను. ప్రాణాత్ = ప్రాణమువల్లనుండి (హిరణ్యగర్భునివల్లనుండి), శ్రద్ధాం = శ్రద్ధను - ఆస్తిక్యబుద్ధిని, ఖం = (శబ్దగుణకమగు) ఆకాశమును, వాయుః = (శబ్దస్పర్శగుణకమగు) వాయువును.

జ్యోతిః = (శబ్దస్పర్శరూపగుణములుగల) అగ్నిని, ఆపః = (శబ్ద, స్పర్శ, రూప, రసగుణములుగల) జలములను, పృథివీ = శబ్దస్పర్శరూపరసగంధగుణములుగలభూమిని, ఇంద్రియం=జ్ఞానేంద్రియపంచకము, కర్తేంద్రియపంచకము అను దశవిధేంద్రియసమూహమును, మనః = మనస్సును, అన్నం = అన్నమును, అన్నాత్ = అన్నమువలన, వీర్యం = వీర్యమును, (అనగా సర్వకర్తలనుచేయుటకు సాధనమయినబలమును) తపః = మనశ్శుద్ధికి సాధనభూతమగు) తపస్సునున్నా, మస్త్రాః = ఋగ్యజుస్సామాది మంత్రములనున్నా, కర్త = అగ్నిహోత్రాదిలక్షణమగు కర్తనున్నా, లోకాః = కర్త ఫలసాధ్యములగు స్వర్గాదిలోకములనున్నా, లోకేశు = ఆలోకములందు (సృష్టింపఁబడినప్రాణులకు), నామచ=నామధేయమును, అస్పృశత = స్పృశించెను.

తా. ౧. పరమేశ్వరశబ్దవాచ్యుడగు ఆ పురుషునిచేతనే సర్వాధికారియగు ప్రాణుఁ డనువాఁడు సృజింపఁబడెను. అనగా ఆ పరమేశ్వరుఁడు సృష్టిచేయవలయునను తలంపుగలవాఁడై సర్వప్రాణికర్తాధారుఁడును, అంతరాత్మయు నగు హిరణ్యగర్భుని సృజించెను.

౨. ఆ హిరణ్యగర్భునివల్ల నుండి శ్రద్ధను సృజించెను. శ్రద్ధయనగా సర్వప్రాణులకు శుభకర్తలనుచేయుటకు హేతుభూతమయిన ఆస్తికృబుద్ధి.

౩. పిదప కర్తఫలాలాపభోగమునకు సాధనభూతములను కారణభూతములను అగు పంచమహాభూతములను సృజించెను. అనగా శబ్దగుణకమగు ఆకాశమును, వాయువును సృజించెను.

౪. తరువాత స్వగుణమగు స్పర్శము, కారణగుణమగు శబ్దము అను శబ్దస్పర్శగుణద్వయముగల వాయువును సృజించెను.

౫. తరువాత స్వగుణమగు రూపగుణము, కారణగుణములగు శబ్దస్పర్శగుణములు—అనగా శబ్దస్పర్శరూపగుణములుగలలేజస్సును సృజించెను.

౬. తరువాత స్వగుణముగు రసగుణము, కారణగుణములగు శబ్దస్పర్శ రూపగుణములు—అనఁగా శబ్దస్పర్శరూపరసములను నాలుగుగుణములుగల జలమును సృజించెను.

౭. తరువాత స్వగుణముగు గంధగుణము, కారణగుణములగు శబ్ద స్పర్శరూపరసగుణములు - అనఁగా శబ్దస్పర్శరూపరసగంధములను ౫ గుణములు గలభూమిని సృజించెను.

౮. తరువాత ఆ భూతపంచకముచేత ఆరట్లమయినట్టియు, జ్ఞానేంద్రియపంచకము కర్తేంద్రియపంచకము అని ద్విప్రకారక మయినట్టియు ఇంద్రియసమూహమును సృజించెను.

౯. తరువాత కర్తజ్ఞానలక్షణములగు దశవిధేంద్రియములకు ప్రేరకమును సంశయవికల్పాదిలక్షణమును అగు మనస్సును సృజించెను.

౧౦. ఈవిధముగా ప్రాణులకు కార్యమున్ను కారణమున్ను అగు నట్టివానిని సృజించి ఆప్రాణులస్థిత్యర్థము వ్రీహియవాదిలక్షణముగు అన్నమును సృజించెను.

౧౧. తరువాత తినఁబడుచున్న ఆయన్నమువలన వీర్యము-అనఁగా సామర్థ్యభూతమును, సర్వకర్తృప్రవృత్తులకు సాధకభూతమును అగు బలమును సృజించెను.

౧౨. అట్టిసామర్థ్యము గలప్రాణులకు విశుద్ధిసాధనమగు తపస్సును సృజించెను.

౧౩. అట్టి విశుద్ధిసాధనమగు తపస్సుచేత పరిశుద్ధమయిన అంతర్బాహ్యేంద్రియములుగలవారికొఱకు కర్తృసాధనభూతములగు ఋగ్యజుస్సామ ధర్వాంగిరసము లనుమంత్రములను సృజించెను.

౧౪. ఆ మంత్రములను సృజించినపిదప అగ్నిహోత్రాదిలక్షణముగు కర్తను సృజించెను.

౧౧. పిదప ఆకర్తృఫలములగు స్వర్గాదిలోకములను సృజించెను.

౧౬. ఇటుల సృజింపఁబడిన ప్రాణులకు వ్యవహారార్థము దేవదత్త యజ్ఞదత్తాదినామముల సృజించెను.

మైన చెప్పఁబడిన, ౧ ప్రాణ, ౨ శ్రద్ధా, ౩ ఆకాశ, ౪ వాయు, ౫ తేజో, ౬ జల, ౭ భూమి, ౮ ఇంద్రియ, ౯ మనో, ౧౦ అన్న, ౧౧ వీర్య, ౧౨ తపః, ౧౩ కర్మ, ౧౪ మంత్ర, ౧౫ లోక, ౧౬ నామములను పదియాఱున్నూ కళలని చెప్పఁబడును.

ఇటుల ఈ ౧౬ కళలు ప్రాణులయొక్క అవిద్యాది దోషబీజాపేక్ష చేత సృజింపఁబడినవి. తైమిరికదృష్టి దోషదూషితుఁడగువానికండ్లకు ద్విచంద్రమశకమక్షికాదు లెట్లు గనఁబడునో స్వప్నదృక్కునందు సృజింపఁబడినపదార్థము లెటులనో అట్లే యీపదార్థములు నని యెఱుంగవలయును. సృజింపఁబడిన ఈ పోడశకళలున్నూ సర్వపదార్థములున్నూ వానియొక్క నామరూపాదివిభాగమును వదలి స్వకారణభూతుఁడగు ఆపురుషునియందే లయించుచున్నది.

౬-వ ప్రశ్నము—౫-వ మంత్రము. *

మూ. స యథేమానద్య స్యున్దమానా సముద్రాయణా స్స ముద్రం ప్రాప్యోస్తంగచ్ఛన్తి భిదేత్యేతాసాం నామ రూపే సముద్ర ఇత్యేవం ప్రోచ్యతే ఏవమేవాస్య పరిద్రష్టు రిమా షోడశకళాః పురుషాయణాః పురుషం ప్రాప్యోస్తం గచ్ఛన్తి భిద్యేతే తాసాం నామరూపే పురుష ఇత్యేవం ప్రోచ్యతే స ఏషోఽకలోఽమృతో భవతి తదేష శ్లోకః.

౫

వద. సః యథా ఇమాః నద్యః స్యద్దమానాః సముద్రాయణాః సముద్రం ప్రాప్య అస్తం గచ్ఛంతి భిద్యేతే తాసాం నామరూపే సముద్రః ఇతి ఏవం ప్రాచ్యతే ఏవం ఏవ అస్య పరిద్రష్టుః ఇమాః షోడశకళాః పురుషాయణాః పురుషం ప్రాప్య అస్తం గచ్ఛంతి భిద్యేతే తాసాం నామరూపే పురుషః ఇతి ఏవం ప్రాచ్యతే సః ఏషః అకళః అమృతః భవతి తదేషః శ్లోకః.

గ

టీ. సః = (చెప్పక చెప్పిన షోడశకళలవిషయమయి దృష్టాంతముఁ జెప్పఁబడుచున్నది.) యథా = ఎట్లనఁగా, (లోకే = లోకమునందు) సముద్రాయణాః = సముద్రమే ప్రాప్యస్థానముగాఁగల, ఇమాః = ఈ, నద్యః = నదులు, స్యందమానాః = ప్రవహించుచున్నవై, సముద్రం = సముద్రమును, ప్రాప్య = పొంది, అస్తం = నామరూపతిరస్కారమును, గచ్ఛంతి = ఎట్లు పొందుచున్నవో, తాసాం = ఆనదులయొక్క, నామరూపే = నామరూపములు, భిద్యేతే = ఎట్లు నశించుచున్నవో, సముద్రః ఇతి = సముద్రము అని, ఏవం = ఈవిధముగా, ప్రాచ్యతే = ఎట్లు చెప్పఁబడుచున్నదో, ఏవం ఏవం = అదేవిధముగా, అస్య = ఈ, పరిద్రష్టుః = సర్వద్రష్టయగు పురుషునియొక్క సంబంధములయనఁజ్ఞియు, పురుషాయణాః = పురుషుఁడే ప్రాప్యస్థానముగాఁగల, ఇమాః = ఈ, షోడశకళాః = పదునారుకళలు, పురుషం = పురుషుని-స్వరూపమును, ప్రాప్య = పొంది, అస్తం గచ్ఛంతి = ఆపురుషునియందు లయించిపోవుచున్నవి. ఆసాం = ఈకళలయొక్క, నామరూపే = నామరూపములు, భిద్యేతే చ = లయమును పొందుచున్నవి. పురుషః ఇతి ఏవం = పురుషుఁడనియే, ప్రాచ్యతే = చెప్పఁబడుచున్నాడు. సః = ఆ, ఏషః = ఈ పురుషుఁడు, అకళః భవతి = ప్రాణాది షోడశకళావరహితుఁ డగుచున్నాడు. అమృతః భవతి = మరణరహితుఁ డగుచున్నాడు. తత్ = అవిషయమయి, ఏషశ్లోకః = ఈచెప్పఁబోవు మంత్రము. (ఇట్లుగలదు.)

తా. ఓ భరద్వాజుడా! నేను చెప్పినవిషయమునకు దృష్టాంతమును చెప్పచున్నాడను. లోకమునందు ప్రవహించుచున్న మహానదులన్నియు సముద్రమునే పొందుచున్నవి. అనగా గంగా యమునా గోదావర్యాది మహానదులన్నియు సముద్రమును పొందఁగానే ఆమహానదులకు తత్సార్వదళయందుఁగల నామరూపములు స్వరూపముతోడ నశించిపోయి సముద్రరూపమును పొందుచున్నవి. ఆవిభేదమును తలంపక సముద్రమనియే అందఱు వ్యవహరించుచున్నారు. సూర్యుడెటుల స్వాత్మప్రకాశమునకు కర్తయని చెప్పఁబడుచున్నాడో అదేవిధముగా స్వరూపభూతుఁడును సర్వద్రవ్యయునగు పురుషుఁడు ప్రాణాదిషోడశకళలకు అయనభూతుఁ డగుచున్నాడు. నదులకు సముద్రమెట్లో అట్లే పురుషుడే అయనము—అనగా ఆత్మభావముగా కలిగిన ప్రాణాదిషోడశకళలు పురుషాయణము లనంబఱుగుచున్నవి. పురుషాయణములగు ఈషోడశకళలు పురుషభావమునుపొంది అట్లే ఆపురుషునియందు అస్తమును—లయమును పొందుచున్నవి. ఈప్రాణాదికళలయొక్క నామరూపము లట్లే నశించుచున్నవి. నామరూపములు నశించిన తరువాత ఏ తత్త్వమునశింపకయున్నదో ఆతత్త్వమునే బ్రహ్మవేత్తలు పురుషుడని వ్యవహరించుచున్నారు. విద్వాంసుఁడగుముముత్తువు సద్గురునిచేత ప్రాణాదికళాప్రళయమార్గము నెఱింగినవాడయి గురూపదిష్టమయిన విద్యచేత అవిద్యాకామకర్తసంజాతములగు ప్రాణాదిషోడశకళలు నశించినవగుచుండఁగా అకళుఁడనంబఱుగుచున్నాడు. మృత్యువసునది అవిద్యాకృతకళాదినిమిత్తమగుచున్నది. నిమిత్తభూతమగు కళాత్వము నశించుటచేత అకళుఁడగుటచేతనే అమృతుఁడనియు చెప్పఁబడుచున్నాడు. ఈవిషయమునే యాక్రిందిమంత్రమివిధముగ నిరూపించుచున్నది.

వివరణము:— ఆత్మకళలకుఁ గల సంబంధమునకు దృష్టాంతము:—

సముద్రమునకు స్వరూపభూతమగుజలమును మేఘములుఆకర్షించుకొని భూమియందు వర్షించుచున్నవి. ఆ వర్షింపఁబడినజలము గంగా యమునాదినామ

రూపోపాధులచేత సముద్రముకంటె భిన్నమయినవిగా వ్యవహరింపఁబడుచున్నవి. ఆ గంగా యమునాది నదీజలమే మఱల సముద్రమును పొందినదై గంగాయమునాది నామరూపోపాధులనువదలి సముద్రస్వరూపమునే ఎఱుల పొందుచున్నదో అదేవిధముగా అవిద్యాకల్పిత నామరూపోపాధివశముచేత ఆత్మకంటె భిన్నముగఁదోచుచున్న జగత్తునందు విద్యచేత నామరూపోపాధివిభాగమును నిరసింపఁగా బ్రహ్మముమాత్రమే శేషించుచున్నది.

ఁ-వ ప్రశ్నము—ఁ-వ మంత్రము.

మూ. అరా ఇవ రథనాథౌ కలా యస్మిక్ ప్రతిష్ఠితాః, తం వేద్యం పురుషం వేద యథా మా వో మృత్యుః పరివ్యథా ఇతి. ౬

పద. అరాః ఇవ రథనాథౌ కలాః యస్మిక్ ప్రతిష్ఠితాః, తం వేద్యం పురుషం వేద యథా మా వో మృత్యుః పరివ్యథాః ఇతి. ౬

టీ. అరాః=బండియొక్క ఆకులు, రథనాథౌ ఇవ=రథనాభియందువలె, యస్మిక్ = ఏపురుషునియందు, కలాః=ప్రాణాదిషోడశకళలు, ప్రతిష్ఠితాః=ప్రతిష్ఠితములయియున్నవో, వేద్యం = తెలిసికొనఁదగిన, తం=ఆ పురుషుని, యథా=ఏవిధముగా, వో=మిమ్ములను, మృత్యుః=మృత్యువు, మాపరివ్యథాః=బాధింపదో. తథా = అప్రకారము, వేద = తెలిసికొనుఁడు.

తా. అరములనఁగా బండిచక్రమునందుండు ఆకులు. ఆయరములు రథచక్రముయొక్క నాభియం దేవిధముగా ప్రవేశించియున్నవో అదేవిధముగా ప్రాణాదిషోడశకళలున్న ఉత్పత్తిస్థితిలయకాలములు మూడింటియందున్న పురుషుని ఆశ్రయించియున్నవి. ఆప్రాణాదిషోడశకళలకు ఆత్మభూతుఁడును, తెలిసికొనఁదగినవాఁడును సర్వపరిపూర్ణుడగుటచేతను పుర

మనఁగా దేహము నధిష్ఠించియుండుటచేతను పురుషశబ్దవాచ్యుఁడు నగు నట్టి బ్రహ్మమును మీరు చక్కఁగా నెఱింగినయెడల మీకు మృత్యువునుండి భయమనునది కలుగఁజాలదు. అట్టిపురుషుని మీరు తెలిసికొననియెడల మృత్యుసంబంధమయిన దుఃఖము ననుభవించురు. ఓ శిష్యులారా! మీకట్టి మృత్యుబాధ కలుగఁకుండుటకయి మీరు తెలిసికొనఁదగిన ఆపరమపురుషుని చక్కఁగా నెఱుంగుఁడు.

౬-వ ప్రశ్నము—౭-వ మంత్రము.

మూ. తాన్ హోవాచై తావ దేవాహ మేత త్వరంబ్రహ్మ వేద
నాతఃపర మస్తీతి. ౭

పద. తాన్ హ ఉవాచ ఏతావత్ ఏవ అహం ఏతత్ పరం బ్రహ్మ
వేద న అతః పరం అస్తి ఇతి. ౭

టీ. అహం = నేను, పరం బ్రహ్మ = పరబ్రహ్మమునుగూర్చి, ఏతా
వత్ ఏవ = ఇంతమాత్రమే, వేద=ఎఱుంగుదును. అతః పరం=ఇంతకంటె
వేఱుగా, న అస్తి ఇతి = లేదు అని, తాన్=ఆ శిష్యులకుమునుగూర్చి,
ఉవాచ హ = (విప్వలాదమహర్షి) పలికెను.

తా. బ్రహ్మవిద్యార్థులయివచ్చి సంవత్సరపర్యంతము బ్రహ్మచర్య
మొనర్చి యథోక్తరీతిగ జిజ్ఞాసులయి ప్రశ్నించిన సుకేశాది శిష్యులకుము
నకు విప్వలాదమహర్షి వారువారు అడిగిన బ్రహ్మవిద్యప్రశ్నలకు తగినసమాధా
నములను చెప్పినవాఁడయి కడపటవారితో నిట్లనిపలికెను:—“తెలిసికొనఁదగిన
బ్రహ్మమునుగుఱించి నే నెఱింగినదంతయు మీ కుపదేశించితిని. ఇంతకంటె
ఏకేషముగ తెలిసికొనఁదగినది ఏదియులేదు” అని చెప్పెను. ఇట్లుచెప్పట
యొందుకనఁగా “గురువుగారు వారికితెలిసినంత మనకు బోధించినారు.

వారికికూడ తెలియని విశేషరహస్యవిషయము మఱిగొంత యున్నదేమో” యనుసందేహము సుకేశాది మహర్షిషట్కమునకు కలుగవచ్చును. అట్టి సంశయము వారికి కలుగకుండుటకును, తాము కృతార్థులము అయితిమని వారికి సంతృప్తి కలుగుటకున్నా ఇటుల చెప్పటయే యుక్తమగుచున్నది.

౬-స ప్రశ్నము—౮-వ మంత్రము.

మూ. తే త మర్చయంత స్త్వం హి నః పితా యోఽస్తాక మవి
ద్యాయాః పరం పారం తారయసీతి నమః పరమఋషి
భ్యః నమః పరమఋషిభ్యః. ౮

పద. తే తం అర్చయంతః త్వం హి నః పితా యః అస్తాకం అవి
ద్యాయాః పరం పారం తారయసి ఇతి నమః పరమఋషిభ్యః నమః పరమ
ఋషిభ్యః. ౮

టీ. తే=ఆసుకేశాది ౬ గురుమహర్షులు,, తం=ఆపిష్ఠులదమహర్షిని,
అర్చయంతః = పూజించినవారలయి, యః = వీనీవు, అస్తాకం = మమ్ము
లను, అవిద్యాయాః=అవిద్యయను మహాసముద్రముయొక్క, పరంపారం =
ఆవతలిగట్టును, తారయసి ఇతి = దాటించుచున్నాడవు కావున, త్వంహి=
నీవే, నః = మాకు, పితా = తండ్రివి, పరమఋషిభ్యః = బ్రహ్మవిద్యా
సంప్రదాయప్రవర్తకులగు మహర్షులకు, నమః=నమస్కారము. పరమఋషి
భ్యః=బ్రహ్మవిద్యాసంప్రదాయప్రవర్తకులగు మహర్షులకు, నమః=నమస్కార
ము (అని పలికిరి).

తా. గురువుచేత ఈవిధముగా అనుశీప్తులయిన సుకేశాది ౬ గురు
మహర్షు లీవిధముగా కృతార్థులయి గురువున కివ్వఁదగిన విద్యానిష్క్రయము
లేదనువిషయము నెఱింగినవారలయి ఏమిచేసినరచగా పుష్పాంజలులతోపాద

ములందుపూజించి పాదములందు శిరస్సుంచి “నీవే మాకు తండ్రివి, నిత్యమును, అజరామరమును, అభయమును అగు బ్రహ్మశరీరమును విద్యాదానమొనర్చి మాకు కలుగఁజేసితివి, అవిద్యారూపమయినట్టియు, విపరీతజ్ఞానమయమైనట్టియు, జన్మజరామరణరోగదుఃఖాదిరూపమయినట్టియు సంసారసముద్రమును జ్ఞానమును తెప్పచేత దాటించి పునరావృత్తిరహితమును, మోక్షార్థమును అగు ఒడ్డు (అవతలిగట్టు)ను మమ్ములను పొందించితివి కావున స్థూలదేహోత్పాదకుఁడగు పితకంటె నీవే పూజ్యుఁడవు. “బ్రహ్మవిద్యాసంప్రదాయప్రవర్తకులగు మహర్షులకు నమస్కారము. బ్రహ్మవిద్యాసంప్రదాయప్రవర్తకులగు మహర్షులకు నమస్కారము” అని పలికిరి. ఇట్లు రెండుపర్యాయములు చెప్పట ఆదరార్థమనియు, గ్రంథసమాప్తిసూచనార్థమనియు నెఱుంగునది.

ఉత్తరశాంతినాథము.

మూ. భద్రం కర్ణేభి శ్శృణుయామ దేవాః
భద్రం పశ్యేమాక్షిభి ర్యజత్రాః,
స్థిరై రంగైస్తుష్ణవాగ్ంసస్తనూభిః
వ్యశేమ దేవహితం యదాయుః,

మూ. స్వస్తి న ఇంద్రో వృధశ్రవాః,
స్వస్తి నః పూషా విశ్వవేదాః,
స్వస్తి న స్తార్క్షి అరిష్టనేమిః
స్వస్తి నో బృహస్పతి ర్దధాతు.

ఓం శాంతి శాంతి శాంతిః.

ప్రశ్నము: ఆంధ్రప్రదేశ్ రాష్ట్రవివరణసమన్వితము. 133

పద. పదచ్ఛేదము
మునగల పూర్వకాంతిగ
రాష్ట్రవివరణములను ఉపనిషత్పూరంభ
దు గాంచునది.

ప్రశ్నోపనిషత్తు సమాప్తము.

ప్రశ్నోపనిషత్తు ౬-వ ప్రశ్నమునకు సంబంధించిన గ్రంథభాగములు —

అనుభూతిప్రకాశము ౭-వ అధ్యాయము.

ఆత్మపురాణము ౧౭-వ అధ్యాయము.

శ్లో. కనుపర్తికుఃప్రశ్న వేంకట్రామసుధీశితుః,
కైవల్యనవసీతాది గ్రంథకర్తు స్తనూభువా.
సుధీజనవినీతేన శ్రీమార్కండేయశర్మణా,
సంప్రేరణా చ్ఛ్రీవావిల్ల వేంకటేశ్వరకాస్త్రీణః.
శాకాద్దేవేదబాణేభచంద్ర (౧౦౫౪) సంఖ్యావిరాజితే,
అంగీరసే భాద్ర కృష్ణదశమి భానువాసరే,
ప్రశ్నోపనిషదోవ్యాఖ్యారచితాహ్మంధ్రభాషయా,
అనాద్యవిద్యావ్యామోహ తమోనిరసనే రవిః,
అనయా వ్యాఖ్యయా శ్రీయాచ్చిదానందసరస్వతిః.

శ్రీ విద్యారణ్యవిరచితే అనుభూతిప్రకాశే

సప్తమోఽధ్యాయః.

ప్రశ్నోపనిష ద్వివరణరూపః.

ప్రథమప్రశ్నవివరణమ్.

అథర్వణే పిష్పలాద షణ్ణునిభ్యో య దబ్రవీత్, తత్సర్వం బ్రవి
విచ్యాత్ర ప్రవక్ష్యామి పృథక్ పృథక్. ౧. మునయో వేదతాత్పర్యా త్సగు
ణబ్రహ్మచింతకాః, పరంబ్రహ్మపేక్షమాణాః సమిధస్తా గురుం యయః. ౨.
గురువస త్రిసంపూర్ణైః పర్వం గుర్వంతి కే ౭వసన్, సమ్యక్ ఫలతి విద్యైషా
వాన్విశ్యా గురుసేవయా. ౩. కాత్యాయనో ౭పృచ్ఛ దాదా మూలదేహజ
నిక్రమమ్, ఫలం త్వపరవిద్యాయా స్తత్ర సృష్టిభవిష్యతి. ౪. కర్షోపాస్తి
శ్చాపరస్యాం విద్యాయాం త్రాయతే ద్వయమ్, తత్ఫలం జన్త కష్టం త
దిత్యభిప్రేత్య వర్జ్యతే. ౫. ప్రజాపతిః ప్రజాకామో విరాట్ సృష్టే రసంత
రమ్, సప్తవ్యాలోచనాఖ్యం త త్రహః కృత్వా ౭సృజ త్ప్రజాః. ౬. భోగ్య
భోక్తృత్వకం ద్వంద్వం రయిప్రాణాఖ్య మాదితః, సృష్ట్యా ౭భిమానినౌ
దేవౌ చంద్రాదిత్యౌ చ సృష్టవాన్. ౭. మూర్త మౌషధ్యాది భోగ్యం శబ్ద
గంధరసాదికమ్, అమూర్త మునయో ర్మృద్ధిం దేవ శ్చంద్రః కరోతి హి. ౮.
అదిత్య ఉద్య న్భోక్తృణాం త త్తద్విగ్వర్తినా మిమాన్, ప్రాణా సృష్టర్తయే
దోభోక్తృ నేతే ౭న్నం భుంజతే తతః. ౯. చంద్రః స్థితి మహోరాత్రం

సూర్య స్ఫుంపాదయత్యతః, సత్సమూహస్వరూపః ౭ సౌకాల స్ఫుంపత్సరో
 ౭భవత్. ౧౦. యద్యదేతద్విద్యతే త త్త త్సాన్య దుపాధిః ప్రజాపతేః,
 ప్రజాపతి ర్వత్సరాత్తా స పున ర్ద్వివిధో ౭భవత్. ౧౧. అభూతాం వత్స
 రాంకా ద్వా వయసే దక్షిణోత్తరే, చంద్రాదిత్యౌ తత్ర దేవో దక్షిణోత్తర
 మార్గయోః. ౧౨. ఇష్టాపూ ర్తకృత శ్చంద్రం యాంతి దక్షిణమార్గతః, అవ
 త్తంతే పున స్తత్ర క్రమముక్తి ర్న విద్యతే. ౧౩. యోగిన స్సగుణధ్యానా
 ద్రవి ముత్తరమార్గతః, గత్వా తన్నండలం భిత్వా బ్రహ్మలోకం ప్ర జంతి హి.
 ౧౪. ఆసీ త్ప్రజాపతి ర్దానః పతే శుక్లేతరా విహ, యా తయో శ్చ రవి
 శ్చంద్రో ౭భిమంతారా వుభౌ స్థితౌ. ౧౫. రవిధ్యాయాతు కృష్ణే ౭పి కుర్వన్
 శుక్లఫలం వ్రజేత్, శుక్లపక్షే ఫలాధిక్యం శాస్త్రోక్తం కామ్యుకర్తవ్యం. ౧౬.
 ప్రజాపతి రహోరాత్ర రూపః ౭భూ దహ్ని దేవతా, రవిశ్చంద్రో రాత్రి
 దేవోరాత్రావేవ రవి స్తతః. ౧౭. భోక్తృభోగ్యాత్తకం ద్వంద్వం సృష్ట్య
 ౭వ్యేష ప్రజాపతిః, అన్నరూపః ౭భవ త్తస్మా దన్నా దేతస్సముద్భవః. ౧౮.
 రేతసో ౭యూః ప్రజా జాతా రేతస్సేకం ప్రజాపతేః, వ్రతం చరంతి చే
 త్పుత్రం పుత్రీం చోత్పాదయంతి హి. ౧౯. బ్రహ్మచర్యరతా ఊర్ధ్వరేతసా
 బ్రహ్మచింతకాః, బ్రహ్మలోకం ప్ర జంత్యస్యే నిస్తాపస్కా న యాంతి తమ్.
 ౨౦. కాత్యాయ నేన య త్పుష్టం హేయం జన్మ తదిరితమ్.

ద్వితీయప్రశ్న వివరణమ్.

భార్గవ మూర్త్యుదేహస్య ఘోరే ౭ప్రాక్షీ ద్వివేచనమ్. ౨౧. తస్మి
 న్వివేదితే ఘోరస్యానాత్తత్వం స్ఫుటం భవేత్, ధారణో ద్యోతకః శ్రేష్ఠ
 ఇత్యప్రాక్షీ దసౌ త్రయమ్. ౨౨. దేవాః కలి ఘోరదేహం ధారయంత్యత్ర
 ధారణమ్, ద్వివిధం జననం తస్య ప్రేరణం చేతి తద్వయమ్. ౨౩. జ్ఞానవర్గ
 క్రియావర్గే స్థితాః కే భాసయంతి తమ్, ప్రేరణాభ్యే ధారణే ౭స్థితౌ

శ్రేష్ఠో దేవేషుః భవేత్. ౨౪. కాతన్యం చ ద్రవోష్ణత్వే చలనం చిద్ర
మిత్యమి, దృశ్యం తేజఃశాః పంచభూతజన్యోఽతో దేహ ఇష్యతే. ౨౫.
వాక్పాణ్యాదిః క్రియావర్గః క్రియాం కుర్వన్న భాసయేత్, జ్ఞానవర్గో
మనశ్చక్షురాదిః భాసయేద్దృశ్యః. ౨౬. ప్రేరణాఖ్యాం ధారణాం తు ప్రాణ
ఏవ కరోతిహి, భూతేంద్రియాభిమానినో దేవతా గర్వ మాపువన్. ౨౭.
వయం దేహ మవప్తభ్య ప్రేరయామో గృహాదిషు, ప్రాణదేవోఽన్యదే
వానా మేతం గర్వం న్యవారయత్. ౨౮. నూయం మా ప్రాప్నుత భ్రాంతి
మహామేవాత్ర పంచధా, ప్రాణాపానాదిభి ర్భాగై ర్ధారయామి హ్యదో
వపుః. ౨౯. తా నవిశ్వసతో దేవా నివిశ్వాసయితు మేష తు, దేహ స్మిర్గం
తు ముద్యుక్తో హ్యసన్ దేవాశ్చ విహ్నలాః. ౩౦. స్థితే స్వరాజ్ఞి తిష్ఠంతి
నిర్గచ్ఛంతిచ నిర్గతే, మధుకృ న్నక్షికా దేవా శ్చాస న్నాస్తివశా
స్తథా. ౩౧. ప్రాణః సూత్రం తేన బద్ధాః సర్వే తత్తద్వశాఇమే, ఉత్కాం
తిం వారయంత స్తే ప్రాణం తుష్టువు రాదరాత్. ౩౨. దేహోఽకించక్కురః
ప్రాణ ఏవ సంసారకారణమ్, భార్గవోఽసిశ్చికాయేత్థం పిప్పలాదేన బోధితః.
౩౩. క్రమముక్తి ర్హేతు రన్య ప్రాణస్య ధ్యాన మిత్యసా,

తృతీయప్రశ్న వివరణమ్.

కాసల్యః ప్రాణవిషయాన్ షట్ప్రశ్నా నకరో త్సుభటమ్. ౩౪.
ప్రాణోఽయం కుత ఉత్పన్నః కథ మేష వపు ర్వ్యజేత్, స్వరూపం ప్రవి
భజ్యైష కథం దేహేఽవతిష్ఠతే. ౩౫. కేన వృత్తివిశేషేణ దేహా దుత్కాంతి
మాపున్నయాత్, బాహ్యం జగ త్కథం ధత్తే తస్మాద్భాత్తధృతిః కరమ్. ౩౬.
ఉపాస్తిశ్రద్ధయా సర్వం విశేషం పృష్టవా నితి, తుష్టో గురు రువాచైషం
ప్రశ్నానాం సృష్ట ముత్తరం. ౩౭. పరమాత్మన ఉత్పన్నః ప్రాణ ఆత్మా త్వవి
క్రియః, ఆవికృత్యైవ దేహం స్వం దేహచ్ఛాయా యథోచితా. ౩౮. ఛాయా

ఽన్యత్రైవ ద్రష్టవే త్వాణో ఽప్యాత్మని కల్పితః, యథా దర్శణదీప్త్యాది
 ర్థాయోపాధి స్తథాఽఽత్మనః. 3౯. పూర్వకల్పకృతం కర్తృ మనసా
 య తదేన హి, ప్రాణస్య స్థూలదేహేషు సమాగమనకారణం. ౪౦. గ్రామే
 స్వధిక్యతా సుప్తా డ్వినియుంక్తే యథా పృథక్, ప్రాణో వృత్రీః స్వకీ
 యస్థా వినియుంక్తే యథాయథం. ౪౧. మలమూత్రవిసర్గార్థ మపానం స్థాప
 యే దధః, ముఖనాసికయోః కుర్వ స్వయం శ్వాస మవస్థితః. ౪౨. సమా
 నః స్థాపితో మధ్యే భుక్త మన్నం సమం నయేత్, అన్నాప్యాయనతో
 మూర్ఛచ్ఛిద్రైః సప్తవిధో ఽభవత్. ౪౩. హృత్సుండరీకే జీవాత్తా స్థిత స్తద్భ
 వుభి ర్వృతం, నాడీభేదై ర్మూలనాడీసంఖ్యాచై కాధికం శతం. ౪౪.
 ప్రత్యేకం శతసంఖ్యా స్ఫుర్యాశ్శాఖానాడ్యై స్తథాపునః, ద్వాసప్తతినహస్రాణి
 ప్రతిశాఖాః ప్రకీర్తితాః. ౪౫. తాసు సర్వాస్వపస్థాయ వ్యానోఽయం కురుతే
 బలం, కరోత్యుదాన ఉత్కాంతిం కంఠస్థో హ్యవ్యజన్తనే. ౪౬. విభజ్య
 పంచథాఽఽత్తాన మేవ దేహే వ్యసస్థితః, ఉదానవాయునోత్కాంతి
 రుక్తా బహి రథోచ్యతే. ౪౭. అపాభూమివియద్వాయులేజనాం యే ఽభి
 మానినః, దేవ స్తద్రూపతః ప్రాణో ధత్తే బాహ్య మిదం జగత్. ౪౮. పున
 స్తద్దేవతారూపః శారీరాం శృణురాదికాః, ప్రాణాదీ ననుగృహ్లాతీ త్య
 ధ్యాత్వం ధారణం భవేత్. ౪౯. రవే రసుగ్రహ శృణుష్యస్తి శద్దృ త్వరే
 ప్స్వపి, అపానాదిషు భూమ్యాదే రుపకారో ఽస్తి కాస్త్రతః. ౫౦. లేజో
 దేవతయోదానో ఽనుగృహీతో యతస్తతః, శారీరాష్ట్యే ప్రకాంతే
 ఽస్తాద్దేహో ద్దేహంశరం వ్రజేత్. ౫౧. మనస్యేకీభవంత్యాదా వింద్రియాణి
 తదాత్మనః, యం దేహం భావయే తత్త్ర యాతి ప్రాణ సృజీవకః. ౫౨.
 షట్సు ప్రశ్నేషు నిర్ణీతం ప్రాణం ధ్యాయతి యః పుమాన్, సోపాధిక
 బ్రహ్మ వేద స క్రమేణ విముచ్యతే. ౫౩. బ్రహ్మలాకాంతసంసారో ఽపర
 విద్యాఫలం తతః,

చతుర్థప్రశ్నవివరణమ్.

గార్హస్థ్య ముపరవిద్యార్థం వంచ ప్రశ్నా నవోచత. ౧౪. కాని స్వపంచ
కాన్యత్ర జాగ్రతి స్వప్నదృశ్యకః, సుప్తా సుఖం భవేత్కస్య జగత్కస్మి
న్విలీయతే. ౧౫. దశేంద్రియాణి బాహ్యాని స్వపంచ్యంత ర్థియా సహ, రక్ష
యోఽస్తం యథా యాంతి సంధ్యాయాం రవిణా సహ. ౧౬. శ్రవణాది
క్రియా నైవ సుప్తత్వా దితిగమ్యతే, తదాఽపి జాగ్రతి ప్రాణాః శ్వాసాదే
రవిలోపనాత్. ౧౭. జాతరాగ్నిః పటు ర్భూత్వా భుంక్తే జరయతే తదా,
ప్రాణాన్ యాగాగ్నిరూపేణ ధ్వాత్వా యాగఫలంవ్రజేత్. ౧౮. బాహ్య
క్షణా ముపరమే మనోఽనుపరతం యదా, జీవాత్మా తదుపాధి స్సన్
సదా స్వప్న మవేక్షతే. ౧౯. నాడీషు సంచర జ్ఞోవో నానాజన్మభి రాగ్ని
తాః, వాసనా వీక్షతే సోఽయం స్వప్న ఇత్యభిధీయతే. ౨౦. హృచ్చి
ద్రాణ్యావృతాని స్యుః సుప్తా పితౄభ్యలేజసా, చిత్తోపాధికజీవోఽపి
పిత్రేనాత్రాభిభూయతే. ౨౧. దుఃఖవృత్తుదయ శ్చిత్తే నాస్తి ఛిద్రనిరోధతః,
అత్తానందః స్వప్రకాశ స్తదా జీవస్య తిష్ఠతి. ౨౨. సుప్తా చ ప్రలయే
ముక్తా జగదాత్మని లీయతే, నివాసవృక్షే లీయంతే సంధ్యాయాం పక్షిణో
యథా. ౨౩. తస్మాత్ప్రాణిచ భూతాని జ్ఞానకర్తేంద్రియాణ్యపి, అంతఃకరణ
భేదాశ్చ శక్తి జ్ఞానక్రియాత్మకే. ౨౪. ఏలేహం విషయా సృర్వే ద్రష్టృ
శ్రోత్రాదినామకాః, జీవోఽంతఃకరణస్థోఽపి జగత్సర్వ మిదం భవేత్. ౨౫.
నకించి దృశ్య నిద్రాయాం లీనం స్యాత్తదపేక్షయా, సర్వేహం ప్రలయే
యద్వ స్తుక్తా తత్త్వవిద స్తథా. ౨౬. పరమాత్మా లయాధారో యథా తద్వ
త్థితే రసి, ఆధార స్తేన జగతః పరమాత్మోపలక్ష్యతాం. ౨౭. ఉపలక్ష
యితా జీవో బుద్ధా చిత్ప్రతిబింబకః, ఉపలక్ష్యం బ్రహ్మ తత్తు స్యా దచ్ఛా
యాదిరూపకం. ౨౮. ఛాయా తమ స్తేన హీనం శరీరత్రయవర్జితం, లాహి
త్యాదిగుణైర్హీనం శుభ్రం శ్రోత్రాద్యభావతః. ౨౯. అక్షరం నాశహేతునా

మథావా దృష్ట తాదృశాం, యో జానాతి స సర్వజ్ఞః సర్వాత్మా చ భవేత్తయః. 20.

పంచమ ప్రశ్న వివరణమ్.

సత్యకామస్తు పూర్వోక్తబ్రహ్మసంభవసాధనం, ప్రణవధ్యాన మప్రాక్షీ త్ఫలభేదేన సంయుతం. 20. లోకేషు జ్ఞానకర్తృభ్యాం సాధ్యేషు కతమం వ్రజేత్, ఆమృతి ప్రణవధ్యాయా సవిశేష మిదం వద. 21. శృణోస్వింకారః ప్రతీకంస్యా దపరస్య పరస్యచ, బ్రహ్మణోఽన్యతర దృష్ట ప్రణవేన విచింతయేత్. 22. విరాడాద్యపరం తద్వ త్సత్యజ్ఞానాత్మకం పరం, మాత్రా త్రయవిధిక్తం త దపరం బ్రహ్మ చింతయేత్. 23. విరాడకారః సూత్రాల్లో కారో హ్యవ్యాకృతం పునః, మకార ఇతి విజ్ఞేయో విభాగోఽపరచింతనే. 24. సూత్రవ్యాకృతివిజ్ఞానహీనో యది విచింతయేత్, విరాణ్నాత్రం తమోంకారం తదాఽపి వ్యర్థతా న హి. 25. ఋగాఖ్యదేవా స్సహసా భూర్లోకం ప్రాపయంతి తమ్, పూర్వవాసనయా యోగ మభ్యస్య త్యధికం పునః. 26. విరాట్సూత్రాత్మకం మాత్రాద్వయం ధ్యాత్వా తు నీయతే, యజుర్వేదై స్సోమలోకం పునరాప్నోతిసంయుతం. 27. విరాట్సూత్రా వ్యాకృతాఖ్యం త్రిమాత్రం ప్రణవం స్వరేత్, సామవేదై ర్భృష్టలొకం నీయతే ముక్తికారణం. 28. సమస్తజీవసంఘాఖ్య సూత్రాత్మా యః పరోఽన్యతః, తస్మా దపి పరం బ్రహ్మ తత్త్వం య త్త దవేత్తతే. 29. క్రమముక్తి దృవే విత్త మపరబ్రహ్మచింతనాత్, ఓంకారేణ పరం బ్రహ్మ ధ్యాత్వేక్షిత్వాచ ముచ్యతే. 30. శాంతం జరామృత్యుహీన మభ యం బ్రహ్మ యత్పరమ్, తచ్ఛోంకారేణ విహ్వన్ యః సోఽన్వేషీతి పృథక్ శ్రుతమ్. 31. ముక్తా ప్రాప్యం పరం బ్రహ్మ యత్తస్య ప్రత్యగాత్మ తామ్,

షష్ఠప్రశ్నవివరణమ్.

ఋభుత్సుస్సన్ భరద్వాజః పురుషం ప్రప్టు మిచ్ఛతి. ౮౩. రాజపుత్రః
 షోడశభిః కలాభిః పురుషం యుతమ్, అపృచ్ఛ స్తాం న వేదాహం వద తం
 పురుషం మునే. ౮౪. శృణ్వసౌ పురుషో దేహే హృన్మధ్యే భాసతే సదా,
 తస్మి న్నాగ్నిణాదినామాంతం మాయయోత్పాదితాః కలాః. ౮౫. ప్రాణః
 శ్రద్ధా ఖాదిభూతపంచకం చేంద్రియం మనః, అన్నం వీర్యం తపో మంత్రాః
 కర్మ లోకా శ్చ నామ చ. ౮౬. ఆరోపితాః కలా యస్మిన్ పూర్ణో ఽసౌ
 పురుష స్తతః, ఉపలబ్ధి స్తథా ఽపృశ్య దేహమధ్యే ప్రశస్యతే. ౮౭. చిద్రూ
 పతా ఽత్ర విస్పష్టా దర్శనశ్రాణాదిభిః, ఆవైతి జీవతా దేహే స్థితే
 పూర్ణత్వబోధనాత్. ౮౮. జీవత్వాపాదణోపాధిః ప్రాణ స్తస్మా జ్జనైస్సదా,
 ప్రాణోత్క్రాంతిస్థితీ స్వాత్మన్యారోప్యేతే ముముక్షుభిః. ౮౯. కస్మి న్ను
 త్క్రాంత ఉక్త్రాంతి మాస్సాన్యమితి విచారయన్, పరమాత్మా ఽసృజ త్పా)
 నాన్ జనారోహ భవే త్తతః. ౯౦. జీవత్వస్యారోపితస్య నివృత్త్యర్థం చిదా
 త్తని, దేహాన్తే పూర్ణరూపేణ పురుషత్వం విబుధ్యతామ్. ౯౧. జగత్పాణాది
 నామాంతం సర్వమస్మి న్స్పృకత్వితమ్, సర్వాధిష్ఠానరూపత్వాత్ పూర్ణత్వ
 ముపపద్యతే. ౯౨. నదీష్వధిం ప్రవిష్టాసు లీయతే రూపనామనీ, కలాస్వా
 త్తని బోధేన లీనస్యాత్పాఽభివత్ స్థితః. ౯౩. ఏహో ఽకలా ఽమృతః
 పూర్ణ శ్చిదాత్మా ముక్త ఉచ్యతే, ఏవం బోధయితుం సర్వే వేదాంతాః
 సంప్రవర్తితాః. ౯౪. కలాః ప్రతిష్ఠితా యస్మిన్ రథనాభా వరా ఇవ,
 తం వేద్యం పురుషం సర్వే జానీధ్వం మృత్యుహానయే. ౯౫. కాత్యాయనా
 దయ స్సర్వే శృణుధ్వం మునిపుంగవాః, ఏతావ దేవ బ్రహ్మహం వేద్మి
 నాలో ఽధికం క్వచిత్. ౯౬. మనయో ఽప్యర్చయంత స్తం సిష్టలాదం
 వచో ఽబ్రువన్, సంసారభయతో ఽస్తాకం పాలనా త్వం హి నః పితా.
 ౯౭. అవిద్యాయాః పరం పారం య స్తారయతి తస్య తే, శుశ్రూషా ముచి

ప్రశ్నోపనిషద్వివరణరూప సప్తమాధ్యాయః. 141

తాం కర్తుం న శక్తాః ప్రణతిం విశా. 98. గురుభ్యః పరమర్షిభ్యో భూయో
భూయో నమోనమః, ఇత్యేవం పిప్పలాద స్తా న్తునీ నమగృహీతవాన్. ౯౯.
వేదై శ్చతుర్థి రుత్పన్నా విద్యేయం బ్రహ్మగోచరా, ప్రకాశితా ౭త
స్సంతుష్యా ద్విద్యాతీర్థమహేశ్వరః.

ఇతి శ్రీవిద్యారణ్యవిరచితే అనుభూతిప్రకాశే,
ప్రశ్నోపనిషద్వివరణంశామ
సప్తమోఽధ్యాయః.

శ్రీ గణేశాయనమః.

ఆత్మ పు రాణే

సప్తదశోఽధ్యాయః.

ప్రశ్నోపనిషద్వివరణరూపః.

ప్రథమప్రశ్నవివరణమ్.

శ్రుత్వా ఽథర్వోక్తవిజ్ఞానం శిష్యో గురు మభాషత, పిప్పలాదేన సంప్రక్తం శ్రోతుకామో గురోర్ద్వభాత్. ౧. భగవ న్నైతరేయేణ యదుక్తం బ్రహ్మవేదినా, ప్రజాసంవాదసహితం, వైరాగ్యజ్ఞానకారణం. ౨. వామదేవాసుభూతే శ్చ వర్తనేన సమన్వితం, తథా కాపీతకిప్రాక్తం యత్ర శక్ర ప్రతర్దనా. 3. అజాతశత్రుబాలాకీ గురుశిష్యో మహానియా, అదిత్యస్యాపి విజ్ఞానం యత్ర వంశ స్త్యయేరితః. ౪. అశ్వినో ర్యత్ర సంవాదో మంత్ర ద్రష్ట్ర మహాత్తనా, దధ్యద్ధాధర్వణో యత్ర క్షేళ మేతత్కృతేహ్యగాత్. ౫. యాజ్ఞవల్క్యభిధో భాను ర్ద్వందైత్యా ననేకళః, తిరమ్కుర్వ న్విదగ్ధాఖ్యం తమో యత్ర వ్యపాకరోత్. ౬. జనకస్య చ మైత్రేయ్యాః స్వగోభిర్భృహ్మసంతతం, వ్యదర్శయ న్నహలేజాః స్వస్యాస్త్రమయతః పురా. ౭. శ్వేతాశ్వతరనామాఽపి యతీంద్రా నభ్యభాషత, కతశ్చ ద్విజకాద్దూల స్తిత్తి రిశ్చ మహామనాః. ౮. యమో యత్ర గురుః శిష్యో నచికేతాశ్చ ధీధనః, వరుణశ్చ భృగు స్తద్వ ద్వేనానుభవకీర్తనమ్. ౯. సర్వసాధనసంఘాతే భూయా స్సన్నాన్యస ఇత్యపి, జాబాలాదే శ్చ విజ్ఞానం సన్నాన్యసాదినమాశ్రయమ్. ౧౦. సంవర్తాద్యై శ్చ కరణం సన్నాన్యసస్య మహాత్తభిః, వైరాగ్యం

తస్య కాలశ్చ యోగాది స్తస్య కారణం. ౧౧. విరక్తోఽత్రాధికారీ చ వేదో
 దండాదిభారణం, ఆచారో బ్రహ్మచర్యాది ద్బ్రహ్మజ్ఞానాం మహాం స్తథా.
 ౧౨. సామాధ్యాయత్ర యస్యాస్థో యై రేతై ర్దునినత్తమాః, గురవోఽపిచ
 శిష్యాశ్చ హ్యేరుణిః శ్వేతకేతుకః. ౧౩. సనత్కుమరో భగవాన్నారదో
 దేవదర్శనః, బ్రహ్మ లోకగురు స్తద్వ దుభా వింద్రవిరోచనా. ౧౪. ఇంద్రస్య
 బ్రహ్మవిగ్నాచూః త్ర సాదా దాత్తబోధనమ్, విచిత్రం స్వాత్మవిజ్ఞానం
 యచ్చ కేనేషితేరితమ్. ౧౫. ఆభర్వణే చ యద్యుష్మ ప్రాక్షవా స్వసుతా
 య హి, శానకాంతా హి యస్యోక్తా వేదే శిష్యవరంపరా. ౧౬. మహ్య
 మేత త్సమాఖ్యాతం సర్వం విస్తరతో గురో, త్వయా పునఃపునః శ్రోతు
 మిద మిచ్ఛామ్యహం విభో. ౧౭. పిప్పలాదో మునీ నాహ షట్ప్రకృతి
 ఉత్తరం హి యత్. అంతే ప్రాక్షం త్వయా మహ్యం పూర్వాభ్యాయస్య
 శోభనమ్. ౧౮. ఇత్యుక్తో గురు రప్యహ కథాం ప్రశ్నసమీరితామ్, బ్రహ్మ
 జ్ఞానకరీం సమ్యక్సన్శోభిత సుఖావహామ్. ౧౯. కదాచి త్కుత్రచి ద్వేషే
 మునయో మిలితా ఇమే, ఆస న్సరస్వరం సిద్ధిగ్ధాః కృతపూర్వాష్టిక క్రియాః.
 ౨౦. భారద్వాజః సుకేశా చ సత్యకామోఽపితైబ్యకః, గార్గ్యః సౌర్యా
 యణి స్తద్వ త్కౌసల్య కాచ్యశ్వలాయనః. ౨౧. వైదర్భి ర్భార్గవ స్తద్వ
 త్సతు కాత్యాయనోఽపిచ, కబంధీ వృష్ట వీలేహం సర్వవేదార్థవేదినామ్. ౨౨.
 షడంగసహితా నేవేదా నధీత్య వివిధాః క్రియాః, పూర్వాణాః పరమం బ్రహ్మ
 సమిచ్ఛంతో యశోఽన్వితాః. ౨౩. ఇదం విచారయామాసు రన్నభ్యం శో
 ఽత్ర వత్స్యతి, బ్రహ్మిష్ఠః శ్రోత్రియోఽస్యతో గురై రభ్యధిక శ్చయః. ౨౪.
 ఇతి చింతయతాం లేహం పిప్పలాదో మునీశ్వరః, భగవాన్ స్వేచ్ఛయైనా
 యా త్రం దేశం బ్రహ్మవిత్తమః. ౨౫. త మానూంతం విలోక్యాథ దూరత
 స్తే మునీశ్వరాః, ఇద మూచు ర్హ్రస్వచిత్తా ఏష సర్వం హి వత్స్యతి. ౨౬.
 తస్మిన్ సమాగతే సర్వే స్వాసనేభ్య స్సముత్థితాః, బద్ధాంజలిపుటా ఊచు
 ర్నుసస్కృత్య చ తం విభుమ్. ౨౭. సమిధాదికరా ధూత్వా యథాకాన్తం

మహాధియః, భగవత్ సర్వవిదైతే వయం సంసారతాపతః. ౨౮. భిక్షాస్తాం శరణం ప్రాప్తాః కాథ్యస్తాన్ శరణాగతాన్, ఏవముక్తాః ౭౪ తై ర్విప్రః పిష్పలాదో మునీశ్వరః. ౨౯. ఇదం వచన మహైతా స్తునీ సుర్వా స్తహ మతిః, శ్రద్ధావతే ౭పి న బ్రూయా దసంవత్సరవాసినే. ౩౦. గురు శ్శిష్యా య విప్రా స్త ద్భవద్భి రపి గమ్యతే, తతో భవంతో మునయో యద్యపి న్యుః స్వభావతః. ౩౧. తాపసా బ్రహ్మచర్యాదినిరతాః సర్వదైవహి, తథా ౭పి భూయ ఏవాపి సమీపే మే ౭త్ర వత్సరం. ౩౨. బ్రహ్మచర్యాదినిరతా వాసంకుర్వంతు తాపసాః, తతో ౭హం భవతాం ప్రక్షాల్న సుర్వా స్వత్యైమి సర్వథా. ౩౩. యావద్భానం భవద్భ్య శ్చే ద్రోచతే త ద్విధీయతాం, ఏవ ముక్తే తథా చక్ర స్తే సర్వే శ్రద్ధయా ౭న్వితాః. ౩౪. ప్రణివత్య మహాత్మానం వత్సరే లిగతే సతి, కాత్యాయనః కబంధీ చ సమాగమ్యేద మబ్రీ వీత్. ౩౫. భగవత్ కుత ఏవేమాః ప్రజాః కారణతో జనిం, ప్రాప్ను వంతీహ తన్మహ్యం వద త్వం మునిసత్తమ. ౩౬. ఏవ ముక్తే విరాజ స్స సృష్టి మాహ మునీశ్వరః, పరిశృజ్య మహాసృష్టిం విజ్ఞాతాం లేన కాస్త్రతః. ౩౭. ప్రజా పతిః పురా సృష్టిం సిసృక్షు ర్జగ దీశ్వరః, పర్యాలోచ్య ససర్జదా వగ్నీ షోహ మహామతిః. ౩౮. అగ్నిః ప్రాణ స్తథా ౭౭దిత్యః సర్వదిక్కురణః పుమాన్, విశ్వరూప స్సవర్ణాభో జాతవేదాః పరాయణం. ౩౯. జ్యోతి రాత్తా సహస్రార్చి ర్వాహ్యః ప్రాణ శ్శతాత్తకః, సంవత్సరార్ధసంక్షం య త్కథితం చోత్తరాయణం. ౪౦. అస్తికా యేన గచ్ఛంతి మ్యూపాస్యా త్తాన మంజసా, ఏతం భిత్వా మహాత్మాన మాదిత్య మమితౌజసం. ౪౧. తాపసా బ్రహ్మచర్యాదిసంపన్నా యత్ప్రియాంత్యదః, ప్రాణాయతన మేతద్ధి కథితం వేదవాదిభిః. ౪౨. అమృతం చాభయం చైతత్ స్థానకం షర మంతథా, బ్రహ్మలోకాభిధం సూర్యా త్పరతో యద్ధి వర్తతే. ౪౩. అస్తిక్ గతాః పునర్నైతే ఆవర్తంతే కదాచన, బ్రహ్మవిజ్ఞానసంపన్నా బ్రహ్మణా హ్యార్హర్వరేతసః. ౪౪. శుక్లబుక్షో ౭పి దివసః పౌష్ణో ౭గ్నిః ప్రాణరూప

భృక్, సోమాత్తకోఽయం భగవాం శృందమా దక్షిణాయనం, ౪౫. యేన
యాంతి మహాత్మానో ధార్మికా శృద్ధయా ౭ నివృతాః, కృష్ణపక్ష స్తథా
రాత్రి ర్యస్యాం రతి ముపేయుషాం. ౪౬. బ్రహ్మచర్యం భవేన్నిత్యం గృహ
స్థానాం స్వయోషితి, అగ్నిహోమాత్తకం యత్తు మిథునం వత్సరో హి నః.
౪౭. పంచర్తురూపీ భగవాన్ మాసద్వాదశరూపభృత్, ఋతుషట్కార ఆసీ
నః సూర్య శృక్రే సదైవ యః. ౪౮. ద్యులోకస్థో ౭త్ర పర్వస్య హేతు
రుక్షః పితా హి యః, అగ్నిహోమాత్తకస్యాస్య సచాన్తం స్యా న్నహాత్తనః.
౪౯. అన్నా త్సంధుక్షితా ద్రేతో రేతస శృప్రజా ఇమాః, జాయంతే
వివిధా ఏవ మగ్నిహోమా హి కారణం. ౫౦.

ద్వితీయ ప్రశ్న వివరణమ్.

అథోపరత ఏతస్మి నివదన్తి ధార్మికో ౭బ్రహ్మిన్. దేవాః కల్యేవ
భగవన్ జగతో ౭స్య విధారకాః. ౫౦. కతరే వా ౭త్ర కర్తారః ప్రకా
శస్య చ కః పుమాన్, ఏతేషు శ్రేష్ఠ ఏత స్తే సర్వం పద మహామునే. ౫౧.
ఏవ ముక్తో ౭థ తం ప్రాహ పిష్పలాదో మునీశ్వరః, పంచభూతాని వాగా
ద్యా ఉక్తా ఏకాదశైవతే. ౫౨. ప్రాణశ్చ సర్వదేహానాం ధారకాః పరికీర్తి
తాః, జ్ఞానేంద్రియాణి పంచాపి తత్ప్రకాశస్య హేతవః. ౫౩. విశేషతో
మన స్తత్ర ప్రకాశే కారణం స్పృశం, శ్రేష్ఠో విధారక శ్చైవ పంచబృత్తి
ర్వపు స్థితః. ౫౪. ప్రాణ సైవ వినిర్ముక్తే శరీరే నాస్తి ధారణం, ప్రాణే సతి
శరీరే ౭స్మిన్ వాగాది రపవిత్రతే. ౫౫. నిర్గంఢ్యుతి చ నిర్భ్యాతే మధునీవేహ
మక్షికాః, ప్రధానమక్షికా తత్ర యది తిష్ఠతి సంస్థితం. ౫౬. తదా ప్రజే
ద్వృజంత్యాంతు సంప్రజేన్మక్షికాగణః, అన్వయవ్యతిరేకాభ్యాం వాగాద్యై
రపి నిశ్చితం. ౫౭. విధారకత్వం ప్రాణస్య తత స్తే కుర్వతే నైతి, అగ్ని సూర్య
శ్చ పర్వస్యో విద్యుదాదిసమన్వితః. ౫౮. మఘవా పంచభూతాని సోమో ౭పి
సదసచ్చయత్, విశ్వం త్వమసి తత్సర్వం నామరూపక్రియాత్తకం. ౫౯. త్వ

య్యేవరథచక్రస్థనాభౌ యద్వదరాః సింధాః, చతుర్విధానాం భూతానాం
 రూపత స్త్వం ప్రజాయతే. ౬౧. విరాడ్ధిరణ్యగర్భశ్చ భవానేవ సచాపరః,
 విభూతిమంతి సత్వాని జగత్సస్త్రిక్ హి యాని భోః. ౬౨. స్వధాన్యాహః
 నితాన్యత్ర ప్రాణరూపాణి తాని వై, సర్వేంద్రియగతా యా తే తనుః
 ప్రాణావత్స్థితే. ౬౩. శివాం తాం కురు తేఽస్తాత్తో మోత్క్రమిః కర్షించి
 ద్విభో, ప్రాణస్థేదం వశే సర్వం త్రిదివే యత్ప్రతిష్ఠితం. ౬౪. మాతేవ
 పుత్రా రక్ష త్వం శ్రియం ప్రజ్ఞాం విధేహి నః, ప్రాణం శ్రేష్ఠం వినిశ్చిత్య
 తస్మిన్నువరతే సతి. ౬౫.

తృతీయప్రశ్న వివరణమ్.

ఆశ్వలాయననామా స కాసల్యః పృష్ఠవా స్తునిం, భగవత్ సిఘ్నలా
 దాయం కుతః ప్రాణో విజాయతే. ౬౬. శరీరే వా కథం గచ్ఛే దాత్మానం
 చ కథం హి సః, విభజ్య సర్వదేహేషు ప్రాణ స్థితి తద్వద. ౬౭. కేనాయ
 ముత్క్రమం గచ్ఛే త్కథం చైష విధారయత్, బాహ్య మాధ్యత్మికం
 సర్వం జగ దేత చ్చరాచరం. ౬౮. ఏవం పృష్ఠ స్తదా ప్రాహ సిఘ్నలాదో
 ఽథ తం ప్రతి, ఆతి ప్రశ్నా నిమాత్ యస్తా త్పృచ్ఛసి త్వం మునేఽత్ర
 భోః. ౬౯. బ్రహ్మిష్ఠోఽసి తత స్తుభ్యం వక్ష్యామ్యేత త్వయేరితం, ఆత్మనో
 జాయతే ప్రాణః సదా ఛాయేవ దేహతః. ౭౦. మనఃకృతైః కర్మభి శ్చ సర్వ
 దేహ మయం ప్రజేత్, మనోఽత్ర కురుతే కర్మ కుభం వాఽకుభ మేవ
 వా. ౭౧. భుంక్తే తదేవ నిఖిలం ఫల మాత్మప్రసాదతః, తస్యైవ కర్మణా
 ప్రాణః శరీరపరిక్షకః. ౭౨. శరీరం చాప్నుయాన్నిత్య మాత్మనో యా జనిం
 గతః, కర్మాణి త్రివిధాన్యత్ర పుణ్యపాపాత్మకాన్యసి. ౭౩. దేహేంద్రి
 యమనోహేతుత్రైవిధ్యా త్సర్వదేహీనాం, ఇంద్రియాణి చ దేహోఽసి
 న స్వతంత్రః కదాచన. ౭౪. కర్మ కర్తుం ప్రభుః కింతు మనసా సమధిష్ఠితః,
 అమనస్కస్య యత్కర్త దేహేంద్రియగణస్యచ. ౭౫. సతత్పుణ్యంచ

ప్రశ్నోపనిషద్వివరణయాప స్పష్టదశోఽధ్యాయః. 147

పాపంవా శాస్త్రేషు పరిపత్యతే, యద్యవ్యుబుద్ధిపూర్వాణాం ప్రియశ్చిత్తి
 ర్హి కర్తాణాం. ౭౬. ఉక్త తథా ౭సి మనసా యోగే సత్యేవ సా భవేత్,
 అబుద్ధిపూర్వం హి కృతం మయే త్యేవం విచార్య సః. ౭౭. మనసా కురుతే
 పశ్యా తస్మియశ్చిత్తం నచాన్యథా, మనోయోగా తత స్తస్య పుణ్యం
 పాపం చ తద్భవేత్. ౭౮. అనుష్ఠిత మబుద్ధ్యా య న్నాన్యథా కర్హి చి
 త్కవచిత్, ఆత్మనో నైవకర్తృత్వం భోక్తృత్వం వా ౭సి విద్యతే. ౭౯.
 అవిక్రియత్వత స్తస్మా త్సర్వం తన్ననసి స్థితం, మన ఏవ తతః పాపం
 పుణ్యం వా కురుతే సదా. ౮౦. తాభ్యాం చ సర్వ మేవదం భవే ద్దేహేం
 ద్రియాదికం,ప్రాణో ౭సిచ తత స్తాభ్యాం దేహ మాయాతి పాలకః. ౮౧.
 ఆత్మనం ప్రవిభజ్యైష పంచధా దేహసంశ్రితః,నియుంక్తే మంత్రిణో యద్వ
 ద్రాజేంద్రియగణం తథా. ౮౨. తత్ర తత్ర నియుంక్తే ౭సౌ ప్రాణో వ్యాపా
 రికారకః, పాయూపస్థగలో ౭పానః ప్రాణఃసప్తనుషిన్ధికః. ౮౩. మూర్ధ
 న్యాధారయో ర్భృగ్యే సమాన స్సర్వదేహగః, శోట్యా ద్వాసప్తతి స్తద్వ
 త్సహస్రాణి దత్తైవచ. ౮౪. శత మేకాధికం నాడ్యో హృదయస్థా హి దేహి
 నాం, ఏకా తత్ర తు ముఖ్యాస్యా త్రథా స్కంధా దకాపరాః. ౮౫.
 దకానా మపి కాఖా స్స్యః ప్రత్యేకం నవసంఖ్యయా, స్కంధకాఖాసమే
 తానాం నాడీనాం తు శతస్య హి. ౮౬. ప్రధాననాడీం హిత్యా చ ప్రత్యే
 కం స్యా చ్ఛతం శతం, ప్రత్యేకశతకానాం తు తాసాం ప్రత్యేక మేవచ.
 ౮౭. ద్వాసప్తతిసహస్రాణి నాడ్యః ప్రాక్తా మనీషిభిః, తాసు వ్యాన శ్చర
 త్యేష ముఖ్యాం నాడీం విహాయ తాం. ౮౮. ఏకయా ౭య ముదానో
 ౭యం ప్రజత్యార్ధ్వే సదైవ సః, సుఖదం పుణ్యతో లోకం నయే త్పాపా
 చ్చ దుఃఖదం. ౮౯. సుఖదుఃఖప్రదం తద్వ దుభాభ్యా మపి దేహినః,కర్మ
 జ్ఞేవ తత స్తస్య హ్యుక్తమో దేహతః స్పృతః. ౯౦. ఏతైః ప్రాణాదిభి
 ర్భేదశ్చక్షురాద్యై శ్చ సర్వదా, అంత ర్విధారయే దేవ ఆదిత్యాద్యై శ్చ
 బాహ్యతః. ౯౧. చక్షురాదిత్యయో ర్భేదో నైవ ప్రాణస్వరూపయోః, పృథి

వ్యపానయో స్తద్వ దిహాకాశసమానయోః. ౯౨. వ్యానవాయో స్తథైవ
 స్యా త్రథాలేజీదానయోః. లేజస్యపరలే యస్తాన్ జ్ఞానోష్టదిస్వరూపిణి.
 ౯౩. ప్రాణం ప్రయాతి జీవో ఽయం ప్రాణో లోకాంతరం నయేత్, లేజ
 సోదానరూపేణ సంయుతో ఽత్రాప్తుయో ఽపిచ. ౯౪. అంతే య శ్చేత
 సా ఽనేన సంస్కృతః కర్తరూపతః, మానసేనాత్మనా చైక ఇంద్రియై స్సం
 గతేనచ. ౯౫. ప్రాణ మేవం మయోక్తం యో జానీయా త్పురుష స్సదా,
 తస్య విద్యాదిరూపేయం సంతతి ర్న ప్రహీయతే. ౯౬. అమృత క్వాత్త
 విజ్ఞానా త్ప్రాణవిద్యాసముత్థితాత్, భవేద్దక్షిణం యతో భూయో న
 ప్రజే త్క్రూరిచి త్క్రూచిత్. ౯౭.

చతుర్థప్రశ్నవివరణమ్.

అథ తస్మిన్నుపరలే గార్గ్య స్సౌర్యాయణి ర్వచః, ఇద మాహ విసి
 తాత్తా పిప్పలాదం మునీశ్వరం. ౯౮. స్వపంతి కాని వభుషి కాని జాగ్రతి
 సర్వదా, స్వప్నాక్ పశ్యే చ్చ కతరో జేవః కస్య సుఖం వ్రతేత్. ౯౯.
 ప్రాణాదికాశ్చ సర్వే ఽమీ ఆధారే కుత్ర తస్మి నై, ఏవం పృష్ట స్తదా
 లేన పిప్పలాద స్త ముబ్రవీత్. ౧౦౦. చతురాదీని సర్వాణి స్వపంతి స్వప్న
 దర్శనే, గత్యైకతాం మనస్కృత సుఖస్తా సమసాంస్యసి. ౧౦౧. ప్రాణాపా
 నాదయః పంచ జాగ్రత్యగ్నిసమన్వితాః, పచ్యతే శయనే యస్తా దన్నం
 జతరసంస్థితం. ౧౦౨. ప్రాణ ఆహవనీయాభ్యో గార్హ పత్యోఽప్యపానకః,
 వ్యానో ఽన్వాహార్యపచన స్సమానో ఽపి సమో ఽగ్నిః. ౧౦౩. ఉచ్ఛ్వాస
 మపి నిశ్వాస మాహుతి య న్నయే దయం, సమే అస్యాగ్నిహోత్రస్య
 హ్యుదానః ఫలమీరితః. ౧౦౪. యజమానో మన స్తత్ర సుఖస్తా త మహ
 ర్నిశం, ప్రాణాగ్నయో బ్రహ్మలోకే గమయంతి హృదంబుజే. ౧౦౫. మన
 ఏవ తతః స్వాత్మచైతన్యపరిదీపితం, పశ్యే త్వృష్టం సుఖం గచ్ఛే త్పుస్తా
 సంసారవల్గ్నితం. ౧౦౬. మనస్మితో య ఆత్మాఽయం చైతన్య వభు రీరితః,

ప్రశ్నోపనిషద్వివరణరూప స్పష్టదశోఽధ్యాయః. 149

ప్రాణాదికం జగత్సర్వం తస్మిన్నేవావతిష్ఠతే. ౧౦౭. వాసవృక్షే యథా లోకే పక్షిణోఽనేకదిగ్గతాః, వృథిన్యదీని భూతాని గుణై స్సర్వై ర్నితై స్సహ. ౧౦౮. చక్షురాదీన్యపి తదా జ్ఞానకర్తేంద్రియాణి హి, చతుర్విధాంతః కరణా ప్రాణాః పంచవిధా అపి. ౧౦౯. సజీవ ఇంద్రియాదీనాం వ్యాపారై రపి సంయుతః, ఆత్మస్యత్ర స్థిత స్సోఽయ మింద్రియై ర్వివిధై రపి. ౧౧౦. వ్యాపారాణాం హి సర్వేషాం కర్తా భేదవివర్జితః, ద్రష్టృత్వాదిగుణో జీవ సంజ్ఞోఽపి పరమేశ్వరః. ౧౧౧. యస్తేషాం పురుషం సంతం మానసం సర్వ సంత్రయం, స్థూలసూక్ష్మశరీరాభ్యాం రహితం మాయయాఽపిచ. ౧౧౨. అక్షరం స్వప్రకాశాఖ్య మానందాత్మాన మిశ్వరం, జానీతే సతు సర్వం హి సామాన్యాచ్చ విశేషతః. ౧౧౩. జానీతే సంసృతే స్తాపా ద్విముక్తశ్చ భవే త్సదా, యత్ర జీవ స్తథా ప్రాణా భూతేంద్రియసమన్వితాః. ౧౧౪. స్థితాయా వేద తం గచ్ఛేత్సర్వవి త్స పరంపదం,

పంచమప్రశ్నోపనిషత్.

సత్యకామోఽశతైబ్యోఽముం పప్రచ్ఛానంతరం మునిం. ౧౧౫. భగవన్ మరణాంతం య ఓంకారధ్యానసంయుతః, కతమం లేన లోకం స జయే దేత ద్వదాధునా. ౧౧౬. ఇత్యుక్తః సింహలాద స్త మిదం పచన మత్రి వీత్, బ్రహ్మణః పరమస్యాయ మపరస్యచ సర్వదా. ౧౧౭. అభిధాన మభిన్న సున్నోంకార ఇతి గీయతే, అమునా బ్రహ్మ పరమ మపరం వా పుమాన్ ప్రజేత్. ౧౧౮. మాత్రాభేదా త్ఫలేభేదః కథితో వేదవాదిభిః, ఏకద్విత్రి క్రమా ద్భూస్వర్భృష్టలాకాః ఫలానిహి. ౧౧౯. ఋగ్యజుస్సామభి ర్మీతః క్రమా త్పాప్నిహ్యత్పాపకః, బ్రహ్మలాకం త్రిమాత్రేణ యతోఽచా వృత్తిసంజ్ఞితం. ౧౨౦. ప్రజే లేన త్రిమాత్రోఽయం ముముక్షో శ్చస్త తఃకః, త్రిమాత్రః కథితః స్సోఽయ మోంకారో బ్రహ్మలాకదః. ౧౨౧. మాత్రాద్వయంతు సంసారసుఖదం పరిక్షీర్తితం, భూమి మృగ్ని ర్యజుర్భిః స్వః

బ్రహ్మలోకం చ సామఖిః. ౧౨౨. ఓంకారా త్సర్వమేవైతి యత స్తస్మాదయం మహాన్,

షష్ఠప్రశ్నవివరణమ్.

భారద్వాజ సుకేశాఖ్యః ప్రచచ్చెన్న మథాగతే. ౧౨౩. స్వస్యావసర ఆత్మానం పిష్పలాదం మునీశ్వరం. భగవత్ షోడశకల ఆత్మా యః పరికీర్తితః. ౧౨౪. తదర్థ మహ మత్యర్థం మననాని సమాప్తవాన్, హిరణ్యనాభో నృప తిః శోసలానాం కదాచన. ౧౨౫. మామగా త్వప్రస్తు మాత్మాన మేనం వినయ సంయుతః, లేన పృష్టో నహ మప్యేన మిదం వచన ముక్తవాన్. ౧౨౬. పురుషం షోడశకలం నాహం జానామి భూవలే, స్వప్నే నసి భూవలే నాహ మనృతం వచ్చి కర్త్వించిత్. ౧౨౭. వశ్య న్ననృతవాక్యస్య ఫలం దుఃఖం సుదారుణం, సమూల ఏవ శుష్కే త్స లోకద్వయఫలం వినా. ౧౨౮. అనృతం యో వదే త్కాస్తి పురుషః పరిమోహితః, ఇత్యుక్తే రాజపుత్ర స్స తూష్టింభూతో గత స్తతః. ౧౨౯. మన్యాం తం పురుషం బ్రహ్మ వ్యాఖ్యాతు మధునా నర్హసి, ఏవం పృష్ట స్తదా ప్రాహ పిష్పలాదో మునీ శ్వరః. ౧౩౦. భారద్వాజం పుమా నేష న దూరే కస్య చి త్కర్త్వించిత్, ఇహైవాంతః శ్వరీరే నస్తిక్ పుమా నాస్తే మహేశ్వరః. ౧౩౧. యస్మిక్ సంలి కలా నిత్యం షోడశాపి మహాత్మని, సో నయ మంతశ్వరీరస్థః పురుషో జగ దీశ్వరః. ౧౩౨. జగదుత్పత్తితః పూర్వ మిత్యాంచక్రే సిస్పృశ్యయా, ఏవం జరాయునిర్మాణం కర్తుకామో మహేశ్వరః. ౧౩౩. అహం సర్వగతో దేహే స్థితః కేనాత్ర సంస్పృతిం, ఉత్క్రాంత్యాదిగుణాం గౌతా విక్రియా పరివర్తితః. ౧౩౪. ఏవం విచింత్య భగవాన్ స్వస్యోత్క్రాంత్యాదిహేతుకం, ప్రాణం వంచాత్మకం ధ్యాత్వా స్పృష్టవా స్పృశమం ప్రభుః. ౧౩౫. ప్రాణో పాథి రయం దేవో మృత్యురూపో మహేశ్వరః, ధియ మాస్తిక్యరూపాం తాం శ్రద్ధాం పూర్వం సస్మద సః. ౧౩౬. పంచభూతాని తదను జ్ఞానకర్తేంద్రి

ప్రశ్నోపనిషద్వివరణయాప స్సప్తదశోఽధ్యాయః. 151

యాచిచ, మనసా సహితాన్యన్న మన్నా ద్వీర్థం శరీరిణాం. ౧౩౭. తత
 స్తప శ్చ కర్తాణి లోకవేదాశ్రితాని చ, వేదాధ్యయన మప్యేత త్సూర్యం
 యత్కర్తాణాం భవేత్. ౧౩౮. వేద మంత్రాదిరూపా శ్చ ప్రాణా దేవ విని
 ర్గతాః, అన్నాదినా తతస్తేఽపి స్యు రన్నాదే ర్వినిర్గతాః. ౧౩౯. కర్తృభ్యో
 నిఖిలా లోకాః కుభదుఃఖాత్త కా హి యే, లోకేషు నామ య న్నాశం
 ముక్తస్యాపి న గచ్ఛతి. ౧౪౦. ఆనర్వభూతవిలయ మనంత మితి గీయతే,
 ముక్తస్యైతాః కలా స్సర్వాః పురుషం ప్రాప్య నిర్గుణం. ౧౪౧. స్వకారణే
 వినశ్యంతి సముద్ర మివ సింధవః, నద్యో యథా స్వకీయాని రూపాణి
 సహ నామభిః. ౧౪౨. త్యక్త్వా యాంతి సముద్రస్య నామరూపే సముద్ర
 గాః, ముక్తస్యైతాః కలాఃస్వస్య నామరూపవివర్జితాః. ౧౪౩. పుంస వివ
 ప్రయాంత్యేతా నామరూపే మహాత్మనః, నామరూపవిహీనస్య నిష్కలస్య
 పరాత్మనః. ౧౪౪. ఆనందాత్తా పుమా నేష స్వప్రభో నిష్కలఃఽమృతః,
 రథనాభా వరా యద్వ శ్కలా అస్తిం స్తథా స్థితాః. ౧౪౫. ఏవం విజాన
 తాం పుంసాం న పున ర్దుష్టుజం భయం, భవే దేత చ్ఛరీరస్య పాతతః
 పరతః క్వచిత్. ౧౪౬. భారద్వాజ మిదం ప్రాచ్య పునస్సర్వా నభాషత,
 పిపాసా దోషమిలితాన్ షడపి ద్విజసత్తమాన్. ౧౪౭. ఏతావదేవ జానామి
 ద్విజా బ్రహ్మహ మవ్యయం, నాతఃపరం కిమప్యస్తి నజానామ్యత ఏవ తత్.
 ౧౪౮. ఇత్యుక్తా అర్చయామాను స్తం మునిం తే ద్విజోత్తమాః, దేవవద్య
 శసా దేవ మభాషంత చ తం ప్రతి. ౧౪౯. చిన్నా స్తే సంశయా బ్రహ్మ
 స్కృతార్థా శ్చ వయం కృతాః, దర్శితం చ పరం బ్రహ్మ మాయాతః పర
 తో హి యత్. ౧౫౦. అద్య బ్రహ్మైక వయం జాతా స్త్వత్తోఽమి
 బ్రహ్మణోత్తమాః, తతో మాతా పితా చ త్వ మస్తాకం నాపరః క్వచిత్.
 ౧౫౧. త్వాదృశేభ్యో నమస్కారో హ్యస్తాకం భవతా త్సదా, భవతా కర్ణ
 భారేణ తారితా దుస్తరం వయం. ౧౫౨. అవిద్యావారిధిం యత్ర గ్రాహః
 కామాదయః శ్రితాః, ఏవ ముక్తేఽథ తాన్ సర్వాన్ పిష్పలాదో వ్యస

152 శ్రీశంకరానందవీరచిత్రే, ఆత్మపురాణే, సప్తదశోధ్యాయః.

ర్జయత్. ౧౫౩. యథానుఖం యథాన్యాయం స్వయం చ గతవా స్తునిః,
ఆత్మజ్ఞాన మిదం శుద్ధచేతోభి స్సౌత్వికై స్సదా. ౧౫౪. ప్రాప్య తే బ్రహ్మ
నిష్ఠేన మహతా గురుజేరితం, నృసింహోపాసకా యద్వద్దేవా స్సంశుద్ధమా
నసాః. ౧౫౫. ప్రాప్తవంతః పురాబ్రహ్మగురుగా బ్రహ్మజేరితం, ఇతి తే
కథితం సర్వం పిష్పలాదేన కీర్తితం. ౧౫౬. జ్ఞానం య ద్భవతా పృష్టం
కిమన్యచ్ఛోభితు మిచ్ఛసి. ౧౫౭.

ఇతి శ్రీమత్ పరమహంసపరివ్రాజకాచార్యసందాత్మభూజ్య
పాదశిష్యేణ శంకరానందభగవతా వీరచిత్రే ఉపనిష
ద్రత్న ఆత్మపురాణే ప్రశ్నసార్థప్రకాశే
పిష్పలాదసుకేశసరివాదోనామ
సప్తదశోధ్యాయః
స మాప్తః.

ప్రశ్నోపనిషత్తునందుగల మంత్రప్రతీకములకు

అకారాద్యనుక్రమణిక.

మంత్రప్రతీకములు.	మంత్రము.	ప్రశ్నము.	పుట.
అ			
ఆ త్రైషదేవః స్వప్నే	౫	౪	౮౩
అథ కబంధీకాత్యాయనః	౩	౧	౯
అథయది ద్విమాత్రేణ	౪	౫	౧౦౮
అథహైనం కౌసల్యః	౧	౩	౧౫
అథహైనం భార్గవః	౧	౨	౩౨
అథహైనం వైభ్యస్సత్యకామః	౧	౫	౧౦౨
అథహైనం సుకేశా	౧	౬	౧౧౫
అథహైనం సౌర్యాయణీ	౧	౪	౭౦
అథాఽఽదిత్య ఉదయన్	౬	౧	౧౩
అథైకయార్ధ్వఉదానః	౭	౩	౬౧
అథోత్తరేణతపసా	౧౦	౧	౨౦
అన్నం వైశ్రజాపతిః	౧౪	౧	౯౭
అరా ఇవరథనాథౌ	౬	౨	౪౦
„	౬	౬	౧౨౯
అహోరాత్రో వైశ్రజాపతిః	౧౩	౧	౨౬
ఆ			
ఆత్మన ఏషస్రాణః	౩	౩	౫౪

మంత్రప్రతీకములు.	మంత్రము.	ప్రశ్నము.	పుట.
అదిత్యోహ వైప్రాణః	౫	౧	౧౨
అదిత్యోహ వై బాహ్యః	౮	౩	౬౨
ఇ			
ఇంద్రస్త్వంస్రాణ తేజసా	౯	౨	౪౪
ఉ			
ఉత్పత్తిమాయతిం	౧౨	౩	౬౮
ఋ			
ఋగ్నిరేతంయజుర్భిః	౭	౫	౧౧౩
ఏ			
ఏతద్వైసత్యకామ	౨	౫	౧౦౪
ఏషహిద్రష్టస్సృష్టా	౯	౪	౯౮
ఏషోఽగ్నిస్తవతి	౫	౨	౩౮
ఇ			
ఇద్యోహవైతత్	౧౫	౧	౨౮
ఇన్ద్రేసహోవాచ	౪	౧	౧౦
”	౨	౨	౫౩
”	౨	౩	౫౩
”	౨	౪	౭౪
”	౨	౬	౧౧౯
ఇన్ద్రోహిష్ఠః ప్రాణః	౩	౨	౩౬
ఇన్ద్రా సముషిః	౮	౧	౭
ఇన్ద్రోవాచై తాపత్	౭	౬	౧౩౦
ఇన్ద్రోమాత్రామృత్యుమత్యః.	౬	౫	౧౧౧
ఇత్యోహహ ఉదానః	౯	౩	౬౪
ఇతమర్చయంతః	౮	౯	౧౩౧

మంత్రప్రతీకములు.	మంత్రము.	ప్రశ్నము.	పుట.
లేఖమసౌవిరజః	౧౬	౧	౨౯
ద			
దేవానామసి వహ్నితమః	౮	౨	౪౨
ప			
పంచపాదం పితరం	౧౧	౧	౧౧
పరమేవాక్షరం	౧౦	౪	౯౯
పృథివీచ పృథివీ	౮	౪	౯౩
పాయూష్ణసేఽపానం	౫	౩	౫౮
ప్రజాపతిశ్చరసి	౮	౨	౪౧
ప్రాణస్వేదం వశేనర్వం	౧౩	౨	౪౯
ప్రాణాగ్నియ ఏవైతస్మిక్	౩	౪	౭౭
భ			
భద్రంకశ్చేభిః	౧	౧	౧
”			౧౩౨
మ			
మాసోవైప్రజాపతిః	౧౨	౧	౨౪
య			
యఏవం విద్వాన్ప్రాణం	౧౧	౩	౬౬
యచ్చిత్తసేషేషఃప్రాణం	౧౦	౩	౬౫
యథాసమ్రాడేవ	౪	౩	౫౫
యదాత్స్వమభివర్షసి	౧౦	౨	౬౪
యదుచ్ఛ్వాసనిశ్వాసౌ	౪	౪	౭౯
యఃపునరేతంత్రిమాత్రేణ	౫	౫	౧౦౯
యాతేతసూర్యాచి	౧౨	౨	౪౭

మంత్ర ప్రతీకములు.	మంత్రము.	ప్రశ్నము.	పుట.
వ			
విజ్ఞానాత్మాసహ	౧౧	౪	౧౦౦
విశ్వరూపంహరిణం	౮	౧	౧౬
వ్రాత్యస్తవం ప్రాణైకఋషిః	౧౧	౨	౪౬
స			
సత్యక్షాంచక్రే	౩	౬	౧౨౧
సపిషవైశ్వానర	౬	౧	౧౫
సప్రాణమస్పృశత	౪	౬	౧౨౩
సయథేమానద్యః	౫	౬	౧౨౬
సయదాతేజసా	౬	౪	౯౦
సయథాసౌమ్య	౭	౪	౯౨
సయద్యౌకమాత్రం	౩	౫	౧౦౬
సయోహవైతత్	౧	౫	౧౭
సంపత్సరోవైప్రజాపతిః	౯	౧	౪
సుకేశాచభారద్వాజః	౧	౧	౩౭
సోఽభిమానాదూర్ధ్వం	౪	౨	౧
స్వప్తిన ఇంద్రోపధక్రవాః			
హ.			
హృదిహ్యోషతత్త్వా	౬	౩	౫౯

చెన్నపురి : వావిళ్ల రామస్వామికాస్త్రిలు అండ్ సన్స్ వారిచే

శ్రీ 'రామ' ప్రెస్సున ముద్రితము. — 1982—1000.

వేదాంత గ్రంథములు.

ప్రతి 1-కి రుప్. అ.

అద్వైతసంగ్రహము, తెనుగువచనము	...	0	2
ఆత్మబోధము, సాంధ్రటిక	...	0	4
ఆనందలహరి, ఆంధ్ర తాత్పర్యసహితము	...	0	4
అపరోక్షానుభూతి, సాంధ్ర తాత్పర్యము	...	0	4
అద్వైతపంచరత్నములు ,,	...	0	2
అద్వైతోపదేశపంచరత్నములు	...	0	2
ఆత్మపూజ, ఆంధ్ర తాత్పర్యసహితము	...	0	1
ఆత్మవిద్యావిలాసము ,,	...	0	6
ఆత్మనాత్మవివేకము ,,	...	0	4
ఉత్తరగీతా, సటీక, చిన్ననైజా	...	0	12
అద్వైతవేదాంతపరిభాష, సవ్యాఖ్యానము	...	1	4
అద్వైతానుభూతి	...	0	2
గురుజ్ఞానవాసిష్ఠము, జ్ఞానకాండము, సవ్యాఖ్యానము	...	3	8
జ్ఞానవాసిష్ఠము, ఆంధ్ర తాత్పర్యసహితము	...	8	0
శ్రీవిద్యారణ్యకృత జీవన్ముక్తిప్రకాశిక, ఆంధ్ర తాత్పర్యసహితము	...	2	0
పంచదశిప్రకరణము, ఆంధ్రటికాతాత్పర్యము	...	5	0
మైమూర్త్యసిద్ధి, సురేశ్వరాచార్యకృతము, ఆంధ్ర తాత్పర్యసహితము	...	3	8
పంచీకరణము, ఆంధ్ర తాత్పర్యసహితము	...	0	2
డిటా: తెనుగువచనము	...	0	2
బ్రహ్మసూత్రములు, మూలము	...	0	3

ప్రతి 1-కి ద్వి. అ.

బ్రహ్మసూత్రములు, తెనుగుపదనము	...	12	0
భగవద్గీతాసారసంగీతనలు	...	0	2
భగవద్గీతలు, మూలముమాత్రము	...	0	4
,, కాలికోబైందు	...	0	6
,, ఆంధ్రతాత్పర్యసహితము	...	1	4
,, ,, చిన్నసైజు	...	0	8
,, అనిబిసెంటుగారి ఇంగ్లీషుతర్జుమాతో	...	0	8
,, శ్రీరామచంద్రసరస్వతీకృత ఆంధ్రటీకాతాత్పర్యసహితము2	...	12	
శంకరగీతాభాష్యము, మేలుప్రతి	...	1	8
నానుజేపమననము, తెనుగుపదనము	...	0	12
వ్యవహారపంచకము, సాంధ్రతాత్పర్యము	...	0	2
శంకరవిజయము, సవ్యాఖ్యానము	...	2	0
వేదాంతస్తోత్రపంచకము ,,	...	0	4
శివగీతా, సాంధ్రతాత్పర్యము, చిన్నసైజు	...	0	12
రామగీతా ,,	...	0	6
ఉత్తరగీతా ,,	...	0	12
వివేకచూడామణి, ఆంధ్రతాత్పర్యసహితము	...	0	12
సాందర్భలహరీ, ఆంధ్రటీకాతాత్పర్యము	...	0	4
హతయోగప్రదీపిక	...	2	8
హరిమీడేస్తవము, ఆంధ్రతాత్పర్యము, చక్కనికూర్పు	...	0	4
కాంతివిలాసము, ఆంధ్రతాత్పర్యసహితము	...	0	6
శుకాష్టకము, సాంధ్రతాత్పర్యము	...	0	2
మహావాక్యదర్పణము, ఆంధ్రటీకాతాత్పర్యము	...	1	8

ఉపనిషత్తులు, ఆంధ్ర తాత్పర్యసహితము.

అధర్వవేదీయప్రాణాగ్నిహోత్రోపనిషత్తు	...	0	3
స్కందోపనిషత్తు, సాంధ్ర తాత్పర్యము	...	0	2
సర్వసారోపనిషత్తు	..	0	2
నిరాలంబోపనిషత్తు	..	0	2
గణపతి, దక్షిణామూర్తి, జాబాలి	...	0	3
ద్వాదశోపనిషత్తులు, తెనుగువచనము	...	3	0
ముండకోపనిషత్తు, ఆంధ్ర తాత్పర్యవివరణసహితము	...	0	12
అమృతబిందూపనిషత్తు	..	0	2
అద్వయతారకోపనిషత్తు	..	0	2
అధర్వశిఖోపనిషత్తు	..	0	2
అధర్వశిరోపనిషత్తు	..	0	5
ఆత్మబోధోపనిషత్తు	..	0	2
ఈశావాస్యోపనిషత్తు	..	0	4
ఐతరేయోపనిషత్తు	..	0	8
కేనోపనిషత్తు	..	0	4
కైవల్యోపనిషత్తు	..	0	2
కృష్ణోపనిషత్తు	..	0	3
తైత్తిరీయోపనిషత్తు	..	3	0
పరమహంసోపనిషత్తు	..	0	4
బ్రహ్మోపనిషత్తు	..	0	2
ముక్తికోపనిషత్తు	..	0	8
మండలబ్రాహ్మణోపనిషత్తు	..	0	3
యోగతత్వోపనిషత్తు	..	0	3

		ప్రతి 1-కి యు. ఆ.
జాబాలాపనిషత్తు, ఆంధ్ర తాత్పర్యవివరణసహితము	...	0 2
వజ్రసూచికాపనిషత్తు	"	0 2
వాసుదేవాపనిషత్తు	"	0 2
కారీరణాపనిషత్తు	"	0 2
గర్భాపనిషత్తు	"	0 2
కతాపనిషత్తు	"	(అచ్చగుచున్నవి)
ఛాండోగ్యోపనిషత్తు	"	"
బృహదారణ్యకాపనిషత్తు	"	"
కేవలతాత్పర్యాపనిషత్తు	"	"

నిఘంటువులు.

ప్రికాండశీషము, సటీకము	...	1 12
విశ్వకోశము	"	2 8
మేదినికోశము	"	4 0
వారాహి	"	0 8
అమరము, మూలము	...	0 8
అమరము, సటీక	...	1 12
ధనంజయనిఘంటువు	...	0 12
సానాథరత్నమాల	...	1 0
గురుబాలత్రయోధిక, చక్కనిప్రతి	...	4 0

ఇవి మొదలగు సంస్కృతాంధ్రగ్రంథములు అనేకములు కావద్ద
చూడవలెను.

వావిలి రామస్వామికౌస్తులు అండ్ సన్స్,

292, ఎన్ ట్ల నెట్, చెన్నై 10. ఈ.

